

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΩΝ ΚΡΑΤΙΔΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΔΟ 1148-1187

ΤΜΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΒΥΡΟΣ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΤΣΑ ΜΑΝΙΑΤΗ-ΚΟΚΚΙΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1561201701052

ΑΘΗΝΑ, 20 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ	9
Ο ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ	12
Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ	23
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ.....	28
ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1163.....	35
ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1187.....	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	89

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η δυναστεία των Κομνηνών έδωσε τέλος στην πολιτική αστάθεια του 11ου αιώνα και έφερε μεγάλες αλλαγές στην αυτοκρατορία. Το Βυζάντιο ανέκτησε το κύρος και τη δύναμη που απολάμβανε τον περασμένο αιώνα και τερμάτισε τη συνεχή απώλεια εδαφών, τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή. Από την άλλη πλευρά, η Δύση κατάφερε να εξωτερικεύσει στα τέλη του 11ου αιώνα την ιδέα του ιερού πολέμου και να επεκταθεί σε εδάφη που, αν και χριστιανικά παλαιότερα, είχαν κατακτηθεί από τους Μουσουλμάνους. Το κίνημα των Σταυροφοριών και τα κράτη που δημιουργήθηκαν ως απόρροια της πρώτης, ήταν κάτι μοναδικό, που έκανε για πρώτη φορά την εμφάνισή του στην Ιστορία. Επομένως, η μελέτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας και οι αλληλεπιδράσεις που είχε με τα λατινικά κρατίδια της Ανατολής κατά το δεύτερο μισό του 12ου αιώνα ήταν, ήδη από την αρχή της ένταξής μου στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, το θέμα που με ενδιέφερε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο. Την περίοδο αυτή, αν και τα σταυροφορικά κρατίδια έχουν εδραιωθεί, κερδίζοντας σημαντικές νίκες, η απώλεια της Έδεσσας και η ήττα της Β΄ Σταυροφορίας σήμαναν την αρχή μίας διαφορετικής πορείας για αυτά. Ο Μανουήλ από την πλευρά του δέχτηκε την αλλαγή αυτή και τα βοήθησε να προσαρμοστούν ομαλά και αβίαστα.

Πριν από την εισαγωγή της εργασίας, στην οποία θα αναφερθεί το πλαίσιο στο οποίο θα κινηθεί η εργασία και οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτριά μου και Ομότιμη Καθηγήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Τριανταφυλλίτσα Μανιάτη-Κοκκίνη, για την βοήθειά και την καθοδήγηση που μου προσέφερε τόσο στη διεκπεραίωση της εργασίας όσο και στην πορεία μου στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών του πανεπιστημίου Αθηνών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η χριστιανική οικουμένη μέχρι και τα τέλη του 11ου αιώνα εκτεινόταν από τη βυζαντινή αυτοκρατορία μέχρι και τις ακτές του Ατλαντικού Ωκεανού. Το γεγονός αυτό σήμαινε πως, στα ανατολικά, η οικουμένη συρρικνωνόταν ή επεκτεινόταν ανάλογα με τα σύνορα του Βυζαντίου και των Αράβων, αρχικά, ή των Τούρκων, στη συνέχεια. Η αναγκαστική αποχώρηση του Βυζαντίου από την Παλαιστίνη τον 7ο αιώνα δεν συνεπαγόταν και την πλήρη εξαφάνιση του χριστιανισμού από την περιοχή, σήμαινε ωστόσο την έλλειψη δύναμης και ασφάλειας αυτής της θρησκείας. Οι νικηφόροι πόλεμοι του Βυζαντίου εναντίον των Αράβων τον 10ο αιώνα επανέφεραν εν μέρει τους Χριστιανούς στην περίοπτη θέση. Τον 11ο αιώνα όμως, η εμφάνιση και η ταχύτατη εξάπλωση των Τούρκων, σήμαινε και πάλι την υποχώρηση της χριστιανικής οικουμένης.

Όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, αλλαγές συνέβαιναν ταυτόχρονα και στην Δυτική Ευρώπη. Τον 11ο αιώνα, το θρησκευτικό αίσθημα της Δύσης, πυροδοτούμενο από τις εντατικές προσπάθειες ορισμένων παπών, για πολιτικούς κυρίως λόγους, άρχισε να ριζώνει βαθιά στη συνείδηση των ανθρώπων της Δύσης, οι οποίοι ζούσαν πολιτικά κατακερματισμένοι. Το γεγονός αυτό συνετέλεσε στην ενίσχυση της ιδέας του ιερού πολέμου, μίας έννοιας που δεν ήταν καινούργια για τους λατίνους, αποκτούσε όμως ιδιαίτερη σημασία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Όταν το 1095 ο πάπας Ουρβανός Β΄ κήρυξε την Α΄ Σταυροφορία, ένα τεράστιο πλήθος κόσμου αποκρίθηκε σταδιακά στο κάλεσμά του. Η θρησκευτική φλόγα από την οποία διακατεχόταν η Δύση μόνο μερικώς μπορεί να εξηγήσει τον πολύ μεγάλο αριθμό ανθρώπων που συμμετείχαν σε αυτήν.

Ασχέτως όμως των κινήτρων των πρώτων Σταυροφόρων, τα βάσανα που αυτοί υπέμεναν και οι προσπάθειες που χρειάστηκε να καταβάλουν δεν ήταν άκαρπες. Μέσα σε λίγα χρόνια κατάφεραν να δημιουργήσουν τέσσερα χριστιανικά κράτη, να εδραιώσουν τη θέση τους στην περιοχή και σταδιακά να επεκταθούν. Ήταν, ουσιαστικά, η πρώτη φορά στην ιστορία του χριστιανισμού που τα ανατολικά σύνορα της οικουμένης δεν σταματούσαν στο τέλος των ρωμαϊκών συνόρων, αλλά συνέχιζαν κατά μήκος συνόρων άλλων χριστιανικών κρατών. Παλαιότερα, υπήρχαν ορισμένα χριστιανικά κράτη που βρίσκονταν ανατολικότερα του Βυζαντίου, όπως η Αρμενία και η Ιβηρία. Αυτά όμως δεν ήταν, συνήθως, εντελώς ανεξάρτητες πολιτικές

οντότητες, αλλά υπάγονταν στην μία ή στην άλλη αυτοκρατορία, προκειμένου να διατηρηθούν ζωντανά.

Αντίθετα, τα τέσσερα νέα κράτη της Παλαιστίνης και της Συρίας είχαν, αρχικά, μία τέτοια δυναμική, που τους επέτρεπε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, να παραμείνουν ανεξάρτητα από τη βυζαντινή αυτοκρατορία¹. Σε αυτό άλλωστε συνέτειναν και πολλά άλλα γεγονότα. Ως πολιτικές οντότητες έφεραν τους θεσμούς των περιοχών από τις οποίες προήλθαν οι ηγεμόνες που τα δημιούργησαν. Θρησκευτικά, ήταν αντίθετα προς την Ανατολική Εκκλησία, αφού το Σχίσμα του 1054, αν και έγινε για προσωπικούς λόγους μεταξύ λίγων μόνο προσώπων, οδήγησε σε ένα ευρύτερο χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης που σταδιακά θα διευρυνόταν ολο και περισσότερο σε βάρος της βυζαντινής αυτοκρατορίας².

Αν όμως οι σχέσεις των λατινικών κρατιδίων της Ιερουσαλήμ, της Αντιοχείας, της Έδεσσας και της Τρίπολης δεν ήταν αρχικά σχέσεις υποταγής προς τη βυζαντινή αυτοκρατορία, τότε τι είδους σχέσεις κατέληξαν να γίνουν με την πάροδο των δεκαετιών; Το ερώτημα αυτό αποτελεί και το βασικό θέμα της διπλωματικής αυτής εργασίας. Στόχος του γράφοντος είναι να δείξει τις πολυδαίδαλες σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ της αυτοκρατορίας και των κρατιδίων την περίοδο 1148-1187, καθώς εκείνη τη χρονική στιγμή παρατηρούνται αρκετές αλλαγές σε σχέση με το πρώτο μισό του 12ου αιώνα. Όπως θα γίνει σαφές, οι αλλαγές αυτές οφείλονταν τόσο στη νέα κεφαλή του χριστιανικού κόσμου, τον Μανουήλ Κομνηνό, όσο και σε πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που επηρέασαν την ισχύ των λατινικών κρατιδίων. Από την άλλη πλευρά, η περίοδος αυτή παρουσιάζει και στοιχεία που ομοιάζουν ή ταυτίζονται με το πρώτο μισό του αιώνα, καθώς φέρει ένα υπόβαθρο που είχε δημιουργηθεί κατά τα πρώτα 50 χρόνια ζωής των κρατιδίων.

Η δομή της εργασίας, όπως είναι φυσικό, καθορίζεται από το θέμα της. Επομένως, ο κύριος κορμός της περιέχει τα γεγονότα και τις εξελίξεις των ετών 1148-1187. Το 1148, μετά την αποτυχία της δεύτερης Σταυροφορίας, τα σταυροφορικά κρατίδια άρχισαν να συνειδητοποιούν, πως η επιβίωση τους έπρεπε να βασιστεί στη θεμελίωση

¹ Σημαντικό στοιχείο που επέτρεπε την ανεξαρτησία τους από το Βυζάντιο, ήταν και η γεωγραφική τους θέση. Όσο η Αντιόχεια παρέμενε ισχυρή, αποτελούσε ένα φυσικό εμπόδιο ανάμεσα στην αυτοκρατορία και τα άλλα τρία σταυροφορικά κρατίδια. Επιπλέον, η Μικρά Ασία παρέμενε υπό μερικό τουρκικό έλεγχο, τουλάχιστον επί Αλεξίου, ενώ οι ιταλικές, ναυτικές, δυνάμεις προστάτευαν τα κρατίδια από επιθέσεις των γειτόνων τους, Lillie, *Byzantium*, 61, 85.

² Όταν οι Λατίνοι κατέκτησαν τους Αγίους Τόπους, έδωξαν τον ανώτατο ορθόδοξο κληρο, όπου αυτός υπήρχε ακόμη, αλλά επέτρεψαν στους Χριστιανούς της Ανατολής να διατηρήσουν κάποιες εκκλησίες και να κάνουν τις λειτουργίες ακολουθώντας το δικό τους τυπικό, Jacoby, *Byzantine Culture*, 197.

σχέσεων συνεργασίας με το Βυζάντιο. Όταν το 1163 πέθανε ο Βαλδουίνος Γ΄, ο αδερφός του, ο Amaury, προσπάθησε να στραφεί στη Δύση, χωρίς όμως να βρει την ανταπόκριση που ήλπιζε. Συνεπώς, αποφάσισε να συνεχίσει την πολιτική του προκατόχου του. Το ίδιο έκανε και ο διάδοχός του, ο Βαλδουίνος Δ΄, με μικρότερη, ωστόσο, επιτυχία. Από το 1180 και έπειτα, κάθε προσπάθεια νέας συνεργασίας με το Βυζάντιο κατέστη, για λόγους που θα αναλυθούν στην πορεία, αδύνατη. Η μάχη στα Κέρατα του Hattin το 1187 σφράγισε την οριστική διακοπή των σχέσεων μεταξύ του Βυζαντίου και των σταυροφορικών κρατιδίων.

Προηγουμένως όμως, θα αναφερθούν συνοπτικά το κίνημα των Σταυροφοριών και η ιδεολογία τους, τα γεγονότα της πρώτης και της δεύτερης Σταυροφορίας καθώς και τα γεγονότα που αφορούσαν το Βυζάντιο και τα σταυροφορικά κρατίδια πριν το 1148. Εξάλλου, ο Μανουήλ, όταν ανέβηκε στο θρόνο, είχε να αντιμετωπίσει στην περιοχή τα ίδια ζητήματα που απασχολούσαν και τους προκατόχους του. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να διαπιστωθεί αν αυτός ακολούθησε την πολιτική του πατέρα του και του παππού του ή αν διαφοροποιήθηκε ως ένα σημείο.

Οι βασικές ιστορικές πηγές που μελετήθηκαν για την περίοδο αυτή είναι τρεις, από τις οποίες οι δύο είναι βυζαντινές και η μία λατινική. Ο βυζαντινός ιστορικός που ασχολήθηκε κατ' εξοχήν με τη βασιλεία του Μανουήλ Κομνηνού ήταν φυσικά ο Ιωάννης Κίνναμος. Ο Κίνναμος γεννήθηκε λίγο μετά το 1143 και καταγόταν από οικογένεια ανώτερης κοινωνικά ομάδας. Συνόδευε τον Μανουήλ σε διάφορες εκστρατείες ως βασιλικός γραμματικός³. Ως σύγχρονος ιστορικός, γνώριζε πολύ καλά τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν τότε⁴, ωστόσο πολλές φορές είχε την τάση να τα αποσιωπά ή και να τα ερμηνεύει με έναν τρόπο που να δικαιολογεί τις πράξεις του αυτοκράτορα⁵. Σε σχέση με το έργο του Κίνναμου, αυτό του Χωνιάτη ήταν σημαντικά εκτενέστερο⁶. Ο ίδιος είχε την ατυχία να βιώσει την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους κατά την Τέταρτη Σταυροφορία, με αποτέλεσμα το έργο του να εμφανίζεται σαφώς επηρεασμένο από αυτό το γεγονός. Σε αντίθεση με τον Κίνναμο, ο Χωνιάτης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί περισσότερο

³ Hunger, *Λογοτεχνία*, 237.

⁴ Ο Κίνναμος αναφέρεται σε πολλά γεγονότα, τα οποία απουσιάζουν εντελώς από την αφήγηση του Νικήτα Χωνιάτη ή παρουσιάζονται περιληπτικά, Lillie, *Byzantium*, 278-280.

⁵ Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Κίνναμου για τους Σταυροφόρους. Ο ίδιος θεωρούσε, πως οι Σταυροφόροι είχαν ως πραγματικό στόχο την Κωνσταντινούπολη και όχι τους Αγίους Τόπους, Harris, *Byzantium*, 149.

⁶ Το έργο του Κίνναμου καλύπτει την περίοδο 1118-1176, ενώ του Χωνιάτη εκτείνεται πέρα από το 1204 και την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους, Lillie, *Byzantium*, 277.

αντικειμενικός, ωστόσο αυτό δεν θα ήταν απόλυτα ακριβές. Το έργο του είχε υποστεί δύο επεξεργασίες⁷, ενώ σε πολλά σημεία ήταν κατηγορηματικός απέναντι στον Μανουήλ και την πολιτική του. Αντιθέτως, σε άλλα σημεία δικαιολόγησε τις ενέργειες των Λατίνων, πράγμα ιδιαίτερα σπάνιο για έναν βυζαντινό ιστορικό⁸. Για παράδειγμα, στην αφήγηση της Β΄ Σταυροφορίας, ο Χωνιάτης κατηγορήσε τον Μανουήλ πως ξεγέλασε τους Σταυροφόρους⁹. Η κατηγορία αυτή οφειλόταν στην πεποίθηση του ιστορικού πως η Β΄ Σταυροφορία αποξένωσε τη Δύση από το Βυζάντιο και επομένως οδήγησε εν μέρει στην Δ΄ Σταυροφορία¹⁰. Ο Γουλιέλμος της Τύρου, η σημαντικότερη λατινική πηγή της περιόδου, είχε αρκετά κοινά σημεία με τον Ιωάννη Κίνναμο, καθώς και ο ίδιος ήταν ιστορικός της αυλής του βασιλείου της Ιερουσαλήμ. Έγραψε την ιστορία του βασιλείου με εντολή του Amaury, με αποτέλεσμα να έχει εξαιρετική γνώση των γεγονότων. Αντιθέτως με ό,τι θα προσδοκούσε κάποιος, ο Γουλιέλμος δεν θεωρούσε εξαιρετικό βασιλιά τον Amaury¹¹ αλλά τον αδελφό και προκάτοχό του, τον Βαλδουίνο Γ΄¹². Όπως και ο Κίνναμος, έτσι και ο Γουλιέλμος αποσιώπησε γεγονότα τα οποία δεν αντικατόπτριζαν μία όμορφη εικόνα του βασιλείου, ωστόσο υπήρχαν και σχόλια τα οποία έδιναν το ηθικό προβάδισμα στους Βυζαντινούς. Αυτό δεν θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση, καθώς ο Γουλιέλμος είχε ταξιδέψει αυτοπροσώπως στην Κωνσταντινούπολη, είχε συνομιλήσει απευθείας με τον Μανουήλ και γενικά ήταν υπέρ των καλών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών.

Πέρα από αυτές τις πηγές, στην εργασία χρησιμοποιήθηκαν και αραβικές πηγές, οι οποίες όμως πολλές φορές παρουσιάζουν ελλείψεις, ειδικά όταν πρόκειται για γεγονότα που αφορούν μία κοινή δράση Βυζαντινών και Λατίνων. Ακριβώς για αυτό τον λόγο, οι πηγές αυτές χρησιμοποιήθηκαν μόνο συμπληρωματικά, όταν κάποιο γεγονός δεν αναφέρεται αλλού ή ως επιβεβαίωση κάποιου άλλου πρωτογενούς κειμένου. Για γεγονότα πριν το 1148 έχουν χρησιμοποιηθεί περιστασιακά και κάποιες άλλες βυζαντινές και λατινικές πηγές. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί, πως

⁷ Hunger, *Λογοτεχνία*, 268.

⁸ Στο έργο του, οι σχέσεις των σταυροφορικών κρατιδίων και του Βυζαντίου παρουσιάζονται, με ορισμένες εξαιρέσεις, ιδιαίτερα αρμονικές, Lilie, *Byzantium*, 281-282.

⁹ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 66¹⁸-67⁴⁰.

¹⁰ Neocleous, *Conspiracies*, 265. Αντίθετα, ο Lilie δέχεται πως η γνώση της Δ΄ Σταυροφορίας ήταν αυτή, που οδήγησε τον Χωνιάτη στη δικαιολόγηση πολλών βυζαντινών ενεργειών εναντίον των Λατίνων, Lilie, *Byzantium*, 283.

¹¹ Edbury - Rowe, *William of Tyre*, 24-25.

¹² Κανείς από τους βασιλείς της Ιερουσαλήμ δεν ήταν τέλειος, όμως είναι φανερό πως ο Βαλδουίνος Γ΄ είχε τα λιγότερα ελαττώματα, ειδικά σε σχέση με τους διαδόχους του, Edbury - Rowe, *William of Tyre*, 71-72.

για τις ονομασίες πολλών εκ των Λατίνων και περιοχών έξω από τη βυζαντινή αυτοκρατορία, με ορισμένες μόνο εξαιρέσεις, στις οποίες θα υπάρχει αντίστοιχη παραπομπή, χρησιμοποιήθηκε η αγγλική μετάφραση του Γουλιέλμου της Τύρου.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Οι Σταυροφορίες με προορισμό την Παλαιστίνη δεν ήταν ένα κίνημα που ξεκίνησε ξαφνικά το 1095, χωρίς κανέναν άλλο λόγο παρά μόνο τον θρησκευτικό ζήλο των συμμετεχόντων. Η παποσύνη τον 11ο αιώνα γνώρισε πολύ σημαντικές αλλαγές. Ήταν η πρώτη φορά μετά από αιώνες που οι πάπες, με δυσκολία βέβαια, κατάφεραν να ανεξαρτητοποιηθούν από την προστασία, και τον στενό έλεγχο, των γερμανών αυτοκρατόρων. Σε αυτήν την προσπάθεια είχαν επηρεαστεί σαφώς από τις ιδέες που δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν στη μονή του Cluny, η οποία ήταν ανεξάρτητη από τις κοσμικές αρχές. Επομένως, οι πάπες, ξεκίνησαν ένα μεγάλο εκκλησιαστικό μεταρρυθμιστικό κίνημα με απώτερο στόχο τη δημιουργία μίας ενιαίας χριστιανικής πολιτείας με ανώτατους ηγέτες τους ίδιους¹³. Από αυτό το κίνημα δεν θα έχαναν οφέλη μόνο οι λαϊκοί, αλλά και οι τοπικοί επίσκοποι, καθώς πλέον, όλες οι εξουσίες που αφορούσαν την Εκκλησία θα πήγαζαν από τον εκάστοτε πάπα¹⁴. Στηριζόμενη στο δόγμα, η παποσύνη ενίσχυσε το παπικό πρωτείο, ως συνέχεια του πρωτείου που υποτίθεται πως είχε ο Πέτρος ανάμεσα στους άλλους Αποστόλους. Διεκδικώντας βέβαια την ηγετική θέση στον χριστιανικό κόσμο, ανταγωνιζόταν και το πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και κατ' επέκταση, την ίδια την αυτοκρατορία¹⁵. Δεν ήταν τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι τον 11ο αιώνα, οι βυζαντινοί συγγραφείς ξεκίνησαν να βλέπουν τους Δυτικούς ως μία ενιαία οντότητα, η οποία δεν καθοριζόταν από την εθνική οντότητα αλλά προφανώς την θρησκευτική¹⁶.

Η ιδέα του ιερού πολέμου, σε αντίθεση με το εκκλησιαστικό αυτό κίνημα, δεν είχε τις απαρχές της στον 11ο αιώνα. Ο Ιερός Αυγουστίνος είχε μιλήσει για ιερό πόλεμο, ενώ ο Καρλομάγνος είχε δώσει ένα σαφή θρησκευτικό χαρακτήρα στις εκστρατείες του¹⁷. Τον 11ο αιώνα, ο Νορμανδός Ροβέρτος Γυισκάρδος διεξήγαγε τον πόλεμο στη Σικελία με πρόφαση την θρησκεία¹⁸. Ο πρώτος πόλεμος που απέκτησε έναν πραγματικό θρησκευτικό προσανατολισμό ήταν αυτός στην Ισπανία, καθώς τον ίδιο αιώνα, η Κομποστέλλα, ως ο τόπος όπου βρέθηκαν τα λείψανα του Αγίου Ιακώβου, έγινε ένα από τα πιο σημαντικά προσκυνήματα της Δύσης και κέντρο της

¹³ Nicholas, *Η Εξέλιξη*, 288.

¹⁴ Ο.π., 289.

¹⁵ Harris, *Byzantium*, 49.

¹⁶ Kazhdan, *Latins*, 86.

¹⁷ Nicholas, *Η Εξέλιξη*, 386.

¹⁸ Ο πάπας Αλέξανδρος Β΄ είχε προσφέρει στους Νορμανδούς ένα παπικό λάβαρο για την κατάκτηση της νήσου, France, *Crusades*, 28.

Ανακατάληψης της Ιβηρικής Χερσονήσου¹⁹. Σε αυτό το έργο βοήθησαν και πολλοί γάλλοι ιππότες, οι οποίοι ήρθαν σε μια πρώτη επαφή με την ιδέα του πολέμου υπέρ του Χριστιανισμού²⁰. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας του πολέμου εκεί εδραιώθηκε μετά την ανακατάληψη του Τολέδο το 1085 από τον βασιλιά Αλφόνσο ΣΤ'²¹. Αρχικά μάλιστα, ο Ουρβανός Β΄ πίστευε πως ήταν προτιμότερη η ανοικοδόμηση πόλεων στην Ισπανία και η αποστολή βοήθειας εκεί, παρά οποιοδήποτε είδος προσκυνήματος στην Ανατολή²². Υπήρχαν ωστόσο και περιπτώσεις στις οποίες στόχος του θρησκευτικού πολέμου μπορούσε να γίνει η Ανατολική Μεσόγειος. Το 1074, ο πάπας Γρηγόριος Ζ΄, λόγω των καλών σχέσεων που διατηρούσε με τον Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα²³, είχε προτείνει να οδηγήσει ένα στρατό 50.000 ανδρών, αρχικά εναντίον των Τούρκων με στόχο να πετύχει και την θρησκευτική επανένωση των δύο Εκκλησιών, οι οποίες βρίσκονταν σε Σχίσμα ήδη από το 1054, και έπειτα στον Πανάγιο Τάφο²⁴. Κάτι τέτοιο δεν έγινε όμως ποτέ.

Πέρα από την ενίσχυση της παποσύνης τον 11ο αιώνα, η οποία υποκινούσε και καθοδηγούσε τις Σταυροφορίες, η Α΄ Σταυροφορία ξεκίνησε και για άλλους λόγους. Ένας σημαντικός λόγος ήταν ο υπερπληθυσμός και η έκρηξη της βίας που επικρατούσε την περίοδο αυτή στη Δύση²⁵. Ο Ουρβανός, που κήρυξε την Α΄ Σταυροφορία πέτυχε αυτό που δεν είχε πετύχει κανείς μέχρι τότε: να στρέψει αυτή τη βία μακριά από τους χριστιανούς και πάνω στους μουσουλμάνους. Ακόμη και έτσι όμως, το ξεκίνημα του κινήματος θα ήταν ακατόρθωτο αν δεν υπήρχε η κατάλληλη πρόφαση. Αυτή ήρθε με τη μορφή της βυζαντινής παράκλησης για βοήθεια.

Ο Αλέξιος Α΄, ο οποίος από το 1089 και εξής δεν ήταν πλέον αφορισμένος από την Καθολική Εκκλησία²⁶, ζήτησε από τον πάπα Ουρβανό Β΄, στη Σύνοδο της Πιατσέντζας, στρατιωτική βοήθεια εναντίον των Τούρκων, ωστόσο δεν πρέπει μάλλον να περίμενε αυτό το είδος της βοήθειας²⁷. Το πιο πιθανό είναι να ήλπιζε στην

¹⁹ Nicholas, *Η Εξέλιξη*, 387.

²⁰ Le Goff, *Civilization*, 64· France, *Crusades*, 30-31.

²¹ Ο.π., 66. Ο France υποστηρίζει πως ο πόλεμος στην Ισπανία δεν ήταν ξεκάθαρα θρησκευτικός, καθώς τόσο οι Χριστιανοί, όσο και οι Μουσουλμάνοι, πολεμούσαν ή συμμαχούσαν ανάλογα με τις περιστάσεις, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τη θρησκεία, France, *Crusades*, 29.

²² Runciman, *Ιστορία Α΄*, 102.

²³ Ο.π., 110.

²⁴ Riley-Smith, *Crusaders*, 50.

²⁵ Duncalf, *First Crusade*, 255-256.

²⁶ Runciman, *Ιστορία Α΄*, 113.

²⁷ Wright, *Margins*, 56. Όταν ο Ροβέρτος της Φλάνδρας είχε περάσει από το Βυζάντιο κατά τη διάρκεια του προσκυνήματός του προς τους Αγίους Τόπους, είχε υποσχεθεί στον Αλέξιο 500 μισθοφόρους, οι οποίοι, πράγματι, έφτασαν το 1091. Αντίστοιχη πρέπει να ήταν η βοήθεια που ήλπιζε να δεχτεί ο αυτοκράτορας, France, *Crusades*, 23.

αποστολή στρατιωτών-μισθοφόρων, τους οποίους θα μπορούσε εύκολα να ελέγξει ο ίδιος, χωρίς τη μεσολάβηση άλλων²⁸. Η ιδέα της Σταυροφορίας εξάλλου αποτέλεσε μία πρόκληση στη βυζαντινή ιδεολογία, καθώς οι Βυζαντινοί θεωρούσαν εαυτούς ως ξεχωριστούς και ανώτερους από τους άλλους χριστιανούς επί της Οικουμένης. Οι Σταυροφόροι, ως μία, θεωρητικά πάντα, ενωμένη ομάδα Λατίνων μπορούσαν να διεκδικήσουν από την αυτοκρατορία το ρόλο του προστάτη της Χριστιανοσύνης²⁹.

²⁸ Runciman, *Ιστορία Α΄*, 115· Duncalf, *First Crusade*, 256.

²⁹ Wright, *Margins*, 55.

Ο ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ

Η Α΄ Σταυροφορία είχε οριστεί από τον πάπα Ουρβανό να ξεκινήσει στις 15 Αυγούστου του 1096. Το χρονικό αυτό διάστημα υπολογιζόταν πως θα ήταν αρκετό ώστε να συγκεντρωθεί ο στρατός, να ολοκληρώσουν οι συμμετέχοντες ανοιχτές υποθέσεις που τυχόν είχαν και φυσικά να συγκεντρώσουν οι Βυζαντινοί τρόφιμα για να διαθέσουν στους Σταυροφόρους³⁰. Ωστόσο, υπήρξαν πολλοί οι οποίοι δεν ακολούθησαν το προβλεπόμενο σχέδιο και αποφάσισαν αυθαίρετα να ξεκινήσουν νωρίτερα, πολύ νωρίτερα, από την καθορισμένη ημερομηνία. Συνεπώς, η Σταυροφορία χωρίστηκε σε δύο ξεχωριστά κύματα.

Το πρώτο κύμα, η Λαϊκή Σταυροφορία, όπως συχνά ονομάζεται από τη σύγχρονη βιβλιογραφία, ξεκίνησε την πορεία του την άνοιξη του 1096. Ένας από τους αρχηγούς της πρώτης ομάδας Σταυροφόρων ήταν ο Πέτρος ο Ερημίτης, που ξεκίνησε το κήρυγμα στην κεντρική Γαλλία αμέσως μετά τη σύνοδο στο Κλερμόν και τον Απρίλιο του 1096 προχώρησε στη Ρηνανία. Λίγο νωρίτερα από αυτόν είχε ξεκινήσει ο Walter Sansavoir, με τη συνοδεία μόλις οκτώ ιπποτών και έχοντας υπό τις εντολές του ένα μεγάλο αριθμό πεζών, στρατιωτών και μη³¹. Στις 21 Μαΐου εισήλθε στην Ουγγαρία και κατάφερε να φτάσει στην άλλη άκρη της χωρίς ιδιαίτερες προστριβές με εξαίρεση στο Βελιγράδι όπου ξέσπασε σύρραξη, πιθανόν λόγω έλλειψης φαγητού. Από την πλευρά του, ο Πέτρος συνάντησε πολλές δυσκολίες. Έφυγε με ένα μεγάλο αριθμό ατόμων να τον ακολουθεί από την Κολωνία, στις 20 Απριλίου. Περνώντας τα εδάφη της Ουγγαρίας, ο όχλος επιτέθηκε στην Semlin και σκότωσε πολλούς Ούγγρους³². Έπειτα, έφτασαν στο Βελιγράδι το οποίο μάλλον βρήκαν εγκαταλελειμένο και το λεηλάτησαν. Στη συνέχεια, έφτασαν στη Νις, όπου ο βυζαντινός διοικητής προσπάθησε να είναι όσο πιο συνεργατικός μπορούσε. Ορισμένοι Σταυροφόροι όμως έκαψαν κάποια αγροκτήματα στη γύρω ύπαιθρο και ήρθαν σε σύγκρουση με το βυζαντινό στρατό, οπότε υπέστησαν πανωλεθρία³³. Έφτασαν χωρίς άλλα προβλήματα στην Κωνσταντινούπολη την 1η Αυγούστου.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος υποδέχτηκε τους δύο αρχηγούς εγκάρδια και τους συμβούλευσε να περιμένουν τους υπόλοιπους Σταυροφόρους³⁴. Παρά το γεγονός ότι

³⁰ Duncalf, *First Crusade*, 257.

³¹ France, *Crusades*, 64· Duncalf, *First Crusade*, 258.

³² Duncalf, *First Crusade*, 260.

³³ Ο.π., 261.

³⁴ France, *Crusades*, 65.

η συμβουλή αυτή ήταν πολύ σοφή, είναι δύσκολο να πιστέψει κάποιος πως ο Αλέξιος πράγματι είπε κάτι παρόμοιο στον Πέτρο και τον Walter. Ήταν η πρώτη φορά που στρατοί τέτοιου μεγέθους, συμμαχικοί κατά τα άλλα, έφταναν μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης και, όπως θα γίνει σαφές παρακάτω, ο αυτοκράτορας αγωνιούσε μήπως τυχόν οι διαφορετικοί στρατοί ενωθούν και αποτελέσουν μεγάλο πρόβλημα³⁵. Επομένως, αν και η συμβουλή, που αναφέρει η Άννα Κομνηνή ότι τους έδωσε, ήταν σωστή, θα ήταν εντελώς ασύμφορη για τον ίδιο και την αυτοκρατορία του. Είναι μάλιστα πιο πιθανό να προέτρεψε τους πρώτους αυτούς Σταυροφόρους να προχωρήσουν αμέσως για την Μικρά Ασία³⁶. Ασχέτως της συμβουλής που τους έδωσε, ή δεν τους έδωσε ο Αλέξιος, οι Λατίνοι αποφάσισαν να περάσουν τα Στενά και να προχωρήσουν προς τους Αγίους Τόπους χωρίς να περιμένουν τις ενισχύσεις τους. Η πορεία τους τελείωσε άδοξα στις 21 Οκτωβρίου του ίδιου έτους καθώς ο στρατός τους εξοντώθηκε πλήρως από τους Τούρκους³⁷.

Παρά την επωνυμία που έχει επικρατήσει για το πρώτο κύμα της Α΄ Σταυροφορίας, αυτό δεν αποτελούνταν αποκλειστικά από απλούς αγρότες και φτωχούς. Αν και ο αριθμός των άοπλων ήταν σχετικά μεγαλύτερος από το δεύτερο κύμα ή τις άλλες Σταυροφορίες, υπήρχαν αρκετοί στρατιώτες και κάποιοι ιππότες. Συνολικά υπολογίζεται ότι υπήρχαν από 20.000 έως 45.000 άτομα που συμμετείχαν σε αυτήν την απόπειρα, αριθμός διόλου αμελητέος³⁸. Το κύμα αυτό έμεινε γνωστό για τα πογκρόμ εναντίον των Εβραίων στην Γερμανία, που εν μέρει οφειλόταν στη διάκριση μεταξύ Χριστιανών και μη που υπερτονίστηκε στο Clermont³⁹, και για την ατίθαση συμπεριφορά τους στην Ουγγαρία και τα βυζαντινά εδάφη. Πιθανή αιτία που οδήγησε σε αυτές τις ενέργειες ήταν το γεγονός πως οι άνθρωποι αυτοί ξεκίνησαν πολύ νωρίτερα από την προβλεπόμενη ημερομηνία, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσουν μία σημαντική έλλειψη εφοδίων, αφού οι βυζαντινές αρχές δεν είχαν προετοιμαστεί κατάλληλα για την άφιξή τους, ενώ και πριν φτάσουν ακόμη στα

³⁵ Harris, *Byzantium*, 60.

³⁶ Ο.π., 62-63.

³⁷ Nicolle, *The Crusades*, 25. Ο Πέτρος ο Ερημίτης φαίνεται πως δεν κατάφερε να διατηρήσει την πειθαρχία των ακολούθων του, γεγονός που συνέβαλε στην ήττα τους, France, *Crusades*, 65.

³⁸ Laiou, *Byzantine Trade*, 161.

³⁹ Ní Chléirigh, *The impact*, 162. Οι Εβραίοι δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς, καθώς δάνειζαν χρήματα με τόκο, γεγονός που απαγορευόταν από την Εκκλησία. Επιπλέον, υπό μία ευρύτερη έννοια, μπορούσαν και αυτοί να θεωρηθούν εχθροί των Χριστιανών. Σφαγές έγιναν στη Μαγεντία και στη Βόρμς, ενώ στην πόλη Speyer, ο επίσκοπος προστάτησε τους Εβραίους, Duncalf, *First Crusade*, 263-265.

βυζαντινά εδάφη, οι συνεχόμενες χρονιές κακής σοδειάς ήταν καθοριστικές για την απουσία μεγάλης ποσότητας τροφίμων.

Το δεύτερο κύμα της Α΄ Σταυροφορίας είναι σαφώς, και δικαιολογημένα, πιο γνωστό από το πρώτο. Σε αντίθεση με το πρώτο, που οδηγούνταν από, λιγότερο ή περισσότερο, άγνωστους ανθρώπους, αυτό αποτελούνταν από πολλούς γνωστούς ευγενείς. Ο κόμης Hugh του Vermandois ήταν αδερφός του Φιλίππου Α΄ της Γαλλίας, ο Γοδεφρείδος του Bouillon και ο αδερφός του Βαλδουίνος της Βουλώνης, ο Βοημούνδος του Taranto και ο ανιψιός του Tancred, ο Ρεϋμόνδος του Saint-Gilles, ο Adhémar του Le Puy και ο Στέφανος του Blois ήταν οι σημαντικότεροι αρχηγοί⁴⁰. Αρχηγοί και όχι αρχηγός, γιατί οι Σταυροφόροι αυτοί δεν είχαν μία ανώτατη αρχή, τουλάχιστον κοσμική, και επομένως είτε δρούσαν ατομικά είτε έπρεπε να συμφωνήσουν από κοινού για τη λήψη μίας απόφασης.

Αν έπρεπε να μιλήσει κανείς περιληπτικά για κάποιους από αυτούς, δεν θα μπορούσε να μην ξεκινήσει από αυτόν που κατέληξε να γίνει πρωταγωνιστής της, τον Γοδεφρείδο. Ο Γοδεφρείδος γεννήθηκε το 1060 περίπου, ήταν δούκας της Κάτω Λοθαρριγίας, δεν είχε δείξει κάποια ιδιαίτερη θρησκευτικής ευσέβειας μέχρι εκείνη τη στιγμή και μάλιστα ήταν υπέρμαχος του γερμανού αυτοκράτορα στη διαμάχη του με την παποσύνη. Πριν την έναρξη της Σταυροφορίας, φαίνεται πως προέβη σε κάποιες συμφωνίες για αγορά γης, γεγονός που δείχνει πως πιθανόν να είχε σχεδιάσει την επιστροφή του στα εδάφη του. Ο αδερφός του Βαλδουίνος δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντικός, αφού αρχικά είχε ενταχθεί στην Εκκλησία από την οποία έφυγε οικιοθελώς γύρω στο 1086. Το 1090 νυμφεύθηκε την Godehilde, ωστόσο μέχρι εκείνη τη στιγμή, θεωρούνταν σχετικά αφανής⁴¹.

Ο Ρεϋμόνδος ήταν σχετικά μεγάλος για τα δεδομένα της Δυτικής Ευρώπης της εποχής, καθώς είχε ήδη ξεπεράσει τα 50 έτη ζωής. Ωστόσο, σε αντίθεση με τους δύο προηγούμενους, ήταν ιδιαίτερα ισχυρός φεουδάρχης. Είχε περάσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής του προσπαθώντας να σταθεροποιήσει τις κτήσεις του, ώστε τη στιγμή που ξεκίνησε για την Σταυροφορία ήταν άρχοντας δεκατριών κομητειών, η πιο γνωστή από τις οποίες ήταν αυτή της Τουλούζης⁴². Το γεγονός πως πήρε μαζί του τη γυναίκα του και άφησε όλα τα φέουδα στον γιο του, χωρίς να κρατήσει τίποτα για αυτόν, σήμαινε πως πιθανότατα να μην σκόπευε να επιστρέψει ποτέ στη Γαλλία.

⁴⁰ Harris, *Byzantium*, 59-60.

⁴¹ Riley-Smith, *The Crusades*, 21.

⁴² Ο.π., 22.

Ο Βοημούνδος ήταν γιός του Ροβέρτου Γυισκάρδου, του Νορμανδού που βρισκόταν σε διαρκή σύγκρουση με τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Αν και αντιμετώπισε αρχικά κάποια κληρονομικά προβλήματα μετά το θάνατο του πατέρα του, κατάφερε να γίνει ένας σημαντικός φεουδάρχης στη νότια Ιταλία. Ξεκίνησε για τη Σταυροφορία με ένα σχετικά μικρό αλλά ιδιαίτερα ισχυρό, όπως αποδείχτηκε, στρατό και αναδείχτηκε ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες της.

Πρώτος έφτασε στα βυζαντινά εδάφη ο Hugh του Vermandois, ο οποίος πηγε πρώτα στην Ιταλία και από εκεί, με πλοίο, ταξίδεψε στο Δυρράχιο. Η αλαζονία που είχε μετατρέπεται σύντομα σε πειθήνια υπακοή, καθώς ο στόλος που τον μετέφερε διαλύθηκε σε τρικυμία και ο ίδιος, ταπεινωμένος, μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Γοδεφρείδος και ο αδερφός του, ο Βαλδουίνος, ταξίδεψαν δια ξηράς, μέσω Ουγγαρίας, φτάνοντας στην Κωνσταντινούπολη το Δεκέμβριο του 1096. Ο Βοημούνδος, ακολουθώντας την πορεία του Hugh, έφτασε στη βυζαντινή πρωτεύουσα στις 10 Απριλίου, μετά από μία, αναπάντεχα, ήρεμη πορεία. Μόνο σε ένα σημείο της διαδρομής συγκρούστηκε με τους Πετσενέγκους που συνόδευαν το στρατεύμά του, οι οποίοι, όντας αιχμάλωτοι, δήλωσαν ότι είχαν λάβει εντολές να επιτεθούν από τον Αλέξιο, κάτι μάλλον απίθανο. Λίγες μέρες μετά έφτασε και ο Ρεϋμόνδος, που είχε τον μεγαλύτερο και ίσως ισχυρότερο σταυροφορικό στρατό, ενώ τελευταίος έφτασε ο Στέφανος του Blois, του οποίου η φήμη έμελλε να αμαυρωθεί μέχρι και τον θάνατό του.

Η αντιμετώπιση των Σταυροφόρων από τον Αλέξιο θα έθετε τις βάσεις για την διαχείριση, εκ μέρους των Βυζαντινών, των επόμενων Σταυροφοριών. Κάθε στρατός που έφτανε σε βυζαντινό έδαφος εποπτευόταν από σώματα Πετσενέγκων μισθοφόρων για να διασφαλιστεί πως δεν θα υπήρχαν συγκρούσεις με το ντόπιο πληθυσμό ή λεηλασίες της υπαίθρου. Επιπλέον, οι Πετσενέγκοι θα εξασφάλιζαν την ταχεία προέλαση των Σταυροφόρων στην Κωνσταντινούπολη, καθώς το μέγεθός τους, όχι μόνο ήταν απειλητικό, αλλά και απαγορευτικό για την μακρόχρονη προμήθειά τους με τρόφιμα. Υπολογίζεται πως, συμπεριλαμβανομένων και των μη στρατιωτών, οι στρατοί, ενωμένοι, έφταναν τα 50.000-60.000 άτομα⁴³, από τα οποία μόλις το 10% ή και λιγότερο ήταν ιππότες, που μπορούσαν πιο εύκολα να βρουν τρόφιμα λόγω της σχετικά καλής οικονομικής τους κατάστασης⁴⁴.

⁴³ Laiou, *Byzantine Trade*, 161.

⁴⁴ Riley-Smith, *The Crusades*, 11.

Στόχος του βυζαντινού αυτοκράτορα δεν ήταν απλώς να φτάσει κάθε στρατός γρήγορα στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και να φύγει από εκεί, προτού συναντηθεί και ενωθεί με τους υπόλοιπους. Πριν όμως τους επιτρέψει να διαπλεύσουν τα Στενά, ο Αλέξιος ήθελε να βεβαιωθεί πως θα ωφελούνταν από όλο αυτό το εγχείρημα. Εξάλλου, ήταν αυτός που είχε ζητήσει τη βοήθειά τους εναντίον των απίστων. Για το λόγο αυτό, τους έβαλε να ορκιστούν πως όποια εδάφη έπαιρναν, τα οποία προηγούμενως ανήκαν στην βυζαντινή αυτοκρατορία, θα τα επέστρεφαν σε αυτήν.

Οι Σταυροφόροι είναι λογικό να δυσφόρησαν με τον όρκο αυτό. Οι ίδιοι ήταν ο Στρατός του Θεού και δεν είχαν κανέναν αρχηγό παρά μόνο Εκείνον. Τώρα έπρεπε να δώσουν έναν ταπεινωτικό όρκο μπροστά σε έναν, κατ' εκείνους, σχισματικό βασιλιά. Επιπλέον, θεωρούσαν τους ίδιους στρατιωτικά ανώτερους και αισθάνονταν μία υπεροχή και αλαζονεία που πήγαζε από την ανάγκη τους να αισθανθούν ισχυροί, όντας μακριά από τα πάτρια εδάφη τους. Από την άλλη, αισθάνονταν αδικημένοι που ενώ είχαν έρθει για να βοηθήσουν, έπρεπε να υποταχθούν σε αυτούς που είχαν από την αρχή ζητήσει τη βοήθειά τους⁴⁵. Δεν μπορούσαν ωστόσο να κάνουν διαφορετικά. Οι στρατοί τους δεν ήταν ενωμένοι, δεν είχαν πολλά τρόφιμα και η επάρκειά τους ήταν άμεσα συναρτημένη με την διάθεση του Αλεξίου, όπως συνειδητοποίησε ο Γοδεφρείδος, ενώ το σημαντικότερο είναι πως αν ήθελαν να περάσουν στη Μικρά Ασία χρειαζόνταν τους Βυζαντινούς. Έτσι, μετά από την απαραίτητη άσκηση πίεσης αλλά και την παροχή δώρων, χρυσού και ασημιού οι αρχηγοί των στρατών έδωσαν τους αναγκαίους όρκους. Όχι όμως όλοι. Ο Ρεϋμόνδος αρνήθηκε να δώσει τον όρκο όσο και να τον πίεζαν οι άλλοι αρχηγοί, όπως ο Βοημούνδος που τον πίεσε και τον απείλησε με τη βία⁴⁶, και αρκέστηκε μόνο να ορκιστεί ότι δεν θα έκανε τίποτα που να έπληττε το πρόσωπο του Αλεξίου, ένας όρκος, που υπήρχε και στην Γαλλία. Από την άλλη, τον όρκο δεν έδωσε ούτε ο Tancred αρχικά, καθώς πέρασε μόνος του τον Βόσπορο, ωστόσο αναγκάστηκε αργότερα να υποστεί την ίδια ταπείνωση με τους άλλους αρχηγούς⁴⁷.

Πέρα από αυτούς, εναντίον του όρκου ήταν και ο Γοδεφρείδος, ενώ ο Βοημούνδος, σε αντίθεση με το αναμενόμενο, δέχτηκε χωρίς πρόβλημα να ορκιστεί ό,τι του ζήτησε ο Αλέξιος. Επιπλέον, φαίνεται να ζήτησε να γίνει δομέστικος της Ανατολής και, συνεπώς, βυζαντινός αξιωματούχος. Η κίνησή του αυτή θα είχε διπλό όφελος για τον

⁴⁵ *Gesta Francorum*, 11-12.

⁴⁶ Ο.π., 13.

⁴⁷ Κομνηνή, *Αλεξιάς*, σ. 330₆₄₋₆₉.

ίδιο. Όπως αναφέρθηκε ήδη, όταν η Σταυροφορία είχε ξεκινήσει, δεν είχε οριστεί κάποιος ανώτατος ηγέτης της που θα έπαιρνε τις αποφάσεις. Αν το αίτημά του γινόταν αποδεκτό, θα γινόταν ο πιο ισχυρός από τους αρχηγούς, καθώς θα τον αναγνώριζε το βυζαντινό κράτος. Ταυτόχρονα, ο δομέστικός της Ανατολής είχε ως βάση του την πόλη της Αντιοχείας, άρα η πόλη, αν κατακτούνταν, θα περνούσε στον ίδιο για να την χρησιμοποιεί εκ μέρους του Βυζαντίου. Ο Αλέξιος όμως ήταν τόσο ευφυής όσο και ο Νορμανδός. Αναγνωρίζοντας πως ο Βοημούνδος ουσιαστικά του ζητούσε την ανώτατη αρχή στο λατινικό στράτευμα και την πόλη της Αντιοχείας, και δεδομένου ότι πριν από κάποια χρόνια οι δύο άνδρες ήταν θανάσιμοι εχθροί, ο Αλέξιος αρνήθηκε ευγενικά, συνειδητοποιώντας το μέγεθος της υποκρισίας του Νορμανδού. Σύμφωνα με το *Gesta Francorum*, ο Αλέξιος υποσχέθηκε στον Βοημούνδο, πως σε αντάλλαγμα του όρκου, θα του παραχωρούσε γη στην Αντιόχεια απόσταση 15 ημερών σε μήκος και 8 ημερών σε πλάτος⁴⁸.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, αν εξαιρέσει κανείς τον Βοημούνδο που υποκρινόταν, οι αρχηγοί που έφεραν τις περισσότερες αντιρρήσεις στον όρκο ήταν αυτοί που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στους Αγίους Τόπους⁴⁹, αν και, όπως υποστήριξε ο Riley-Smith, οι πρώτοι Σταυροφόροι δεν είχαν εξ αρχής σκεφτεί να εγκατασταθούν στην Ανατολή⁵⁰. Παρά τα προβλήματα που προέκυψαν και τις ταπεινώσεις που υπέστησαν οι Λατίνοι, μία από τις οποίες ήταν η εγκατάστασή τους έξω από τα τείχη και η άρνηση του Αλεξίου να τους επιτρέψει την ελεύθερη είσοδο στην πόλη, το στράτευμά τους πέρασε τμηματικά στη Μικρά Ασία μέχρι το Μάιο του 1097. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως τουλάχιστον μία λατινική πηγή, ο Γουλιέλμος της Τύρου, αναφέρει πως ο Αλέξιος δεν έδρασε έτσι από δειλία ή πονηριά αλλά από φόβο για την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης⁵¹.

Πρώτος στόχος του ενωμένου πλέον λατινικού στρατού υπήρξε η πλούσια πόλη της Νίκαιας την οποία πολιορκήσε μαζί με τους Βυζαντινούς και από την στεριά και από την πλευρά της λίμνης. Η πολιορκία ήταν αρκετά στενή και όταν πλέον έγινε σαφές ότι τα τρόφιμα τελείωναν και βοήθεια δεν θα έφτανε, οι Τούρκοι εντός του φρουρίου παραδόθηκαν στον αυτοκράτορα στις 19 Ιουνίου 1097. Ο Αλέξιος προκάλεσε εκ νέου

⁴⁸ *Gesta Francorum*, 12.

⁴⁹ Riley-Smith, *The Crusades*, 25.

⁵⁰ Riley-Smith, *Crusaders*, 12. Αντίθετα, ο France θεωρεί, πως ο ίδιος ο πάπας Ουρβανός Β΄ είχε σκεφτεί την πιθανότητα μόνιμης εγκατάστασης των Σταυροφόρων στην Ανατολή, France, *Crusades*, 24.

⁵¹ Edbury - Rowe, *William of Tyre*, 132.

τη δυσαρέσκεια των Λατίνων λόγω της ιδιαίτερα καλής μεταχείρισης των τούρκων αιχμαλώτων και της άρνησης εισόδου στην πόλη για τους Σταυροφόρους⁵².

Ο ενωμένος στρατός, που πλέον είχε μία πενιχρή βυζαντινή δύναμη υπό τον Τατίκιο ως απόδειξη της βυζαντινής βοήθειας, συνέχισε στα ενδότερα της Μικράς Ασίας, φτάνοντας στο Δορύλαιο. Εκεί συνέτριψαν τον Ιούλιο τον τουρκικό στρατό και συνέχισαν, με μικρές δυσκολίες, πέρα από την πείνα και τη δίψα, μέχρι την Κιλικία. Ο Βαλδουίνος και ο Tancred αποφάσισαν να ακολουθήσουν διαφορετικό δρόμο από τους υπόλοιπους Σταυροφόρους, κατακτώντας διάφορες πόλεις στο πέρασμά τους, όπως την Ταρσό, τα Άδανα και τη Μοψουεστία. Ο Αντώνιος Καλδέλλης θεωρεί πως η σκέψη αυτή, να χωριστεί ο στρατός στα δύο, ήταν βυζαντινή, καθώς το ίδιο είχε κάνει και ο Νικηφόρος Φωκάς όταν είχε βρεθεί στην περιοχή. Επιπλέον, υποστηρίζει πως οι περιοχές αυτές πρέπει να δόθηκαν στον Τατίκιο, αφού μόνο έτσι εξηγείται η αποχώρηση του Βαλδουίνου από την περιοχή⁵³. Σίγουρα πάντως, διάφορες περιοχές που κατέκτησαν οι Σταυροφόροι στην Κιλικία αποδόθηκαν σε διάφορους ιππότες, οι οποίοι διατήρησαν τα φρούρια αυτά στο όνομα του αυτοκράτορα⁵⁴.

Αξεπέραστο σχεδόν εμπόδιο στην πορεία των Σταυροφόρων αποδείχθηκε η ισχυρή πόλη της Αντιοχείας στον ποταμό Ορόντη. Η πολιορκία της ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1097 και συνεχίστηκε για πολλούς μήνες. Τα τρόφιμα των Λατίνων τελείωσαν κατά τη διάρκεια του χειμώνα, ενώ και οι γύρω Μουσουλμάνοι προσπάθησαν να σπάσουν την πολιορκία στέλνοντας ενισχύσεις, χωρίς όμως επιτυχία. Ο Τατίκιος, που μέχρι τότε ακολουθούσε τους Λατίνους και είχε προσφέρει σημαντική βοήθεια, κυρίως μέσω των οδηγών που είχε, εγκατέλειψε την πολιορκία λίγο πριν πέσει η πόλη στους Σταυροφόρους. Αυτό ίσως έγινε γιατί θεώρησε αδύνατη την κατάληψη της πόλης και αποχώρησε με κατεύθυνση την Κύπρο. Ωστόσο, το πιθανότερο είναι πως ο Τατίκιος ήταν θύμα παγίδας του Βοημούνδου, ο οποίος τον έπεισε να φύγει⁵⁵ και έπειτα τον κατηγορήσε ενώπιον των άλλων Σταυροφόρων, ότι αυτός, όπως και όλοι οι Βυζαντινοί, είχε προδώσει τους Λατίνους.

Έτσι, χωρίς τη βυζαντινή βοήθεια, ο Βοημούνδος, χρησιμοποιώντας έναν προδότη αξιωματικό, κατάφερε να εισέλθει στην πόλη στις 3 Ιουνίου του 1098⁵⁶. Η πολιορκία, που είχε κρατήσει 9 μήνες, δυστυχώς για τους Σταυροφόρους, δεν είχε ακόμη

⁵² Κομνηνή, *Αλεξιάς*, σ. 328₂₁-329₃₉. Ní Chléirigh, *The impact*, 170.

⁵³ Kaldellis, *Streams of gold*, 299.

⁵⁴ *Gesta Francorum*, 25-26.

⁵⁵ Κομνηνή, *Αλεξιάς*, σ. 332₃₉-333₅₀.

⁵⁶ Nicolle, *The Crusades*, 26.

τελειώσει. Καθώς η πόλη ακόμη πολιορκούνταν, ο atabeg της Μοσούλης Kerbogha κατάφερε να συγκεντρώσει ένα πολυάριθμο στράτευμα προς ανακούφισή της. Παραδόξως, το καλοκαίρι, ο Αλέξιος αποφάσισε να βοηθήσει αυτοπροσώπως τους Σταυροφόρους, ωστόσο, στην πορεία του προς την Αντιόχεια, συνάντησε τον Στέφανο του Blois, που είχε εγκαταλείψει τη Σταυροφορία αμέσως μετά την πτώση της Αντιοχείας⁵⁷. Ο Λατίνος τον διαβεβαίωσε ότι δεν υπήρχε ελπίδα και ότι σύντομα όλοι οι συμπατριώτες του θα ήταν νεκροί. Ο Αλέξιος, έχοντας στο νου του και φήμες πως οι Τούρκοι σχεδίαζαν επίθεση εναντίον του, έβαλε την Οικουμένη πάνω από τους συμμάχους του και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη. Οι Λατίνοι, που τώρα βρέθηκαν πολιορκημένοι μέσα στην νεοαποκτηθείσα Αντιόχεια και εντελώς αποκομμένοι από οποιαδήποτε βοήθεια, προτίμησαν να αποφύγουν μία μακροχρόνια πολιορκία, δεδομένης της έλλειψης τροφίμων, και αποφάσισαν να ρισκάρουν μάχη στο πεδίο μπροστά από τα τείχη. Σε αυτή την απόφαση οδήγησε και η ανακάλυψη της Αγίας Λόγχης από τον Πέτρο Βαρθολομαίο στον καθεδρικό ναό του Αγίου Πέτρου, μετά από ένα όραμα που είδε ο τελευταίος⁵⁸. Όλα τα σημαίνοντα πρόσωπα είχαν αμφιβολίες για το εύρημα, ωστόσο αποδείχτηκε χρήσιμο για το ηθικό του στρατού. Πράγματι, στις 28 Ιουνίου, ο Kerbogha υπέστη συντριπτική ήττα από τον, για τελευταία φορά, ενωμένο λατινικό στρατό. Σύμφωνα με τον Ibn Al-Athir, η ήττα οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό σε συνωμοσία των εμίρηδων εναντίον του atabeg⁵⁹.

Οι νίκες του Βοημούνδου και των άλλων αρχηγών μόνο την ηρεμία και την ειρήνη στο στράτευμα δεν έφεραν. Ο Βοημούνδος διεκδίκησε εξ αρχής την πόλη, χωρίς να λάβει υπόψη του παλιές συμφωνίες, τις οποίες θεωρούσε άκυρες μετά την συμπεριφορά των Βυζαντινών. Οι άλλοι αρχηγοί όμως υποστήριζαν πως αν ο Αλέξιος ερχόταν στην Αντιόχεια, μπορούσε να την κρατήσει για την αυτοκρατορία του⁶⁰. Με αυτό το σκεπτικό, τον Ιούλιο του 1098 έστειλαν τον Ούγο του Βερμαντουά και τον κόμη του Heinaut για να ζητήσουν από τον Αλέξιο να έρθει και να τους οδηγήσει στην Ιερουσαλήμ⁶¹. Ο Αλέξιος πρέπει να άργησε αρκετά να απαντήσει,

⁵⁷ Κομνηνή, *Αλεξιάς*, σ. 338²¹⁻²⁹. *Gesta Francorum*, 63.

⁵⁸ Ο καθεδρικός ναός του Αγίου Πέτρου είχε βεβηλωθεί και είχε μετατραπεί σε στάβλο για τα άλογα του εμίρη Yaghi-Siyan, όταν ο τελευταίος πληροφορήθηκε την άφιξη των Σταυροφόρων. Πέρα από αυτό, είχε εκδιώξει και τον ορθόδοξο πατριάρχη Ιωάννη Οξίτη και είχε προχωρήσει σε διώξεις ορισμένων χριστιανών, Runciman, *Ιστορία Α'*, 227-228.

⁵⁹ Gabrieli, *Arab Historians*, 7.

⁶⁰ *Gesta Francorum*, 45.

⁶¹ Ο.π., 72.

καθώς οι δικοί του αντιπρόσωποι έφτασαν στη Συρία μόλις τον Μάρτιο του 1099, όταν η κατάσταση της Συρίας είχε αλλάξει εντελώς.

Ο Βοημούνδος είχε καταφέρει να διώξει τις φρουρές του Ρεϋμόνδου επιβάλλοντας με τα όπλα την κυριαρχία του. Όταν οι Βυζαντινοί διαμαρτυρήθηκαν στους άλλους αρχηγούς, έλαβαν την απάντηση πως πρώτοι εκείνοι είχαν προδώσει τους Σταυροφόρους, αφού δεν έστειλαν στρατό και τρόφιμα. Συνεπώς, η πόλη παρέμενε στα χέρια του πανούργου Νορμανδού, που δημιούργησε το δεύτερο κατά σειρά σταυροφορικό κρατίδιο, το πριγκηπάτο της Αντιοχείας⁶².

Οι υπόλοιποι Σταυροφόροι, βλέποντας πως ο Βοημούνδος δεν είχε σκοπό να αφήσει την πόλη του και ότι ο Αλέξιος δεν θα δεσμευόταν σοβαρά υπέρ τους, συνέχισαν την πορεία τους προς την Ιερουσαλήμ, ένα χρόνο σχεδόν μετά την κατάληψη της Αντιοχείας. Έφτασαν στην Ιερή Πόλη στις 7 Ιουνίου του 1099. Από τους δεκάδες χιλιάδες που έφτασαν στη Νίκαια, δεν ξεπερνούσαν πλέον τους 15.000⁶³. Η δίψα, η πείνα, οι μάχες και οι ριψασπίδες είχαν στοιχίσει σημαντικά στο στράτευμα. Εν τέλει, η πόλη έπεσε στα χέρια των Χριστιανών, για πρώτη φορά μετά από αιώνες, στις 15 Ιουλίου του 1099⁶⁴. Ηγεμόνας της έγινε ο πρώτος αρχηγός που εισήλθε στην πόλη, ο Γοδεφρείδος, ο οποίος, αρνούμενος να στεφθεί βασιλιάς εκεί που ο Χριστός φόρεσε ακάνθινο στεφάνι και πήρε τον τίτλο του προστάτη του Παναγίου Τάφου⁶⁵, που το 1009 είχε λεηλατηθεί με εντολές του φατιμίδη χαλίφη Hakim, ο οποίος καταδίωκε Χριστιανούς μέχρι το 1017⁶⁶. Δεν πρόλαβε όμως να διοικήσει την πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς πέθανε μέσα σε ένα χρόνο και ο αδερφός του, ο Βαλδουίνος, αναδείχτηκε στον πρώτο βασιλιά της Ιερουσαλήμ. Δημιουργήθηκε με αυτόν τον τρόπο το τρίτο, και σημαντικότερο, από τα σταυροφορικά κρατίδια, το βασίλειο της Ιερουσαλήμ.

⁶² Το πρώτο σταυροφορικό κρατίδιο είχε δημιουργηθεί από τον Βαλδουίνο το 1098. Ο Βαλδουίνος έφτασε στην Έδεσσα από το γειτονικό Turbessel μετά από πρόσκληση του ντόπιου αρμένιου ηγεμόνα Thoros. Μετά από συνωμοσία, στην οποία δεν είναι βέβαιο αν είχε συμμετοχή ο Βαλδουίνος, ο Λατίνος αντικατέστησε τον Thoros και δημιούργησε την κομητεία της Έδεσσας. Στην κομητεία κατέφτασαν και πολλοί ριψασπίδες από την Αντιόχεια, κάνοντας έτσι την πολιορκία της πόλης ακόμη πιο δύσκολη, Runciman, *Ιστορία Α'*, 216-220.

⁶³ Riley-Smith, *The Crusades*, 11.

⁶⁴ Ο υπερασπιστής της πόλης, Iftikhar ad-Daula είχε επανδρώσει και ενισχύσει τα τείχη, είχε δηλητηριάσει ή καταστρέψει τα πηγάδια εκτός της πόλης και, προφανώς, πληροφορούμενος τον τρόπο με τον οποίο έπεσε η Αντιόχεια, είχε διώξει όλους τους χριστιανούς, ορθόδοξους και μη, από την πόλη, Runciman, *Ιστορία Α'*, 288-289.

⁶⁵ Πρέπει να σημειωθεί πως το στέμμα προσφέρθηκε πρώτα στον Ρεϋμόνδο, ο οποίος για διάφορους πρακτικούς λόγους αρνήθηκε. Ίσως ήλπιζε, ότι η άρνησή του θα απέτρεπε την επιλογή κάποιου άλλου, αλλά όπως και στην Αντιόχεια, είχε χάσει την ευκαιρία του, Runciman, *Ιστορία Α'*, 299-300.

⁶⁶ Riley-Smith, *Crusaders*, 25.

Η κατάληψη της Αγίας Πόλης από τους Λατίνους προκάλεσε νέα προβλήματα. Πολλοί από αυτούς που ολοκλήρωσαν το προσκύνημά τους επέστρεψαν στη Δύση, γεγονός που δημιούργησε την ανάγκη ενίσχυσης των νέων σταυροφορικών κρατιδίων. Η Σταυροφορία του 1101, δύο μόλις χρόνια μετά την πρώτη, παρά τον μεγάλο αριθμό των συμμετεχόντων κατέληξε σε τραγική αποτυχία. Την αποτυχία της, την οποία αρκετοί δυτικοί έσπευσαν να χρεώσουν στον Αλέξιο λόγω υποτιθέμενης σύμπραξης με τους Τούρκους⁶⁷, εκμεταλλεύτηκε ο προσωρινός πρίγκηπας της Αντιοχείας, ο Τανκρέδος, που κατέλαβε τα Μάμιστρα, τα Άδανα και την Ταρσό, υπολογίζοντας πως οι Βυζαντινοί δεν θα τολμούσαν να στείλουν στρατό εκεί, αφού θα έπρεπε να περάσει από τουρκικά εδάφη⁶⁸. Το 1103, ο Αλέξιος προσπάθησε να ανακαταλάβει την περιοχή, αλλά απέτυχε⁶⁹, ώσπου το 1104 επανέφερε παροδικά τον βυζαντινό έλεγχο⁷⁰.

Στην προσπάθειά επέκτασης του Αλεξίου, οι Φράγκοι δεν μπόρεσαν να απαντήσουν. Αιτία στάθηκε η συντριπτική ήττα που υπέστησαν στη μάχη της Χαρράν του 1104. Ο στρατός της Έδεσσας, με τη συνδρομή του στρατού της Αντιοχείας, αντιμετώπισε τους Τούρκους και εξολοθρεύτηκε. Συνολικά συμμετείχαν 3.000 ιππότες και 9.000 πεζικάριοι, από τους οποίους γλύτωσαν ελάχιστοι⁷¹. Το μέγεθος της ήττας σήμαινε πως η κομητεία θα ήταν έρμαιο στα χέρια των μουσουλμάνων γειτόνων της, μέχρι και την πτώση της⁷². Τον Οκτώβριο του 1107, ο Βοημούνδος, που μετά από διάφορες περιπέτειες είχε γυρίσει στη Δύση, πέρασε την Αδριατική και πολιορκήσε το Δυρράχιο στο πλαίσιο μίας υποτιθέμενης σταυροφορίας⁷³. Η πολιορκία ήταν μακρόχρονη με αποτέλεσμα να ηττηθεί και να αναγκαστεί το Σεπτέμβριο του 1108 να υπογράψει τη Συνθήκη της Δεαβόλεως. Παρά το μέγεθος της ήττας του Βοημούνδου, οι όροι της συνθήκης ήταν αρκετά επιεικείς, γεγονός που φανερώνει πως η κατάληψη της Αντιοχείας δεν ήταν ένας από τους άμεσους στόχους του⁷⁴. Η συνθήκη δεν αναγνωρίστηκε από τον Tancred, που τότε εξουσίαζε στην Αντιόχεια. Τη θέση του πήρε το επόμενο έτος ο Ρογήρος, ενώ προσπάθειες του βυζαντινού αυτοκράτορα να ξεσηκώσει τους γείτονες της

⁶⁷ Neocleous, *Conspiracies*, 259.

⁶⁸ Runciman, *Ιστορία Β'*, 45.

⁶⁹ Ο.π., 50.

⁷⁰ Harris, *Byzantium*, 82.

⁷¹ Runciman, *Ιστορία Β'*, 52.

⁷² Ο.π., 53.

⁷³ Harris, *Byzantium*, 83.

⁷⁴ Ο.π., 84.

Αντιοχείας εναντίον της απέτυχαν⁷⁵. Όταν πέθανε ο Αλέξιος το 1118, δεν είχε καταφέρει να λύσει επιτυχώς το ζήτημα του πριγκηπάτου⁷⁶.

⁷⁵ Ο.π., 85.

⁷⁶ Ήδη πριν το θάνατο του Αλεξίου, οι Λατίνοι κατέκτησαν την Τρίπολη και ίδρυσαν το ομώνυμο κρατίδιο το 1109. Είχε συμφωνηθεί με τον Ρεϋμόνδο, πως αν την κατακτούσε, θα έπρεπε να είναι υποτελής του βυζαντινού αυτοκράτορα, ωστόσο ο ίδιος απεβίωσε πριν την κατάληψη της πόλης. Ο διάδοχός του δεν ακολούθησε τη φιλοβυζαντινή πολιτική του πατέρα του, Magdalino, *Empire*, 31-32· Runciman, *Ιστορία Β΄*, 77-78.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ

Όταν ο Ιωάννης ανέλαβε το θρόνο το 1118, οι σχέσεις Βυζαντίου και Αντιοχείας δεν ήταν οι καλύτερες. Για περίπου 20 χρόνια ωστόσο, ο Ιωάννης δεν έκανε καμία απολύτως προσπάθεια να διεκδικήσει την Αντιόχεια. Αυτό μπορεί να δηλώνει είτε ότι δεν θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντικό το πριγκηπάτο⁷⁷ είτε, το πιθανότερο, ότι είχε να αντιμετωπίσει πιο σημαντικά τρέχοντα ζητήματα, τα οποία αφορούσαν κυρίως τα βαλκανικά εδάφη της αυτοκρατορίας.

Το πρώτο πραγματικά σημαντικό πλήγμα που δέχτηκε το πριγκηπάτο της Αντιοχείας ήταν η ήττα στην μάχη του Αγρού του Αίματος. Στις 28 Ιουνίου του 1119, ημέρα Σάββατο, ο στρατός του πριγκηπάτου, περίπου 700 ιππείς και 4.000 πεζοί, υπό την προσωπική ηγεσία του Ρογήρου πολέμησαν εναντίον ενός στρατού που υπερτερούσε κατά πολύ αριθμητικά. Το αποτέλεσμα ήταν ο στρατός να εξολοθρευτεί και ο ίδιος ο πρίγκηπας να πέσει στο πεδίο της μάχης⁷⁸. Ευτυχώς για την ίδια την Αντιόχεια, την άμυνα της πόλης ανέλαβε ο πατριάρχης Βερνάρδος και έτσι δεν υπήρξε πολιορκία της πόλης⁷⁹.

Στα τέλη του 1135, η αντιβασίλισσα Αλίκη έστειλε πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη για να διαπραγματευτεί μία γαμήλια συμφωνία για την ανήλικη κόρη της και κατ' όνομα πριγκίπισσα Αντιοχείας, Κωνσταντίνα. Προβλεπόταν πως η νεαρή Λατίνα θα παντρευόταν τον νεότερο γιο του αυτοκράτορα, τον Μανουήλ. Σε αυτή την ενέργεια πιθανόν να την οδήγησε η διαρκώς αυξανόμενη μουσουλμανική απειλή, της οποίας αντιστάθμισμα μπορούσε να είναι μόνο η πανίσχυρη βυζαντινή αυτοκρατορία. Ακόμη, φαίνεται να ήθελε να αποφύγει την επιβολή της Ιερουσαλήμ, που παλαιότερα είχε αναλάβει για κάποια χρόνια την κηδεμονία του πριγκηπάτου. Αυτή την αποσχιστική ενέργεια στήριξαν και οι δύο κομητείες της Έδεσσας και της Τρίπολης⁸⁰. Από την πλευρά του, ο Ιωάννης πιθανόν να ήλπιζε να κάνει τον Μανουήλ αυτόνομο ηγεμόνα της ευρύτερης περιοχής, δίνοντάς του την Αντιόχεια, την Κιλικία, την Κύπρο και την Αττάλεια⁸¹.

⁷⁷ Parnell, John II, 150.

⁷⁸ Gabrieli, *Arab Historians*, 36-38.

⁷⁹ Runciman, *Ιστορία Β'*, 154.

⁸⁰ Jotischky, *Crusading*, 81.

⁸¹ Magdalino, *Empire*, 36.

Η ενέργεια αυτή ωστόσο δεν φάνηκε να βρίσκει κανέναν σύμφωνο στην Αντιόχεια⁸². Ο πρώτος που έδειξε να είναι αντίθετος με αυτήν ήταν ο πρώην συνεργός της αντιβασιλίσσας, ο πατριάρχης Ralph, που σωστά υπολόγισε πως, αν οι Βυζαντινοί αποκτούσαν τον έλεγχο της πόλης, θα έχανε σίγουρα τη θέση του. Συνωμότησε έτσι με τον βασιλιά Fulk ώστε η νεαρή πριγκίπισσα να αποκτήσει έναν λατίνο σύζυγο. Δεν χρειάζεται να αναφερθούν λεπτομέρειες για τον τρόπο με τον οποίο έφτασε στους Αγίους Τόπους ο Ρευμόνδος του Πουατιέ, αρκεί ωστόσο να αναφερθεί πως ο στόχος του Ralph επετεύχθη και ο Γάλλος παντρεύτηκε την Κωνσταντζίνα το 1136.

Αν οι Λατίνοι πίστευαν πως ο Ιωάννης θα ξεχνούσε τόσο εύκολα τις διαπραγματεύσεις που μόλις είχαν λάβει μέρος, είχαν κάνει λάθος. Κατ' αρχήν, ο τρόπος που η Αντιόχεια είχε χειριστεί την υπόθεση, είχε προσβάλλει τον ίδιο τον αυτοκράτορα⁸³. Υπήρχαν όμως και άλλοι λόγοι που οδήγησαν τον Ιωάννη να ασχοληθεί πιο έντονα με το ζήτημα. Η Κιλικία, υπό τον Λέοντα Roupen, είχε ουσιαστικά αυτονομηθεί τα τελευταία χρόνια⁸⁴. Το 1131, ο αρμένιος ηγεμόνας, εκμεταλλευόμενος το θάνατο του πρίγκηπα Βοημούνδου Β΄ κατέλαβε την Ταρσό, τα Άδανα και τη Μοψουεστία που μέχρι τότε κατείχαν οι Λατίνοι της Αντιοχείας. Το 1135 πήρε και τη Σαρβεντικάρ, ολοκληρώνοντας την κατάκτηση της Κιλικίας, αφού ο αδερφός και προκάτοχός του, ο Thoγος είχε ήδη παλαιότερα καταλάβει από τους Βυζαντινούς τις πόλεις Σίσιο και Ανάζαρβο.

Το 1137, ο αυτοκράτορας Ιωάννης εξεστράτευσε προσωπικά εναντίον της Κιλικίας και της Αντιοχείας⁸⁵. Αρχικά, επανέκτησε πόλεις που ανήκαν στην Αντιόχεια και την Αρμενία για τουλάχιστον 40 χρόνια⁸⁶. Έπειτα, συνέχισε ανενόχλητος την πορεία του προς την Αντιόχεια. Το γεγονός πως ούτε οι Αρμένιοι ούτε οι Αντιοχείς προσπάθησαν να σταματήσουν σε οποιοδήποτε σημείο την πορεία του Ιωάννη προφανώς οφειλόταν στο μέγεθος του στρατού του⁸⁷. Στο μεταξύ, η Αντιόχεια

⁸² Ο.π., 37.

⁸³ Parnell, John II, 151.

⁸⁴ Στην Κιλικία υπήρχαν παραδοσιακά δύο παρατάξεις, από τις οποίες η μία ήταν φιλικά προσκείμενη στο Βυζάντιο. Είναι σαφές όμως πως λόγω της απουσίας της βυζαντινής στήριξης, αυτή είχε αρχίσει να χάνει έδαφος μπροστά στην επιθετικότητα του Λέοντα Roupen και της οικογενείας του, Magdalino, *Empire*, 37-38.

⁸⁵ Το 1137 ο Ιωάννης είχε κλείσει όλα τα άλλα μέτωπα και, επιτέλους, μπορούσε να ασχοληθεί και με τη Συρία. Είχε νικήσει τους Ούγγρους και υποτάξει τους Σέρβους, διαπραγματεύθηκε μία συμμαχία με τον Λοθάριο εναντίον των Σικελών και νίκησε τους Δανισμεντήδες Τούρκους το 1134, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 210-211· Magdalino, *Empire*, 35.

⁸⁶ Edbury - Rowe, *William of Tyre*, 137.

⁸⁷ Parnell, John II, 152· Magdalino, *Empire*, 37.

αποφάσισε να ζητήσει τη βοήθεια της Ιερουσαλήμ, αλλά εκείνη αντιμετώπιζε τα δικά της προβλήματα. Ο Zengi είχε εισβάλλει στην κομητεία της Τρίπολης και ο Φούλκος αναγκάστηκε να την ενισχύσει. Στη μάχη ωστόσο που έγινε, ο κόμης αιχμαλωτίστηκε και ο βασιλιάς, ηττημένος κατά κράτος, αναγκάστηκε να καταφύγει σε ένα οχυρό για να γλυτώσει. Ήταν σειρά της Ιερουσαλήμ να ζητήσει τη βοήθεια της Αντιοχείας.

Ο Ρεϋμόνδος, αν και γνώριζε πως σύντομα θα κατέφτανε ο στρατός του Ιωάννη, αποφάσισε να βοηθήσει τον βασιλιά του, όπως έκανε και ο κόμης της Έδεσσας. Ο Zengi που πολιορκούσε το Montferrand, στο οποίο είχε κλειστεί ο Fulk, δεν ανησύχησε τόσο για τις λατινικές ενισχύσεις, όσο κυρίως για έναν άλλο, μεγαλύτερο κίνδυνο που πλησίαζε από το βορρά. Πληροφορούμενος την άφιξη του αυτοκρατορικού στρατού στην ευρύτερη περιοχή, ο Zengi, όπως αναφέρεται από τον Ibn Al-Athir, ήθελε να ολοκληρώσει γρήγορα τον πόλεμο εναντίον των Λατίνων για να έχει τα νώτα του ασφαλή. Ζήτησε από τον βασιλιά να του δοθεί το φρούριο με αντάλλαγμα όχι μόνο την διάβαση του πολιορκημένου στρατού σε ασφαλή εδάφη αλλά και την απελευθέρωση αιχμαλώτων, όπως του κόμη της Τρίπολης⁸⁸.

Όταν επέστρεψε ο πρίγκηπας από την εκστρατεία του, βρήκε την πόλη σχεδόν αποκλεισμένη. Έχοντας μικρό στρατό, ζήτησε ειρήνη από τον Ιωάννη⁸⁹. Ο Ρεϋμόνδος πήγε στο στρατόπεδο του αυτοκράτορα, ορκίστηκε πίστη και αφοσίωση, ενώ ορίστηκε πως αν ο κοινός τους στρατός έπαιρνε τις πόλεις Χομς, Χάμα, Χαλέπι και Σαϊζάρ, τότε οι Λατίνοι θα παρέδιδαν την Αντιόχεια στο Βυζάντιο. Επιπλέον, πριν γίνει η ανταλλαγή, ορίστηκε πως ο Ιωάννης ήταν ελεύθερος να πάρει το ακροπύργιο, το οποίο είχε χρησιμοποιήσει και ο Βοημούνδος για να επιβάλλει την εξουσία του.

Την άνοιξη ο Ιωάννης πολιορκήσε τη Σαϊζάρ και, όπως είχε συμφωνηθεί, ζήτησε από τον πρίγκηπα αλλά και τον κόμη της Έδεσσας, ως υποτελής του πρίγκηπα που ήταν⁹⁰, να τον συνδράμουν. Οι Βυζαντινοί γκρέμισαν τα τείχη, αλλά οι δύο Λατίνοι ήταν εντελώς απρόθυμοι να βοηθήσουν, όπως αποδεικνύεται και από την απουσία αναφοράς της δράσης τους από αραβικές πηγές⁹¹. Η πολιορκία λύθηκε μετά από ειρήνη που έκανε ο αυτοκράτορας με τον τοπικό άρχοντα.

⁸⁸ Gabrieli, *Arab Historians*, 43.

⁸⁹ Ο Ρεϋμόνδος ανήγγειλε αρχικά, πως για να διαπραγματευτεί τους όρους της ειρήνης, έπρεπε να ζητήσει την συμβουλή του βασιλιά της Ιερουσαλήμ. Ο Fulk αρνήθηκε να στηρίξει τον πρίγκηπα και, ουσιαστικά, αναγώρισε τη βυζαντινή κυριαρχία επί του πριγκηπάτου. Η στάση του αυτή ίσως ήταν αποτέλεσμα των συγκυριών ή βασιζόταν σε νομικά κείμενα, Runciman, *Ιστορία Β'*, 212.

⁹⁰ La Monte, *Byzantine Empire*, 256.

⁹¹ Ibn Al-Qalānīsī, *Damascus*, 248-252. Ο Ρεϋμόνδος δεν ήταν πρόθυμος να εγκαταλείψει την μεγάλη και πλούσια Αντιόχεια και να εγκατασταθεί στην Σαϊζάρ, ενώ ο Joscelin δεν ήθελε να

Όταν ο Ιωάννης επέστρεψε στην Αντιόχεια, ζήτησε το ακροπύργιο για να τοποθετήσει εκεί χρήματα και στρατιώτες που θα χρησιμοποιούσε για μία νέα εκστρατεία εναντίον των Μουσουλμάνων της περιοχής. Ο Ρεϋμόνδος θεώρησε πως αν παρέδιδε το ακροπύργιο, θα έχανε τον έλεγχο της πόλης⁹², ενώ ο κόμης κατάφερε να ξεσηκώσει τον όγκλο εναντίον των Βυζαντινών. Ο όγκλος καθυσηχάστηκε όταν ο Ιωάννης πήρε πίσω την απαίτησή του, αλλά προφανώς δεν αισθανόταν ασφαλής μέσα στην πόλη. Την επόμενη μέρα εγκαταστάθηκε έξω από τα τείχη και σύντομα πήρε το δρόμο της επιστροφής ορκιζόμενος ότι θα επέστρεφε για να επιβάλλει τη συμφωνία.

Το 1142 ο Ιωάννης έκανε την υπόσχεσή του πραγματικότητα. Ξεκίνησε με στρατό εκ νέου προς την Αντιόχεια, περνώντας πρώτα από την Κιλικία και την κομητεία της Έδεσσας. Σύμφωνα με τον Κίνναμο, στόχος του ήταν να δώσει την Κιλικία, την Κύπρο, την Αττάλεια και την Αντιόχεια στον νεότερο γιο του, τον Μανουήλ⁹³. Εξάλλου, όταν ξεκίνησε την εκστρατεία του, ζούσαν ακόμη και οι τέσσερις γιοι του, οπότε οι πιθανότητες να κληρονομούσε τον θρόνο ο Μανουήλ ήταν ισχνές⁹⁴. Από εκεί, πήρε ως όμηρο την Ισαβέλλα, κόρη του κόμη, προκειμένου να αποφύγει την εκ νέου ανάμειξη του Joscelin στα σχέδιά του επί του πριγκηπάτου⁹⁵ και έπειτα προχώρησε σε ένα φρούριο κοντά στην Αντιόχεια, απ' όπου απαίτησε να του παραδοθεί το ακροπύργιο της πόλης. Αυτήν τη φορά, αρνήθηκαν να δεχτούν οι ευγενείς της πόλης, οι οποίοι υποστήριζαν πως δεν είχαν επικυρώσει την προηγούμενη συμφωνία και άρα ήταν άκυρη⁹⁶.

Το διάστημα που βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή του πριγκηπάτου, ο αυτοκράτορας μήνυσε στον Fulk ότι επιθυμούσε να επισκεφθεί τους Αγίους Τόπους το επόμενο έτος με το στρατό του. Ο βασιλιάς χειρίστηκε το θέμα με εξαιρετική προσοχή, απαντώντας πως θα ήταν ευχαρίστησή του αλλά πως ο Ιωάννης θα έπρεπε να πάρει μόνο 10.000 άνδρες μαζί του, καθώς το βασίλειο δεν είχε προμήθειες για περισσότερους. Ο αυτοκράτορας, προσβλήθηκε από την απάντηση, που

δραστηριοποιηθεί για να βοηθήσει τον πρίγκηπα, με τον οποίο δεν είχε καλές σχέσεις, Runciman, *Ιστορία Β'*, 214-215.

⁹² Parnell, John II, 157. Γίνεται σαφές πως, παρά τις έντονες ανησυχίες που είχε ο πρίγκηπας, ο ίδιος διακατεχόταν από μία σχετική οκνηρία, σε αντίθεση με τον κόμη της Έδεσσας, ο οποίος έκανε ό,τι μπορούσε για να διώξει τους Βυζαντινούς, Runciman, *Ιστορία Β'*, 216.

⁹³ Κίνναμος, *Επιτομή Ιστοριών*, σ. 231-3.

⁹⁴ Παπαγεωργίου, *Ιωάννης Β'*, 357.

⁹⁵ Lillie, *Byzantium*, 136.

⁹⁶ Συγκεκριμένα, οι υποτελείς διατύπωσαν την άποψη, πως ο Ρεϋμόνδος δεν μπορούσε να κάνει τέτοιες δεσμευτικές συμφωνίες, καθώς χρωστούσε τον τίτλο του στη γυναίκα του. Από την άλλη, ακόμη και αν η πριγκίπισσα επικύρωνε τη συμφωνία που είχε γίνει, οι ευγενείς διακήρυξαν ότι θα εκθρόνιζαν και τους δύο αν εφαρμόζοταν η συμφωνία. Φυσικά, οι ευγενείς εξυπηρετούσαν το σχέδιο του πρίγκηπα, ο οποίος εμφανιζόταν δέσμιος των υποτελών του, Runciman, *Ιστορία Β'*, 220.

ισοδυναμούσε με ευγενική άρνηση, αλλά δεν μπορούσε να κάνει κάτι για αυτό⁹⁷. Καθώς πλησίαζε ο χειμώνας, ο Ιωάννης αποχώρησε στην Κιλικία, με σκοπό να επιστρέψει στο πριγκηπάτο την άνοιξη, όταν ο ο καιρός θα επέτρεπε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στην Κιλικία όμως τον βρήκε ο αναπάντεχος θάνατος μετά από ένα κυνηγετικό ατύχημα⁹⁸. Μετά τον τραυματισμό του και λίγες ημέρες πριν τον θάνατό του, αποφάσισε να κάνει διάδοχό του τον νεότερο γιο του, γιατί, όπως λέει ο Κίνναμος, αισθανόταν πως ήταν η καλύτερη επιλογή για την αυτοκρατορία⁹⁹.

⁹⁷ Lillie, *Byzantium*, 137.

⁹⁸ Κίνναμος, *Έπιτομή ιστοριῶν*, σ. 24₁₀₋₂₄.

⁹⁹ Ο.π., σ. 27₁₋₈.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ο βασιλιάς Fulk πέθανε στις 10 ή 13 Νοεμβρίου του 1143 σε κυνηγετικό ατύχημα κοντά στην Άκρα. Η εξουσία πέρασε στα χέρια της Melisend¹⁰⁰, αφού τα παιδιά τους, ο Βαλδουίνος και ο Amaury ήταν τότε ανήλικα, 13 και 7 ετών αντίστοιχα¹⁰¹. Προς επιβεβαίωση της δύναμης της Melisend, η ίδια και ο πρωτότοκος γιός της στέφθηκαν από κοινού στον Πανάγιο Τάφο¹⁰². Αν και δεν υπήρχε προηγούμενο, κανείς δεν φάνηκε να αντιδρά στην κίνηση της βασιλομήτωρος, η οποία πλέον γινόταν όχι μόνο αντιβασίλισσα αλλά και συμβασιλέας του γιου της¹⁰³. Αυτό αργότερα θα δημιουργούσε προβλήματα, καθώς όταν ενηλικιώθηκε ο Βαλδουίνος, η μητέρα του φάνηκε απρόθυμη να παραδώσει την εξουσία της με τραγικές συνέπειες, όχι τόσο για την ίδια, αλλά κυρίως για το βασίλειο της Ιερουσαλήμ¹⁰⁴.

Ήδη από την αρχή της συμβασιλείας τους, ξεκίνησαν τα προβλήματα. Ο Μανουήλ, αμέσως μετά την ανάρρησή του στο θρόνο, έστειλε στρατό και στόλο στην Αντιόχεια για να συνεχίσουν το έργο του πατέρα του. Ο στρατός του πρίγκηπα ηττήθηκε και τα παράλια της ηγεμονίας του καταληλατήθηκαν¹⁰⁵. Ο Zengi, εκμεταλλευόμενος την προσωρινή απουσία του κόμη της Έδεσσας Joscelin και του μεγαλύτερου τμήματος του στρατού της Κομητείας, κατέλαβε την ομόνυμη πόλη με μεγάλη ευκολία το 1144, ύστερα από πολιορκία δύο μόλις ημερών στις 24-26 Δεκεμβρίου¹⁰⁶. Η βασίλισσα

¹⁰⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 134-135. Η Melisend δεν ήταν απλά η βασίλισσα της Ιερουσαλήμ λόγω του συζύγου της. Αντιθέτως, ο Fulk χρωστούσε τον τίτλο του στη γυναίκα του. Η βασίλισσα είχε τεράστια ισχύ, καθώς είχε τη στήριξη του κλήρου και μέρους των ευγενών και ο Fulk είχε φτάσει σε σημείο να φοβάται για την ασφάλειά του, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να απολογηθεί για τυχόν λάθη που είχε διαπράξει. Επιπλέον, ο Fulk ήταν αναγκασμένος να ζητά τη συγκατάθεση της συζύγου του, ακόμη και για ήσσονος σημασίας ζητήματα, William of Tyre, *History of Deeds*, 76· Hamilton, Queens, 151.

¹⁰¹ William of Tyre, *History of Deeds*, 137.

¹⁰² Ό.π., 141· Hamilton, Queens, 152.

¹⁰³ Mayer, *The Crusades*, 108.

¹⁰⁴ Η μητέρα του Βαλδουίνου, που και παλαιότερα απολάμβανε ιδιαίτερα μεγάλη εξουσία, δεν αποχώρησε από την διακυβέρνηση του κράτους όταν ενηλικιώθηκε ο γιος της. Μάλιστα, το 1150, η Melisend ξεκίνησε να εκδίδει έγγραφα χωρίς καμία αναφορά στον Βαλδουίνο. Ο ίδιος, ενήλικος ήδη από το 1145, στέφθηκε εκ νέου βασιλιάς το Πάσχα του 1152 και απαίτησε από τη μητέρα του το διαχωρισμό του κράτους. Αν και εκείνη ενέδωσε και του παρέδωσε την Άκρα και την Τύρο, ο Βαλδουίνος ξεκίνησε μετά από τρεις εβδομάδες τις εχθροπραξίες και πολιορκήσε τη μητέρα του στο ακροπύργιο της Ιερουσαλήμ αναγκάζοντάς την να του αφήσει τη διοίκηση ολόκληρου του κράτους. Αξιοσημείωτο είναι πως ο Amaury στήριξε τη μητέρα του και όχι τον αδερφό του. Η πίστη του αυτή του στοίχισε πρόσκαιρα τη Jaffa, που του επιστράφηκε το 1154, William of Tyre, *History of Deeds*, 204-207· Mayer, *The Crusades*, 111-112· Hamilton, Queens, 152-154.

¹⁰⁵ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 310· Lilie, *Byzantium*, 144.

¹⁰⁶ Tyerman, *God's War*, 268· Lilie, *Byzantium*, 144. Η πολιορκία κράτησε συνολικά τέσσερις εβδομάδες, ωστόσο το ακροπύργιο άντεξε μόλις δύο ημέρες, λόγω εσφαλμένων εντολών που είχαν δοθεί από τον αρχιεπίσκοπο και βασικό υπερασπιστή της πόλης, τον Hugh, Runciman, *Ιστορία Β'*, 232-233.

έστειλε ενισχύσεις στον Joscelin, αλλά ο πρίγκηπας Ρεϋμόνδος αρνήθηκε να τον συνδράμει, περιχαρής για την τραγική κατάσταση του κόμη. Ήδη από παλιά, κόμης και πρίγκηπας δεν είχαν φιλικές σχέσεις, καθώς οι στρατοί τους είχαν βρεθεί αντιμέτωποι στο πεδίο αλλά και λόγω της προσπάθειας της Αντιοχείας να επιβληθεί στο γειτονικό λατινικό κρατίδιο¹⁰⁷. Βέβαια, μία διαφορετική εξήγηση για την αδυναμία αποστολής βοήθειας είναι και ο ανταγωνισμός του πριγκηπάτου και των Βυζαντινών για την περιοχή της Κιλικίας, που δεν επέτρεπε την αποστολή του μικρού στρατού του πριγκηπάτου στην Έδεσσα. Με το θάνατο του Zengi, ο Joscelin προσπάθησε να ανακαταλάβει την πόλη, γεγονός που δεν κατέστη εφικτό λόγω της ισχυρής αντίστασης της φρουράς του ακροπυργίου¹⁰⁸.

Η γνώση της Δύσης πως η Ιερουσαλήμ δεν διέτρεχε άμεσο κίνδυνο, σε συνδυασμό με την τεράστια επιτυχία της Α΄ Σταυροφορίας έκανε τους Δυτικούς να αδιαφορήσουν πλήρως για τις εκκλήσεις των λατινικών κρατιδίων της Ανατολής¹⁰⁹. Η απουσία σταθερής ενίσχυσης των Λατίνων της Συροπαλαιστίνης ήταν ένας από τους βασικούς λόγους που έχασαν τη δυναμική τους. Τώρα όμως είχε έρθει η ώρα της εκ νέου αφύπνισης της αφρόκρεμας της Δύσης.

Η Β΄ Σταυροφορία ξεκίνησε επίσημα με την παπική βούλα *Quantum Predecessores* του Ευγένιου Γ΄¹¹⁰ την 1η Δεκεμβρίου του 1145, παρά το γεγονός πως η πτώση της Έδεσσας είχε γίνει γνωστή νωρίτερα, ήδη από την άνοιξη του ίδιου έτους¹¹¹. Σε αντίθεση με την Α΄ Σταυροφορία, ο πάπας είχε σχετικά πενιχρό ρόλο στην οργάνωση του εγχειρήματος¹¹². Μάλιστα, το Πάσχα του 1146, ο Ευγένιος επανέκδωσε την βούλα του¹¹³, προκειμένου να αποδείξει πως ο ίδιος ήταν καθοδηγητής της Σταυροφορίας. Τον μεγαλύτερο όμως ζήλο επέδειξε ο Βερνάρδος του Clairvaux, που κήρυξε τη Σταυροφορία στις 31 Μαρτίου στο Vézelay της Γαλλίας¹¹⁴, προκαλώντας

¹⁰⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 142; Runciman, *Ιστορία Β΄*, 232.

¹⁰⁸ Ό.π., 158. Η απόπειρα του Joscelin να ανακαταλάβει την Έδεσσα απέτυχε παταγωδώς λόγω της ενίσχυσης της πόλης από τον Nureddin. Μάλιστα, η βοήθεια που παρείχαν οι Χριστιανοί στον κόμη, οδήγησε στη σφαγή τους και την ουσιαστική ερήμωση της πόλης, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 236-237.

¹⁰⁹ Tyerman, *Invention*, 14.

¹¹⁰ Otto of Freising, *Deeds*, 71-73.

¹¹¹ Jotischky, *Crusading*, 91-92. Phillips, *Second Crusade*, 37.

¹¹² Berry, *Crusade*, 465. Δεν θα μπορούσε να γίνει και διαφορετικά άλλωστε. Ο ίδιος ο πάπας δεν είχε πρακτικά την έδρα του στη Ρώμη, αλλά στο Viterbo, καθώς η πόλη δεν δεχόταν την παπική κυριαρχία. Επιπλέον, δεν είχε ακόμη τη δυνατότητα να ταξιδεύσει πέρα από τις Άλπεις, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 246.

¹¹³ Jotischky, *Crusading*, 92.

¹¹⁴ Otto of Freising, *Deeds*, 73-74. Σε αντίθεση με το Clermont, πολλοί από τους σημαντικούς παρευρισκομένους ήταν λαϊκοί και όχι κληρικοί, Phillips, *Second Crusade*, 67.

τον ενθουσιασμό στους παρευρισκομένους¹¹⁵. Ο Λουδοβίκος, που δεν φαίνεται να ήταν σίγουρος για το δρόμο που θα ακολουθούσε προς τους Αγίους Τόπους, έστειλε επιστολές στους Σικελούς¹¹⁶, στους Βυζαντινούς και στους Ούγγρους για να ζητήσει ελεύθερο πέρασμα από τα εδάφη τους¹¹⁷. Ο Μανουήλ έστειλε μία διπλωματική απάντηση, ενώ έστειλε επιστολή και στον Ευγένιο ζητώντας να πάρουν οι Σταυροφόροι παρόμοιο όρκο με αυτόν που πήραν στην Α΄ Σταυροφορία¹¹⁸.

Στα τέλη του Νοεμβρίου, ο Βερνάρδος έφτασε στη Φρανκφούρτη όπου προσπάθησε ανεπιτυχώς να πείσει τον Κορράδο να λάβει τον σταυρό¹¹⁹. Δεν τα παράτησε ωστόσο και συνέχισε το κήρυγμα της Σταυροφορίας στην ευρύτερη περιοχή της αυτοκρατορίας. Εν τέλει, έφτασε στις 24 Δεκεμβρίου στην πόλη Spreyer και έπειτα από μερικές ημέρες κατάφερε να πείσει τον Κορράδο¹²⁰. Η συμμετοχή των δύο ισχυρότερων ηγεμόνων της Δυτικής Ευρώπης δεν ήταν αποκλειστικά θετική, καθώς έτσι δεν θα υπήρχε μία ενωμένη ηγεσία αλλά δύο ξεχωριστοί στρατοί όπου ο καθένας θα είχε τα δικά του συμφέροντα, δημιουργώντας έτσι μία σειρά προβλημάτων¹²¹. Επιπλέον, η ένταξη των Γερμανών στη Σταυροφορία ήταν υπεύθυνη, σε μεγάλο βαθμό, για την επιλογή της διαδρομής προς την Ανατολή. Καθώς ο Κορράδος ήταν εχθρός του Ρογήρου, οι Γερμανοί θα ακολουθούσαν τη χερσαία διαδρομή, οδηγώντας τους Γάλλους, ύστερα από αρκετή περίσκεψη, στην ίδια απόφαση¹²².

Το Πάσχα του 1147, όταν ο Ευγένιος ήταν στο Παρίσι, έλαβε νέο μήνυμα από τον Μανουήλ. Ο αυτοκράτορας τον ενημέρωνε πως είχαν γίνει οι προετοιμασίες για την άφιξη των Γάλλων αλλά ζητούσε σε αντάλλαγμα να του επιστρέψουν τις πόλεις τις οποίες θα καταλάμβαναν και οι οποίες ανήκαν παλαιότερα στο Βυζάντιο¹²³, κάτι που

¹¹⁵ Berry, *Crusade*, 469. Μία πρώτη προσπάθεια που είχε γίνει στη Bourges να ξεσηκωθεί η γαλλική αριστοκρατία για τη Σταυροφορία, είχε αποτύχει παταγωδώς, Phillips, *Second Crusade*, 63.

¹¹⁶ Ο Ρογήρος, βασιλιάς της Σικελίας είχε γίνει ο πρωταγωνιστής στον πόλεμο των Χριστιανών εναντίον των Μουσουλμάνων. Το 1123-1128 κατέλαβε τη Μάλτα και το 1130 πήρε τον τίτλο του βασιλιά. Το 1135 κατέκτησε τη νήσο Ζέρμπα και το 1143 πήρε πρόσκαιρα την Τρίπολη, μέχρι που το 1146 την κατέκτησε, δημιουργώντας έτσι έναν πυρήνα από όπου θα μπορούσε να εξαπλωθεί σε βάρος του Ισλάμ, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 248-249. Ωστόσο, η Σικελία δεν είχε φιλικές σχέσεις με τα σταυροφορικά κρατίδια ύστερα από τη συμπεριφορά των ντόπιων ευγενών προς την Adelaide, χήρα του Ρογήρου Α΄ και πρώην σύζυγο του Βαλδουίνου Α΄, Hamilton, *Queens*, 145-147.

¹¹⁷ France, *Crusades*, 135.

¹¹⁸ Berry, *Crusade*, 470· Lillie, *Byzantium*, 150· Phillips, *Second Crusade*, 120· France, *Crusades*, 132.

¹¹⁹ Runciman, *Ιστορία Β΄*, 252· Phillips, *Second Crusade*, 96.

¹²⁰ Otto of Freising, *Deeds*, 71-73· Runciman, *Ιστορία Β΄*, 252· Phillips, *Second Crusade*, 95.

¹²¹ Berry, *Crusade*, 475. Πρέπει να ληφθεί υπόψη πως ο γαλλικός και ο γερμανικός στρατός δεν ήταν εθνικοί στρατοί, επομένως ο κάθε τοπικός άρχοντας που συμμετείχε στο στράτευμα μπορεί να εξυπηρετούσε τα δικά του συμφέροντα, France, *Crusades*, 136.

¹²² Berry, *Crusade*, 477· Phillips, *Second Crusade*, 116.

¹²³ Berry, *Crusade*, 480· Lillie, *Byzantium*, 152-153.

θύμιζε εξαιρετικά τον όρκο που είχαν αναγκαστεί να δώσουν οι Σταυροφόροι στον παππού του¹²⁴.

Ο Κορράδος ξεκίνησε το ταξίδι του στα μέσα Μαΐου με έναν αρκετά ετερόκλητο στρατό¹²⁵. Οι Γερμανοί προχώρησαν από τη Νυρεμβέργη στο Regensburg¹²⁶ και έπειτα ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με τους Ούγγρους, οι οποίοι φοβούνταν μία γερμανική επίθεση, καθώς το προηγούμενο έτος οι δύο λαοί είχαν έρθει σε σύρραξη¹²⁷. Περί τα μέσα Ιουνίου, και αφού οι Σταυροφόροι είχαν στο μεταξύ μετακινηθεί στη Βιέννη, εισήλθαν στα ουγγρικά εδάφη και από εκεί μετέβησαν στα βυζαντινά σύνορα στις 20 Ιουλίου¹²⁸. Εκεί περίμεναν τους Γερμανούς δύο βυζαντινοί πρεσβευτές, ο σεβαστός Μιχαήλ Παλαιολόγος και ο χαρτουλάριος του αυτοκράτορα Μανουήλ, οι οποίοι τους ζήτησαν να ορκιστούν πως δεν είχαν εχθρικές προθέσεις εναντίον της αυτοκρατορίας¹²⁹. Αφού οι Σταυροφόροι ορκίστηκαν, οι πρεσβευτές τους διαβεβαίωσαν πως θα υπήρχαν αρκετές προμήθειες για το στρατό κατά μήκος της διαδρομής τους.

Η διαδρομή ήταν αρχικά ήρεμη, ωστόσο στην περιοχή της Φιλιππούπολης υπήρξαν κάποιες προστριβές μεταξύ Βυζαντινών και Γερμανών¹³⁰. Στην Αδριανούπολη, κάποιος Βυζαντινός σκότωσαν έναν συγγενή του Κορράδου, που είχε μείνει πίσω από τον κύριο όγκο του στρατού λόγω ασθένειας. Αυτό οδήγησε σε αντίποινα, καθώς ο ανιψιός του Κορράδου, ο Φρειδερίκος, έκαψε ένα βυζαντινό μοναστήρι¹³¹. Στις 8 Σεπτεμβρίου, το ηθικό των Γερμανών κατέρρευσε όταν ο ποταμός Μέλας δίπλα στον οποίο είχαν στρατοπεδεύσει πλημμύρισε προκαλώντας το χάος στο στρατόπεδο¹³². Στις 10 Σεπτεμβρίου έφτασαν μπροστά από τα τείχη της Βασιλεύουσας και στα τέλη του μήνα, ανυπομονώντας να συνεχίσουν, πέρασαν στη Μικρά Ασία¹³³.

Οι γάλλοι Σταυροφόροι είχαν θέσει ως σημείο εκκίνησης τη Μαγεντία. Συγκεντώθηκαν εκεί τον Ιούνιο, και στις 29 του ίδιου μήνα έφτασαν στη Βόρμς¹³⁴.

¹²⁴ Ο Μανουήλ είχε κάθε λόγο να είναι δύσπιστος απέναντι στους Γάλλους, καθώς οι οικογένειες που κυβερνούσαν τα σταυροφορικά κρατίδια είχαν γαλλικό αίμα, γεγονός που τους επέτρεπε να αναγνωρίζουν ως μακρινό επικυρίαρχο τον Λουδοβίκο, Magdalino, *Empire*, 49-50· Lilie, *Byzantium*, 147.

¹²⁵ Runciman, *Ιστορία Β'*, 255.

¹²⁶ Otto of Freising, *Deeds*, 79.

¹²⁷ Berry, *Crusade*, 483.

¹²⁸ Runciman, *Ιστορία Β'*, 256.

¹²⁹ Κίναμος, *Επιτομή ιστοριών*, σ. 70₄₋₁₇· Lilie, *Byzantium*, 151.

¹³⁰ Κίναμος, *Επιτομή ιστοριών*, σ. 70₁₇₋₇₁₅.

¹³¹ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 63₃₆₋₆₄₅₅.

¹³² Otto of Freising, *Deeds*, 80-81· Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 64₅₆₋₆₅₉₃.

¹³³ Laiou, *Byzantium*, 28.

¹³⁴ Berry, *Crusade*, 487.

Στο Regensburg, Γάλλοι και Βυζαντινοί ήρθαν σε συνεννόηση σχετικά με την προστασία της αυτοκρατορίας και τα εφόδια για το στράτευμα¹³⁵. Εξ' αρχής ωστόσο, οι Γάλλοι, όταν εισήλθαν στα βυζαντινά εδάφη, αντιμετώπισαν μεγάλα προβλήματα εφοδιασμού, εν μέρει λόγω της ανταλλαγής συναλλάγματος, στην οποία οι Βυζαντινοί φαίνεται να έκλεβαν τους Γάλλους¹³⁶. Παρά το γεγονός αυτό, και την πληροφορία ότι ο Μανουήλ στο μεταξύ είχε συνάψει δωδεκαετή ειρήνη με τους Τούρκους¹³⁷, ο Λουδοβίκος έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 4 Οκτωβρίου¹³⁸, όπου και απόλαυσε τη φιλοξενία του Μανουήλ. Χωρίς να χάσει ιδιαίτερο χρόνο, ο γάλλος βασιλιάς αποφάσισε να συνεχίσει την εκστρατεία του ανατολικά¹³⁹. Σε αντίθεση με την Α΄ Σταυροφορία, όπου παρά τα παράπονα των Λατίνων, ο Αλέξιος τους είχε βοηθήσει ενεργά, η βοήθεια που θα παρείχε ο Μανουήλ θα ήταν μηδαμινή έως και ανύπαρκτη¹⁴⁰.

Οι Γερμανοί, που προπορεύονταν των Γάλλων, είχαν κατεύθυνση το Ικόνιο, όταν έπεσαν σε τουρκική ενέδρα. Αφού υπέστησαν πολλές απώλειες, αποφάσισαν να υποχωρήσουν, ωστόσο η συνοχή του στρατού σχεδόν κατέρρευσε με αποτέλεσμα το στράτευμα να διαλυθεί σχεδόν ολοκληρωτικά. Ο Κορράδος αναγκάστηκε να βρει καταφύγιο στη Νίκαια¹⁴¹. Εκεί, συναντήθηκε με τον Λουδοβίκο και μαζί συνέχισαν την πορεία τους. Αφού έφτασαν στην Έφεσο, ο Κορράδος αρρώστησε και μεταφέρθηκε με πλοίο στην Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος ο Μανουήλ φρόντισε προσωπικά τον γερμανό αυτοκράτορα, ενώ ο Λουδοβίκος, παραβλέποντας τις προειδοποιήσεις των Βυζαντινών για επικείμενες τουρκικές επιδρομές, συνέχισε απτόητος προς την Παλαιστίνη¹⁴². Στις 3 ή 4 Ιανουαρίου, έφτασε στην Λαοδίκεια, λίγο αργότερα όμως ο στρατός του υπέστη βαριά ήττα στον δρόμο για την Αττάλεια¹⁴³. Εν τέλει, ο σταυροφορικός στρατός έφτασε στην πόλη στις 20 Ιανουαρίου¹⁴⁴. Από εκεί, ο Λουδοβίκος πήρε πλοίο και έφτασε στο λιμάνι του Αγίου

¹³⁵ Harris, *Byzantium*, 103-104; France, *Crusades*, 135.

¹³⁶ Runciman, *Ιστορία Β΄*, 258.

¹³⁷ Laiou, *Byzantium*, 31.

¹³⁸ Ο.π., 28.

¹³⁹ Κίναμος, *Επιτομή ιστοριῶν*, σ. 82₁₅-83₁₃.

¹⁴⁰ Berry, *Crusade*, 492.

¹⁴¹ Runciman, *Ιστορία Β΄*, 264-265. Μόλις πέρασε το Βόσπορο, ο Λουδοβίκος αναγκάστηκε να ορκιστεί πως θα παρέδιδε όλα τα φρούρια των Τούρκων που θα κατακτούσε και δεν θα έπαιρνε βυζαντινές πόλεις. Σε αντάλλαγμα, θα έπαιρνε τρόφιμα και οι Βυζαντινοί θα του έδειχναν τον δρόμο μέσα από τη Μικρά Ασία, Lillie, *Byzantium*, 156-157.

¹⁴² Runciman, *Ιστορία Β΄*, 266-267.

¹⁴³ Ο.π., 268; France, *Crusades*, 136.

¹⁴⁴ Berry, *Crusade*, 500.

Συμείων στις 19 Μαρτίου¹⁴⁵. Στην Αντιόχεια, ο πρίγκηπας προσπάθησε να τον πείσει να επιτεθούν στους Τούρκους και να καταλάβουν γειτονικά φρούρια που είχαν πέσει σε μουσουλμανικά χέρια, αλλά ο βασιλιάς ήταν πεπεισμένος να ολοκληρώσει το προσκύνημά του στην Ιερουσαλήμ.

Εκεί είχε ήδη φτάσει ο Κορράδος, το πρώτο δεκαπενθήμερο του Απριλίου. Αμέσως μετά την άφιξή του εκεί, η τοπική αριστοκρατία τον έπεισε πως ήταν προτιμότερη μία επίθεση στη Δαμασκό. Με τη σειρά του έφτασε στην Αγία Πόλη και ο Λουδοβίκος και στις 24 Ιουνίου ορίστηκε γενική συνέλευση των νεόφερτων Σταυροφόρων και της τοπικής αριστοκρατίας¹⁴⁶. Εκεί, απέρριψαν την πιθανότητα να χτυπήσουν την Ασκάλωνα¹⁴⁷ και πήραν την οριστική απόφαση πως στόχος της Σταυροφορίας θα ήταν πλεόν η Δαμασκός, παρά το γεγονός πως κάποιοι έφεραν αντιρρήσεις, καθώς η πόλη ήταν, σε γενικές γραμμές, φιλική προς το βασίλειο¹⁴⁸. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί πως η επίθεση εναντίον της Δαμασκού δεν ήταν μία εντελώς λάθος απόφαση¹⁴⁹. Η προσπάθεια του Joscelin στην Έδεσσα είχε αποδείξει πως η πόλη δεν θα έπεφτε εύκολα, ενώ τα κρατίδια είχαν αποπειραθεί και παλαιότερα να χτυπήσουν την γειτονική μουσουλμανική πόλη, όταν έφτασε ο Fulk με το στρατό του το 1129¹⁵⁰. Πιο πρόσφατα, η Δαμασκός είχε συμμαχήσει με τον Nurredin το 1146 και το 1147 είχε έρθει σε ρήξη με την Ιερουσαλήμ¹⁵¹. Τέλος, ακόμη και αν έπαιρναν την πόλη, δεν θα μπορούσαν να την κρατήσουν, αφού η τελευταία επίθεση του Joscelin είχε προκαλέσει την μερική καταστροφή της¹⁵².

Έφτασαν στη Δαμασκό στις 24 Ιουλίου και αμέσως ξεκίνησαν την επίθεση από τη δυτική πλευρά, τα περίχωρα της οποίας, γεμάτα από οπωρώνες, μπορούσαν να εφοδιάζουν τους Σταυροφόρους. Παρά τις αρχικές τους επιτυχίες, οι Σταυροφόροι, τρεις μόλις ημέρες μετά, στρατοπέδευαν εκ νέου στην ανατολική πλευρά. Σε αυτή την κίνηση φαίνεται να οδήγησαν οι διαπραγματεύσεις του κυβερνήτη της Δαμασκού, Ουνούρ, με τους ντόπιους Λατίνους¹⁵³. Η ανατολική πλευρά ήταν εξίσου

¹⁴⁵ Berry, *Crusade*, 503· Lillie, *Byzantium*, 157.

¹⁴⁶ Otto of Freising, *Deeds*, 102· Runciman, *Ιστορία Β'*, 283.

¹⁴⁷ Jotischky, *Crusading*, 95.

¹⁴⁸ Berry, *Crusade*, 507.

¹⁴⁹ Σύμφωνα με τον Runciman, η απόφαση να επιτεθούν οι Σταυροφόροι στην Δαμασκό ήταν εντελώς απερίσκεπτη, καθώς η Δαμασκός, με εξαίρεση κάποιες περιστασιακές προστριβές, ήταν διατεθειμένη να συνεργαστεί με τους Λατίνους εναντίον του Nurreddin, Runciman, *Ιστορία Β'*, 284.

¹⁵⁰ Riley-Smith, *Crusaders*, 10.

¹⁵¹ France, *Warfare*, 215. Runciman, *Ιστορία Β'*, 238. France, *Crusades*, 137.

¹⁵² Jotischky, *Crusading*, 94· France, *Crusades*, 137.

¹⁵³ Gabrieli, *Arab Historians*, 61. Μία άλλη αιτία που θα μπορούσε να έχει οδηγήσει σε αυτήν την απόφαση, πέρα από την προδοσία, είναι και η σημαντική ενίσχυση των αμυνομένων και οι

οχυρωμένη με τη δυτική, ενώ δεν είχε κάτι να προσφέρει στους επιτιθέμενους¹⁵⁴. Η πολιορκία λύθηκε και αμέσως ξεκίνησαν οι αλληλοκατηγορίες, καθώς οι Σταυροφόροι ένιωσαν δίκαια προδομένοι¹⁵⁵.

Η Β΄ Σταυροφορία έληξε εντελώς άδοξα. Δεν είχε κανένα όφελος για τα κρατίδια της Παλαιστίνης, αν και για την εξέλιξη αυτή πρέπει να θεωρηθούν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνα τα ίδια¹⁵⁶. Αν και η Δαμασκός δεν πέρασε στο μουσουλμανικό στρατόπεδο, η συμμαχία που είχε με τους Φράγκους της Ανατολής κλονίστηκε ιδιαίτερα. Ο Κορράδος ένιωθε πως για την αποτυχία της εκστρατείας έφταιγαν οι τοπικοί βαρώνοι, ενώ ο Λουδοβίκος προτίμησε να κατηγορήσει τους Βυζαντινούς¹⁵⁷, όπως και ο Νικήτας Χωνιάτης, ο οποίος κατηγορήσε προσωπικά τον Μανουήλ για τη συμπεριφορά του απέναντι στους Σταυροφόρους¹⁵⁸. Το σημαντικότερο είναι πως πλεόν, η Ιερουσαλήμ και τα υπόλοιπα σταυροφορικά κρατίδια, θα έπρεπε να αμυνθούν μόνα τους, χωρίς καμία βοήθεια από τη Δύση.

αντεπιθέσεις τις οποίες ξεκίνησαν μία ημέρα μετά την έναρξη της πολιορκίας, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 285.

¹⁵⁴ Ibn Al-Qalānisi, *Damascus*, 284.

¹⁵⁵ Berry, *Crusade*, 510. Ακόμη και ο ίδιος ο Γουλιέλμος της Τύρου δεν προσπάθησε να αποκρύψει το γεγονός πως η τοπική αριστοκρατία έφερε το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης. Διατύπωσε τρεις πιθανές αιτίες για τη συμπεριφορά των βαρώνων, που είτε αφορούσαν τη ζηλοφθονία τους είτε τον χρηματισμό τους, William of Tyre, *History of Deeds*, 193-194.

¹⁵⁶ Η Αντιόχεια, η Τρίπολη, αλλά και ο κόμης της Έδεσσας, δεν βοήθησαν την Ιερουσαλήμ στην κρίσιμη αυτή στιγμή, καθώς είχαν τα δικά τους συμφέροντα, France, *Crusades*, 137.

¹⁵⁷ Laiou, *Byzantium*, 33. Harris, *Byzantium*, 106. Lillie, *Byzantium*, 158-161. Αν και είναι γεγονός πως ο Μανουήλ δεν βοήθησε εξαιρετικά τους Λατίνους, η συμπεριφορά του δεν ήταν αδικαιολόγητη. Ο ίδιος ούτε προσκάλεσε τους Σταυροφόρους, ούτε ζήτησε τη βοήθειά τους. Αντιθέτως, η άφιξή τους, κατασπατάλησε πόρους του Βυζαντίου, έδωσε την ευκαιρία στους Σικελούς να επιδράμουν στον ελλαδικό χώρο και θα μπορούσε, εν δυνάμει, να οδηγήσει την Αντιόχεια στην ανεξαρτητοποίησή της, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 270. Από την άλλη πλευρά, η καχυποψία του Μανουήλ, οι πιέσεις που άσκησε στους ευρωπαίους μονάρχες καθώς και οι προετοιμασίες για την άφιξή τους, ενίσχυσαν την πεποίθηση πως το Βυζάντιο ήταν περισσότερο εμπόδιο παρά υποστηρικτής των Λατίνων, Magdalino, *Empire*, 47.

¹⁵⁸ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 67₄₁₋₄₃.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1163

Μετά την πτώση της Έδεσσας, ο Ρεϋμόνδος αναγκάστηκε να ζητήσει βοήθεια από το Βυζάντιο για να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα των Μουσουλμάνων. Για να το πετύχει, αναγκάστηκε να πάει το 1145 αυτοπροσώπως στην Κωνσταντινούπολη και να ταπεινωθεί, ανανεώνοντας την υποτέλεια που όφειλε στον βυζαντινό αυτοκράτορα¹⁵⁹. Αν και ο Μανουήλ έδειξε αρχικά να μην ενδιαφέρεται, πιθανόν για να ασκήσει ακόμη μεγαλύτερη πίεση στον πρίγκηπα, τελικά δέχτηκε να στηρίξει την Αντιόχεια¹⁶⁰. Ωστόσο, η συμμαχία αυτή δεν θα έσωζε για πολύ τον πρίγκηπα, που στις 29 Ιουνίου του 1149 σκοτώθηκε σε μάχη εναντίον του Nureddin, στην προσπάθειά του να λύσει την πολιορκία ενός φρουρίου του πριγκηπάτου. Μαζί με τον πρίγκηπα, χάθηκε και ο στρατός της Αντιοχείας¹⁶¹. Την ακέφαλη πλέον πόλη προστάτησαν ο πατριάρχης Amalrich, που αμέσως έδωσε χρήματα για τη μίσθωση στρατιωτών, καθώς και ο βασιλιάς Βαλδουίνος που κατέφτασε στην περιοχή όσο πιο σύντομα μπορούσε. Στο μεταξύ, η γειτονική κομητεία της Έδεσσας, με έδρα το ισχυρό φρούριο του Turbessel, δέχτηκε σκληρή επίθεση από τους Τούρκους του Ικονίου και ο κόμης Joscelin αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει¹⁶². Η ειρήνη αυτή και η αποχώρηση του βασιλιά για την Ιερουσαλήμ επέτρεψαν στον κόμη να ταξιδέψει στην Αντιόχεια προκειμένου, μετά από πρόταση του τοπικού πατριάρχη, να αναλάβει την ηγεσία του πριγκηπάτου. Ο Joscelin όμως δεν έφτασε ποτέ στον προορισμό του, καθώς αιχμαλωτίστηκε στη διαδρομή από τους Σαρακηνούς και μεταφέρθηκε σιδηροδέσιμος στο Χαλέπι στις 5 Μαΐου του 1150¹⁶³.

Τα ατυχή αυτά γεγονότα στοίχισαν στους Λατίνους τους ηγεμόνες δύο εκ των τεσσάρων κρατιδίων. Οι Βυζαντινοί, από την άλλη, δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεκμετάλλευτη αυτή την ευκαιρία, που παρόμοια δεν είχε υπάρξει προηγουμένως. Ο Μανουήλ αμέσως πρότεινε στη γυναίκα του κόμη Joscelin, Βεατρίκη, να του πουλήσει τα εναπομείναντα φρούρια της Κομητείας έναντι ετήσιας προσφοράς χρημάτων¹⁶⁴. Προφανώς, ήλπιζε πως με τον τεράστιο πλούτο του και τον ισχυρό

¹⁵⁹ Phillips, *Crusades*, 92· Runciman, *Ιστορία Β΄*, 235· Lillie, *Byzantium*, 145.

¹⁶⁰ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 311.

¹⁶¹ William of Tyre, *History of Deeds*, 198.

¹⁶² Ο.π., 200.

¹⁶³ Ο.π., 201.

¹⁶⁴ Magdalino, *Empire*, 66.

στρατό του θα ήταν σε θέση να κρατήσει τα φρούρια αυτά¹⁶⁵. Τον τελευταίο λόγο στη συναλλαγή, ωστόσο, δεν θα είχε η γυναίκα του κόμη ή ο αυτοκράτορας αλλά ο ανώτατος επικυρίαρχος της κομητείας, ο βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, που μόλις είχε καταφτάσει στην Αντιόχεια. Εκεί αμέσως ξέσπασε διαμάχη μεταξύ των ευγενών, καθώς κάποιοι θεωρούσαν πως μπορούσαν, και έπρεπε, να κρατήσουν την κομητεία ενώ άλλοι πίστευαν ότι ήταν πολύ αδύναμοι για να αντισταθούν¹⁶⁶. Την τελική απόφαση πήρε ο Βαλδουίνος, που συνετά αποφάσισε να πουληθούν τα φρούρια στην αυτοκρατορία. Η κομητεία απείχε δεκαπέντε ημέρες από το βασίλειό του και χωρίς πρίγκηπα στην Αντιόχεια, δεν θα υπήρχε κανείς να υπερασπιστεί αυτά τα μακρινά εδάφη. Επιπλέον, μετά την αποτυχία της Β΄ Σταυροφορίας, ήταν απίθανο να έρχονταν οι ευρωπαίοι ηγεμόνες ξανά για να προσφέρουν τη βοήθειά τους¹⁶⁷. Αυτό όμως που φάνηκε να συμβάλλει καθοριστικά στην απόφασή του ήταν η σκέψη πως όταν χάνονταν τα φρούρια, δεν θα ήθελε να θεωρηθεί ο ίδιος υπεύθυνος. Ήταν προτιμότερο την ευθύνη της αποτυχίας να έχει ο βυζαντινός αυτοκράτορας. Αυτή η κίνηση ήταν το πρώτο βήμα συνεργασίας μεταξύ Ιερουσαλήμ και Βυζαντίου, η οποία θα διαρκούσε για τα επόμενα 30 χρόνια¹⁶⁸. Θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ειρωνία το γεγονός πως το Βυζάντιο, που θεωρούνταν από πολλούς υπεύθυνο για την αποτυχία της Β΄ Σταυροφορίας, τώρα θα αναλάμβανε την υπεράσπιση των εδαφών της κομητείας, όμως δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά¹⁶⁹. Εν τέλει, η απόφαση του Βαλδουίνου να πουλήσει τα φρούρια της Έδεσσας αποδείχτηκε εκ των υστέρων ορθή, καθώς οι Βυζαντινοί δεν κατάφεραν να κρατήσουν την περιοχή, που καταλήφθηκε από τον Masud την περίοδο 1153-1154.

Ο βασιλιάς, αφού συγκέντρωσε ευγενείς και στρατό από το βασίλειο, το πριγκηπάτο και την κομητεία, εισήλθε το 1150 στην κομητεία της Έδεσσας, με τη συνοδεία των Βυζαντινών. Έφτασε στο Turbessel, πήρε τη γυναίκα και τα παιδιά του κόμη και το παρέδωσε στους Βυζαντινούς¹⁷⁰. Αρκετοί ήταν οι ευγενείς που ακόμη προσπαθούσαν να αλλάξουν τη γνώμη του Βαλδουίνου να μην παραδώσει όλα τα φρούρια αλλά να κρατήσει έστω και λίγα, ο ίδιος όμως είχε δώσει τον λόγο του και δεν έκανε πίσω¹⁷¹.

¹⁶⁵ Ίσως ο Μανουήλ ήθελε απλώς να γίνει κύριος της κομητείας, ώστε να αποκτήσει μία νομική βάση για την κυριαρχία επί των σταυροφορικών κρατιδίων, Lillie, *Byzantium*, 164-165.

¹⁶⁶ William of Tyre, *History of Deeds*, 208.

¹⁶⁷ Phillips, *Crusades*, 89.

¹⁶⁸ Ό.π. 90.

¹⁶⁹ Jotischky, *Crusading*, 98.

¹⁷⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 210.

¹⁷¹ Ό.π., 210-211. Πέρα από το Turbessel, οι Λατίνοι παρέδωσαν στους Βυζαντινούς το Ραβεντέλ, τα Σαμόσατα, το Αϊντάμπ, το Ντουλούκ και το Μπρεζίκ, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 252.

Πράγματι, παρέδωσε όλα τα φρούρια, όπως ακριβώς είχε συμφωνήσει και επέστρεψε στη συνέχεια στην Αντιόχεια όπου μάταια προσπάθησε να πείσει την Κωνσταντζα, τη χήρα του πρίγκηπα Ρεϋμόνδου, να παντρευτεί με κάποιον από το βασίλειο της Ιερουσαλήμ. Αν δεχόταν, ήταν προφανές πως η Αντιόχεια θα περνούσε στην σφαίρα επιρροής της Ιερουσαλήμ, επομένως η άρνησή της θα μπορούσε να θεωρηθεί κατ' επέκταση άρνηση της επιβολής της κυριαρχίας του βασιλείου στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά, ο Κίνναμος υποστηρίζει πως μετά το θάνατο του συζύγου της, η πριγκίπισσα είχε έρθει σε επαφή με τον Μανουήλ για να πετύχει μια επιγαμία με κάποιον από την αυτοκρατορία. Ο Μανουήλ έστειλε τον καίσαρα Ιωάννη Ρογήρο, ωστόσο η Κωνσταντζα τον απέρριψε¹⁷². Στην επιστροφή του βασιλιά στην Ιερουσαλήμ, δολοφονήθηκε και ο κόμης της Τρίπολης έξω από τα τείχη της ομώνυμης πόλης από φανατικούς του ταγματός των Ασασσίνων¹⁷³. Σε αντίθεση με τα άλλα δύο βορειότερα κρατίδια, η κομητεία αυτή είχε νέα κεφαλή να την υπερασπιστεί, τον γιο και διάδοχο του κόμη.

Την ίδια περίοδο που οι Βυζαντινοί είχαν αρχίσει να χάνουν τον έλεγχο της πρώην κομητείας της Έδεσσας, ο Βαλδουίνος, για να αντισταθμίσει την πίεση που δεχόταν από τη Συρία στα βόρεια σύνορά του¹⁷⁴, επέκτεινε την κυριαρχία του βασιλείου στην γειτονική πόλη της Ascalon, που μέχρι τότε αποτελούσε ένα αγκάθι στην άμυνα της Ιερουσαλήμ¹⁷⁵. Η πόλη έπεσε ύστερα από πολιορκία μηνών, στις 22 Αυγούστου του 1153¹⁷⁶. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Γουλιέλμος, καθώς περιέγραφε την πολιορκία, αναφέρθηκε σε ένα στολίσκο του βασιλείου αποτελούμενο από 15 πλοιάρια¹⁷⁷. Από την απουσία παρόμοιων αναφορών πριν ή μετά το γεγονός αυτό, διεξάγεται το συμπέρασμα πως το βασίλειο στην πραγματικότητα δεν είχε ποτέ στόλο άξιο αναφοράς, γεγονός σημαντικό καθώς η Ιερουσαλήμ έπρεπε να αντισταθμίσει την δική

¹⁷² Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριών*, σ. 178⁹⁻¹⁵; Magdalino, *Empire*, 66; Lilie, *Byzantium*, 165-166.

¹⁷³ William of Tyre, *History of Deeds*, 214.

¹⁷⁴ Baldwin, *The Latin States*, 536.

¹⁷⁵ Πέρα από τις γεωστρατηγικές αλλαγές που έφερε η πτώση της Ascalon, αυτή ενίσχυσε το γόητρο του Βαλδουίνου. Ο βασιλιάς αισθανόταν πλέον αρκετά ισχυρός ώστε να παραχωρήσει την ελευθερία πολιτικών κινήσεων στη μητέρα του, Hamilton, *Queens*, 155-156.

¹⁷⁶ William of Tyre, *History of Deeds*, 233-234. Η πολιορκία της Ascalon ήταν ένα σχέδιο που ο Βαλδουίνος φαίνεται να σχεδίαζε καιρό. Ήδη το 1150 είχε χτίσει ένα οχυρό στα ερείπια της παλαιάς πόλης της Γάζας, στο δρόμο από την Αίγυπτο προς την Ascalon. Ήταν φανερό πως ήθελε να εμποδίσει πάση θυσία την αποστολή μουσουλμανικών ενισχύσεων προς την πόλη σε περίπτωση πολιορκίας της. Μετά την κατάληψή της, η Ascalon δόθηκε στον Amaury, που κατέληξε να γίνει ο πιο ισχυρός από τους ντόπιους βαρόνους, Mayer, *The Crusades*, 112.

¹⁷⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 220.

της αδυναμία με την ισχύ κάποιου κράτους με ισχυρό ναυτικό¹⁷⁸. Αν και η πτώση της Ascalon σηματοδότησε την πλήρη κυριαρχία των Λατίνων επί των ακτών της Παλαιστίνης, η νίκη στην πραγματικότητα μπορεί να θεωρηθεί πύρρεια, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω.

Η Αίγυπτος την περίοδο αυτή αντιμετώπιζε βαθιά πολιτική κρίση, που αποδείχθηκε μοιραία. Η κεφαλή του κράτους, ο χαλίφης, ο ηγέτης των πιστών και η άλλοτε κινητήρια δύναμη της επέκτασης του Ισλάμ, είχε χάσει κάθε ίχνος εξουσίας. Ο τελευταίος ενήλικος χαλίφης απεβίωσε το 1149 και οι τρεις διάδοχοί του ήταν όλοι ανήλικοι. Αναγκαστικά, την εξουσία ασκούσε ο πιο στενός συνεργάτης του χαλίφη, ο βεζίρης. Η θέση του βεζίρη είχε ξεκινήσει να ισχυροποιείται ήδη από τα τέλη του 11ου αιώνα και για το λόγο αυτό ήταν η πλέον πολυπόθητη στο βασίλειο της Αιγύπτου¹⁷⁹. Συνεπώς, από το 1149 έως το 1163 είχαν γίνει συνεχείς αλλαγές βεζιρηδων, κάτι που προκαλούσε κατασπατάληση του εγχώριου πλούτου, αποδυνάμωση του στρατού και του στόλου και αδυναμία χάραξης μακροχρόνιας πολιτικής¹⁸⁰.

Η πλήρης αποδυνάμωση της Αιγύπτου είχε ως αποτέλεσμα να στραφεί το βλέμμα των Σταυροφόρων πάνω της. Αυτό δεν θα ήταν απαραίτητα αρνητικό αν οι σουνίτες Μουσουλμάνοι της Συρίας δεν άρχιζαν και αυτοί να δραστηριοποιούνται στην περιοχή για να αποτρέψουν τους Φράγκους από το να επιβάλλουν εκεί την κυριαρχία τους¹⁸¹. Επιπλέον, η επιτυχία των Φράγκων αντισταθμίστηκε από την επιτυχία του Nureddin, ο οποίος το 1154 ένωσε με τα εδάφη του την Δαμασκό. Ήταν η πρώτη φορά στη σύγχρονη, τότε ιστορία, που Χαλέπι και Δαμασκός ενώθηκαν υπό τον ίδιο ηγεμόνα¹⁸². Από το σημείο αυτό και εξής, η Ιερουσαλήμ δεν θα μπορούσε να επεκταθεί ανενόχλητη νότια, καθώς θα έπρεπε να επαγρυπνεί για τα βόρεια σύνορά της¹⁸³.

¹⁷⁸ Παρόμοιο συμπέρασμα διεξάγεται και από την περιγραφή του Γουλιέλμου της Τύρου για την πολιορκία και της κατάληψη της Τύρου από τους Σταυροφόρους. Σε αυτήν την περίπτωση, το βασίλειο της Ιερουσαλήμ χρειάστηκε τη συνεισφορά των Βενετών για να κάμψει την αντίσταση των Μουσουλμάνων, William of Tyre, *History of Deeds*, 10-20.

¹⁷⁹ Holt, *Crusades*, 46.

¹⁸⁰ Ο.π., 47.

¹⁸¹ Mayer, *The Crusades*, 113· Runciman, *Ιστορία Β΄*, 339· France, *Crusades*, 139.

¹⁸² Phillips, *Crusades*, 90. Runciman, *Ιστορία Β΄*, 340. Η Δαμασκός δεν μπόρεσε να διατηρήσει την ανεξαρτησία της, εν μέρει, λόγω της απραξίας της Ιερουσαλήμ. Ο Βαλδουίνος από την πλευρά του, αν και σίγουρα είχε επίγνωση της κατάστασης, δεν μπορούσε να πράξει διαφορετικά, καθώς η πολιορκία της Ascalon είχε δεσμεύσει πολλούς από τους πόρους του βασιλείου, το οποίο προσπαθούσε να ανακάμψει οικονομικά και στρατιωτικά, Mayer, *The Crusades*, 113.

¹⁸³ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 347.

Το ίδιο έτος με την πτώση της Ascalon, η πριγκίπισσα της Αντιοχείας αποφάσισε να παντρευτεί. Σύζυγός της έγινε ο Ρεϋνάλδος του Châtillon, ένας ευγενής που είχε έρθει στους Αγίους Τόπους από τη Γαλλία με τον στρατό της Β΄ Σταυροφορίας¹⁸⁴. Για την τέλεση του γάμου χρειάστηκε φυσικά και η επιβεβαίωση του ξαδέρφου της πριγκίπισσας, Βαλδουίνου¹⁸⁵, ο οποίος εν μέσω της πολιορκίας της Ascalon, ίσως να μην σκέφτηκε το ζήτημα διεξοδικά, με αποτέλεσμα να δώσει τη συγκατάθεσή του¹⁸⁶. Δεδομένου ότι ζήτησε την άδειά του, είναι σαφές πως αν και η Κωνσταντζα δεν ήθελε την άμεση επικυριαρχία της Ιερουσαλήμ στην Αντιόχεια, εντούτοις αναγνώριζε τον βασιλιά ως επικυρίαρχό της.

Ο Ρεϋνάλδος ωστόσο μόνο την ηρεμία δεν έφερε στην ταλαιπωρημένη πόλη της Αντιοχείας. Εξ αρχής δημιουργήθηκε ένα δίπολο εξουσίας ανάμεσα στον πρίγκηπα από τη μία και τον πατριάρχη Amalrich από την άλλη. Ο πατριάρχης φαίνεται να ήταν εξ αρχής αντίθετος με την ιδέα του γάμου της πριγκίπισσας, καθώς για το διάστημα που εκείνη παρέμενε ανύπανδρη, την εξουσία είχε ο ίδιος¹⁸⁷. Ο πρίγκηπας για να αποδείξει την ισχύ του, αλλά και για να εξασφαλίσει χρήματα, φυλάκισε τον Amalrich και του φέρθηκε με τον πιο βάνανσο τρόπο. Αφού τον κάλυψε με μέλι μία ζεστή μέρα του καλοκαιριού, τον έδεσε και τον άφησε να στέκεται έξω για μία ολόκληρη ημέρα. Ο πατριάρχης αναγκάστηκε να υποκείναι στις απαιτήσεις του Ρεϋνάλδου αλλά δεν έμεινε στην πόλη για να περιμένει και άλλες παρόμοιες ενέργειες¹⁸⁸. Εγκατέλειψε την Αντιόχεια και βρήκε καταφύγιο στην Ιερουσαλήμ, όπου ο βασιλιάς τον υποδέχτηκε θερμά και υποσχέθηκε πως θα τον βοηθούσε¹⁸⁹. Ο Βαλδουίνος προφανώς ήλπιζε πως ίσως είχε μία νέα ευκαιρία να επεκταθεί στην Αντιόχεια και να εδραιώσει την κυριαρχία του στο βορρά.

Η Κιλικία, μία περιοχή που είχε αποδειχθεί τελευταία ιδιαίτερα προβληματική για τους Βυζαντινούς, λόγω της μεγάλης απόστασης από την Κωνσταντινούπολη, αντιμετώπιζε συνεχώς προβλήματα από τις επιδρομές του Θόρου, που χρησιμοποιώντας τα βουνά ως καταφύγιο, χτυπούσε ανενόχλητος τις βυζαντινές

¹⁸⁴ Σε αντίθεση με τους, εν δυνάμει συζύγους, που είχε παλαιότερα προτείνει ο Βαλδουίνος, ο Ρεϋνάλδος δεν είχε ούτε μεγάλη πολιτική ισχύ, ούτε ιδιαίτερη πολιτική οξυδέρκεια, όπως αποδείχθηκε αρκετές φορές, Mayer, *The Crusades*, 113.

¹⁸⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 224.

¹⁸⁶ Η επιλογή του Ρεϋνάλδου, σύμφωνα με τον Runciman, πρέπει να ανακούφιζε τον Βαλδουίνο, καθώς δεν θα χρειαζόταν να υπερασπίζεται προσωπικά την Αντιόχεια, όποτε εκείνη δεχόταν επίθεση. Συνεπώς, θα είχε την ευχέρεια να ασχοληθεί με άλλα μέτωπα, όπως αυτό της Αιγύπτου, το οποίο μόλις άνοιγε, Runciman, *Ιστορία Β΄*, 347.

¹⁸⁷ Phillips, *Crusades*, 91-92.

¹⁸⁸ William of Tyre, *History of Deeds*, 235.

¹⁸⁹ Ο.π., 236; Mayer, *The Crusades*, 113.

πόλεις που βρίσκονταν στις πεδιάδες. Το 1152, ο Ανδρόνικος Κομνηνός, ξάδερφος του Μανουήλ, είχε προσπαθήσει να υποτάξει τον Αρμένιο, ωστόσο υπέστη βαριά ήττα έξω από τη Μοψουεστία¹⁹⁰ και εν συνεχεία κατέφυγε αρχικά στην Αντιόχεια και από εκεί στην Κωνσταντινούπολη. Μεταξύ αυτών που έπεσαν στη μάχη της Μοψουεστίας ήταν και ο σεβαστός Θεόδωρος Κοντοστέφανος¹⁹¹. Ο Μανουήλ, αντί να στείλει εκ νέου στρατό στην περιοχή, αρκέστηκε να στείλει μία επιστολή στον πρίγκηπα για να αντιμετωπίσει αυτός τον Θόρο. Σε αντάλλαγμα, του υποσχέθηκε πως θα του έδινε μεγάλα χρηματικά ποσά για να καλύψει τα έξοδα της εκστρατείας. Η επιστολή ίσως φανερώνει πως για τους Βυζαντινούς η Αντιόχεια ήταν ένας υποτελής που είχε υποχρεώσεις, τις οποίες αν πραγματοποιούσε, μπορούσε να περιμένει ανταλλάγματα από τον επικυρίαρχό της. Φυσικά, ο πρίγκηπας δεν θα συμφωνούσε απόλυτα με αυτό, αλλά δέχτηκε λόγω της υπόσχεσης των χρημάτων. Επομένως, ο πρίγκηπας εισήλθε στην Κιλικία και κατάφερε να αποκαταστήσει την τάξη στην περιοχή και να περιορίσει σημαντικά τη δραστηριότητα του Thoros. Ο Μανουήλ όμως άργησε να στείλει τα χρήματα που είχε υποσχεθεί, εξοργίζοντας τον Ρεϋνάλδο¹⁹². Ο πρίγκηπας, σε συνεργασία με το Θόρο, επιτέθηκε στο γειτονικό βυζαντινό νησί της Κύπρου στα τέλη του 1155 ή στις αρχές του 1156, καταστρέφοντας κάστρα και οχυρώσεις, διαλύοντας τις βυζαντινές φρουρές, αιχμαλωτίζοντας βυζαντινούς υπηκόους και ασκώντας φοβερή βία σε όλους, ακόμη και στους μοναχούς¹⁹³. Ανάμεσα στους αιχμαλώτους, ήταν και ο βυζαντινός κυβερνήτης της νήσου, ο Ιωάννης, ανιψιός του Μανουήλ και ο Μιχαήλ Βρανάς¹⁹⁴. Αφού μάζεψε αρκετά πλούτη, αποφάσισε να φύγει και να επιστρέψει στο πριγκηπάτο του. Αν ο πρίγκηπας θεωρούσε πως η απόστασή του από το Βυζάντιο ήταν η σωτηρία του και ότι ο ίδιος θα ήταν απυρόβλητος από αντίποινα, είχε γελαστεί οικτρά. Για την ώρα όμως, ο Μανουήλ θα έπρεπε να περιμένει υπομονετικά την κατάλληλη στιγμή για να εκδικηθεί.

Στις 19 Ιουνίου του 1157, ο στρατός της Ιερουσαλήμ έπεσε σε ενέδρα κοντά στην Καισάρεια του Φιλίππου, με αποτέλεσμα πολλοί να σκοτωθούν ή να

¹⁹⁰ Magdalino, *Empire*, 67; Lillie, *Byzantium*, 167.

¹⁹¹ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 124₁₋₁₀.

¹⁹² William of Tyre, *History of Deeds*, 254; Lillie, *Byzantium*, 168-169.

¹⁹³ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 178₁₇₋₂₁. Σύμφωνα με τον Mayer, η επιχείρηση αυτή, που τόσο εξόργισε τον Μανουήλ, ήταν η πρώτη απόδειξη πως ο Ρεϋνάλδος ήταν άνθρωπος που έβαζε το προσωπικό συμφέρον πάνω από όλα, θεωρώντας το προσωρινό κέρδος σημαντικότερο από τη διατήρηση καλών σχέσεων με τους γείτονες, Mayer, *The Crusades*, 114.

¹⁹⁴ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 179₁₋₄.

αιχμαλωτιστούν¹⁹⁵. Αν και ο Βαλδουίνος γλύτωσε, πολλοί από τους εναπομείναντες ευγενείς του βασιλείου εξέφρασαν ανησυχία για την έλλειψη διαδόχου, σε περίπτωση που ο Βαλδουίνος πάθαινε κάτι¹⁹⁶. Ο βασιλιάς για να τους καθυσυχάσει αποφάσισε να απευθυνθεί στον Μανουήλ. Αυτό θα οδηγούσε όχι απλά σε μία σύσφιξη των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών αλλά θα είχε απτά αποτελέσματα για το βασίλειο. Ο Μανουήλ θα ήταν πλέον υποχρεωμένος να συνδράμει διπλωματικά τον βασιλιά και να δώσει χρήματα για τον γάμο. Ως πρεσβευτές στάλθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1157 ο αρχιεπίσκοπος της Ναζαρέτ και ο κοντόσταυλος και στενός συνεργάτης του Βαλδουίνου, ο Humphrey του Toron¹⁹⁷. Ο αρχιεπίσκοπος άφησε την τελευταία του πνοή στην Κωνσταντινούπολη, αλλά η αποστολή, μετά από πολλές καθυστερήσεις που οφείλονταν στους Βυζαντινούς, στέφθηκε από επιτυχία. Ο Μανουήλ συμφώνησε να δώσει ως σύζυγο στον βασιλιά την ανιψιά του και κόρη του αδερφού του Ισαακίου, την Θεοδώρα¹⁹⁸. Είναι σχεδόν βέβαιο, αν και δεν αναφέρεται σε κάποια πηγή, πως οι δύο πλευρές συζήτησαν και για την Αντιόχεια, καθώς μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί η μακρόχρονη καθυστέρηση των διαπραγματεύσεων¹⁹⁹. Εξάλλου, τόσο ο Μανουήλ, όσο και ο Βαλδουίνος είχαν κακές σχέσεις με τον Ρεϋνάλδο και θα προτιμούσαν την απομάκρυνσή του.

Για μία ακόμη φορά, η σκέψη του Βαλδουίνου, αποδείχθηκε ορθή. Ο αυτοκράτορας έδωσε ως προίκα 100.000 υπέρπυρα, επιπλέον 10.000 υπέρπυρα για τα έξοδα του γάμου, καθώς και κοσμήματα αξίας 14.000 νομισμάτων²⁰⁰. Από την πλευρά τους, οι Λατίνοι υποσχέθηκαν πως σε περίπτωση που πέθαινε ο Βαλδουίνος, η Θεοδώρα θα κρατούσε την πόλη της Άκρας και τα εισοδήματά της μέχρι και το θάνατό της. Η πρεσβεία των Λατίνων ξεκίνησε το ταξίδι της επιστροφής μαζί με τη Θεοδώρα και τη βυζαντινή συνοδεία και αποβιβάστηκε στην Τύρο το Σεπτέμβριο του 1158²⁰¹. Μέσα σε λίγες ημέρες, στέφθηκε βασίλισσα της Ιερουσαλήμ, ενώ τον γάμο τέλεσε ο Amalrich, πατριάρχης Αντιοχείας²⁰².

Το ίδιο έτος, το φθινόπωρο, ο Μανουήλ, εκμεταλλευόμενος τη σχετική ανάπαυλα σε άλλα μέτωπα, εξεστράτευσε εναντίον του Θόρου και του Ρεϋνάλδου. Αρχικά, έφτασε

¹⁹⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 262-263.

¹⁹⁶ Ο.π., 264.

¹⁹⁷ Ο.π., 265.

¹⁹⁸ Η Θεοδώρα ήταν, τότε, μόλις δώδεκα ετών. Σε αντίθεση με την μητέρα του Βαλδουίνου, η ίδια δεν άσκησε ποτέ πραγματική εξουσία στο βασίλειο, Hamilton, *Queens*, 158.

¹⁹⁹ Lilie, *Byzantium*, 176.

²⁰⁰ Harris, *Byzantium*, 115· Lilie, *Byzantium*, 175.

²⁰¹ William of Tyre, *History of Deeds*, 274.

²⁰² Ο.π., 275.

στη Σελεύκεια και από εκεί προήλασε μόνο με 500 ιππείς και την φρουρά της πόλης στην Κιλικία²⁰³. Χωρίς καμία προειδοποίηση εμφανίστηκε ξαφνικά στις αρχές Δεκεμβρίου στην ευρύτερη περιοχή, που στο μεταξύ είχε σχεδόν περιέλθει στον έλεγχο του Thoros. Οι Αρμένιοι είχαν πάρει την Ταρσό, την Ανάζαρβο, τη Μοψουεστία, τα Άδανα και το Σίσιο. Ο Thoros που είχε την έδρα του στην Ταρσό, μόλις που πρόλαβε να αποφύγει τη σύλληψη, πληροφορούμενος την άφιξη του Μανουήλ από έναν λατίνο προσκυνητή και τρεπόμενος σε φυγή από το ένα μέρος στο άλλο²⁰⁴. Ο Ρεϋνάλδος ήταν σε ακόμη χειρότερη θέση. Δεν ήταν απλά ένας τοπικός ηγεμόνας που μπορούσε να κρυφτεί, αλλά ο πρίγκηπας της Αντιοχείας και έπρεπε να αντιμετωπίσει τον αυτοκράτορα. Θα μπορούσε να περιμένει τον Βαλδουίνο, αλλά, σύμφωνα με τον Γουλιέλμο της Τύρου δεν είχε άλλη υπομονή. Στην πραγματικότητα, ο Ρεϋνάλδος ζήτησε τη βοήθεια του βασιλιά αλλά εκείνος δεν ήταν καθόλου πρόθυμος να βοηθήσει²⁰⁵, τόσο λόγω της συμπεριφοράς του εναντίον του πατριάρχη Amalrich όσο και γιατί είχε βλέψεις επί της Αντιοχείας²⁰⁶. Επιπλέον, οι δύο άνδρες είχαν έρθει σε ρήξη, όταν το 1157 η κοινή πολιορκία της Σαϊζάρ με τη βοήθεια του κόμη της Φλάνδρας απέτυχε εξαιτίας των απαιτήσεων του πρίγκιπα²⁰⁷. Ο ίδιος ο Κίνναμος περιγράφει πως ο βασιλιάς έστειλε μήνυμα αργότερα στον Μανουήλ να μην αφήσει ελεύθερο τον πρίγκηπα²⁰⁸. Ακόμη και αν ήθελε να βοηθήσει πάντως, η νέα συγγένεια που είχε αποκτήσει με τον αυτοκράτορα θα έκανε αδύνατη κάθε κίνηση σε βάρος του²⁰⁹.

Σε αντίθεση όμως με αυτό που θα περίμενε κανείς από τον πολεμοχαρή, όπως αποδείχθηκε και αργότερα, πρίγκηπα, ο ίδιος δεν πήγε στην Κιλικία με το πεζικό και τους ιππότες του. Πήρε μαζί του μόνο κάποιους έμπιστους ευγενείς και έφτασε στη Μοψουεστία, που είχε προσωρινά το στρατόπεδό του ο Μανουήλ. Στόχος του ήταν να πετύχει την άφεση των αμαρτιών του για να γλυτώσει την αιχμαλωσία ή κάποια μοίρα χειρότερη²¹⁰. Για να το πετύχει, εμφανίστηκε στο στρατόπεδο φορώντας ένα μάλλινο ύφασμα, χωρίς κράνος, με γυμνά πόδια και με μία θηλιά γύρω από το

²⁰³ Lillie, *Byzantium*, 176.

²⁰⁴ Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριών*, σ. 180₃₋₁₁.

²⁰⁵ Jotischky, *Crusading*, 99.

²⁰⁶ La Monte, *Byzantine Empire*, 258-259.

²⁰⁷ Phillips, *Crusades*, 91.

²⁰⁸ Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριών*, σ. 183₁₄₋₂₀.

²⁰⁹ Σύμφωνα με τον Magdalino, ο Μανουήλ, όταν είχε συμφωνήσει στην επιγαμία με το βασίλειο της Ιερουσαλήμ, είχε υπολογίσει πως με τον τρόπο αυτό θα περιόριζε τους πιθανούς συμμάχους του πρίγκηπα, Magdalino, *Empire*, 70.

²¹⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 276.

λαιμό²¹¹. Στο χέρι του κρατούσε το ξίφος του, το οποίο παρέδωσε προσωπικά στον Μανουήλ την ώρα που έπεφτε γονατιστός μπροστά του. Αφού έμεινε εκεί για πολλή ώρα, ταπεινωμένος, ο Μανουήλ του επέτρεψε να σηκωθεί και τον συγχώρεσε. Η συγχώρεση αυτή συνοδευόταν από την υπόσχεση του πρίγκηπα να παραδώσει το φρούριο της Αντιοχείας και να συνδράμει τον αυτοκράτορα με στρατό. Επιπλέον, ο Ρεϋνάλδος υποσχέθηκε την εγκατάσταση ορθόδοξου πατριάρχη στην πόλη²¹². Σύμφωνα με τον Angold, ο πρίγκηπας δέχτηκε αυτούς τους όρους προκειμένου να αποφύγει την επιβουλή του βασιλιά επί του πριγκηπάτου²¹³.

Την ίδια στιγμή, κατέφτασε στην Αντιόχεια και ο βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, συνοδευόμενος από τον αδερφό του και κάποιους ευγενείς. Αμέσως έστειλε τον Γοφεδρείδο, ηγούμενο του Ναού του Κυρίου και τον Joscelin Pisellus στην Κιλικία για να διαπιστώσουν αν ο αυτοκράτορας θα ήταν πρόθυμος σε μία προσωπική συνάντηση. Ο Μανουήλ αποκρίθηκε καταφατικά και μάλιστα έστειλε δική του αντιπροσωπία στην Αντιόχεια για να φέρει πιο γρήγορα τον βασιλιά. Ο Βαλδουίνος έφτασε και αυτός στη Μοψουεστία όπου αρχικά έγινε δεκτός από τον πρωτοσεβαστό Ιωάννη και τον Αλέξιο²¹⁴. Έπειτα, έγινε δεκτός με τις ύψιστες τιμές από τον βυζαντινό αυτοκράτορα. Έδωσαν το φιλί της ειρήνης και ο βασιλιάς κάθισε στη τιμητική θέση, δίπλα από τον αυτοκράτορα, αλλά σε ένα κάθισμα που ήταν ελαφρώς πιο κοντό από του Μανουήλ. Αφού αντάλλαξαν ευγένειες και συζήτησαν για λίγη ώρα, αποφάσισαν να μιλήσουν για σοβαρά θέματα αργότερα. Είναι γεγονός πως ο Βαλδουίνος έμεινε εκεί για δέκα ολόκληρες ημέρες, κατά τις οποίες μίλησε με τον Μανουήλ για σημαντικά θέματα τόσο παρουσία άλλων όσο και κατ' ιδίαν. Είναι σαφές πως σε αυτό το διάστημα, οι δύο πλευρές έδειξαν αμοιβαία φιλία και κατανόηση. Καθώς μάλιστα ο βασιλιάς παρατήρησε τις προετοιμασίες που έκανε ο Μανουήλ για να καταδιώξει τον Thoros, προθυμοποιήθηκε να διατητεύσει ανάμεσά τους. Κάλεσε προσωπικά τον Thoros και κατάφερε να πετύχει την συγχώρεσή του, σε αντάλλαγμα την επιστροφή πόλεων και φρουρίων στην αυτοκρατορία καθώς και έναν όρκο πίστης που έδωσε προσωπικά ο Αρμένιος στον αυτοκράτορα²¹⁵. Επιπλέον, ο Βαλδουίνος μεσολάβησε ώστε ο στρατός που θα όφειλε η Αντιόχεια στο Βυζάντιο να

²¹¹ Κίνναμος, *Έπιτομή ιστοριών*, σ. 182₁₂₋₂₀· Lilie, *Byzantium*, 177.

²¹² Lilie, *Byzantium*, 177-178.

²¹³ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 348.

²¹⁴ William of Tyre, *History of Deeds*, 277.

²¹⁵ Ο.π., 278· Lilie, *Byzantium*, 179.

είναι μικρότερος²¹⁶, αν και φαίνεται από μεταγενέστερα γεγονότα πως και ο ίδιος θα έπρεπε να συνδράμει το Βυζάντιο ως σύμμαχος. Τα πλούσια δώρα που έδωσε ο Μανουήλ στον βασιλιά και την ακολουθία του απέδειξαν και την ευχαρίστησή του από τις διαπραγματεύσεις καθώς ο Γουλιέλμος της Τύρου τα κοστολόγησε σε 22.000 υπέρπυρα και 3.000 ασημένια νομίσματα. Πληροφορούμενοι την ευχάριστη κατάληξη των διαπραγματεύσεων, τον Μανουήλ επισκέφθηκαν και ο αδερφός του βασιλιά, άρχοντας της Jaffa και της Ascalon, Amaury και ο Hugh του Ibelin, δύο από τους ισχυρότερους ευγενείς του βασιλείου. Στόχος τους προφανώς ήταν η προσκόμιση πλούσιων δώρων, τα οποία και πήραν. Πέρα από την προσωπική συμπάθεια που ίσως έτρεφε ο Μανουήλ για το πρόσωπο του λατίνου βασιλιά, ο αυτοκράτορας προτιμούσε να ενισχύει την πολιτική εξουσία του ανώτερου τοπικού άρχοντα προκειμένου, μέσω αυτού, να είναι πιο εύκολος ο έλεγχος των υπολοίπων²¹⁷. Επομένως, δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση το γεγονός πως τίμησε ιδιαίτερα τον Βαλδουίνο.

Ο Μανουήλ πέρασε το Πάσχα στην Κιλικία και έπειτα προήλασε στην Αντιόχεια. Οι Αντιοχείς διέδωσαν φήμες ότι η ζωή του αυτοκράτορα δεν θα ήταν ασφαλής εκεί, ο ίδιος όμως παρέμεινε ανέκδοτος²¹⁸. Όταν έφτασε προ των πυλών, τον προϋπάντησαν έξω από την πόλη ο πατριάρχης Αντιοχείας Amalrich, που είχε επιστρέψει στην έδρα του, ο κλήρος και ο λαός της πόλης. Έξω βγήκαν και ο βασιλιάς, ο πρίγκηπας και οι ευγενείς. Ο Μανουήλ εισήλθε στην πόλη υπό τον πολεμικό ήχο σαλπίγγων και τυμπάνων, φορώντας τα αυτοκρατορικά του διάσημα. Αντίθετα, ο Ρεϋνάλδος τον συνόδευε ταπεινωμένος και χωρίς άλογο, ενώ ο Βαλδουίνος ήταν έφιππος αλλά δεν φορούσε τα βασιλικά του διάσημα. Η θριαμβευτική του είσοδος οδήγησε τον αυτοκράτορα πρώτα στον καθεδρικό ναό της πόλης, την εκκλησία του Αγίου Πέτρου, και έπειτα στο παλάτι του πρίγκηπα²¹⁹. Αυτό έγινε και η προσωρινή αυτοκρατορική κατοικία, ενώ από εκεί, ο Μανουήλ απέδιδε δικαιοσύνη όπως ο νόμιμος άρχοντας της πόλης²²⁰. Κατά την παραμονή του στην πόλη, ο αυτοκράτορας συμφώνησε να γίνει ένας ιπποτικός διαγωνισμός στον οποίο συμμετείχε ο ίδιος και ο πρίγκηπας της

²¹⁶ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 186₁₋₁₀.

²¹⁷ Magdalino, *Empire*, 77.

²¹⁸ Lilie, *Byzantium*, 181.

²¹⁹ William of Tyre, *History of Deeds*, 279. Ο τρόπος με τον οποίο εισήλθε στην πόλη ο Μανουήλ, που θύμιζε σε μεγάλο βαθμό τις θριαμβευτικές εισόδους στην Κωνσταντινούπολη, είχε στόχο να αναδείξει το βυζαντινό μεγαλείο και τη λατινική υπακοή, Magdalino, *Empire*, 69· Lilie, *Byzantium*, 181.

²²⁰ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 188₁₋₃.

Αντιοχείας, εντυπωσιάζοντας τους Λατίνους²²¹. Ύστερα από μερικές ημέρες, κατά τη διάρκεια ενός κυνηγιού, ο Βαλδουίνος έπεσε από το άλογο και τραυμάτισε το χέρι του. Για δεύτερη φορά δόθηκε η ευκαιρία στον Μανουήλ να περιποιηθεί το τραύμα ενός άλλου μονάρχη, καθώς φρόντισε ο ίδιος προσωπικά για την επούλωση του τραύματος²²². Για τον Γουλιέλμο, αυτή η χειρονομία αντικατόπτριζε την τέλεια σχέση που θα έπρεπε να είχαν τα δύο κράτη: το Βυζάντιο έπρεπε να βοηθά τα λατινικά κρατίδια και όχι να τα υπονομεύει²²³.

Όταν ο βασιλιάς αισθάνθηκε καλύτερα, ο βυζαντινός στρατός ξεκίνησε με προορισμό το Χαλέπι. Ο Μανουήλ συνοδευόταν στην εκστρατεία από τον βασιλιά και τον πρίγκηπα. Προτού όμως προχωρήσουν πολύ, ο Nureddin ήρθε σε επαφή με τον Μανουήλ για να κάνουν ειρήνη χωρίς να υπάρξει άσκοπη, όπως σίγουρα θα την θεωρούσε και ο βυζαντινός αυτοκράτορας, αιματοχυσία²²⁴. Ο Nureddin, που είχε πετύχει σημαντικές νίκες εναντίον των Λατίνων και άλλων μουσουλμάνων γειτόνων του, προτίμησε να προτείνει μία λύση που ήξερε πως δεν θα αρνούνταν ο Μανουήλ. Υποσχέθηκε πως θα στήριζε τη βυζαντινή αυτοκρατορία εναντίον των Τούρκων του Ικονίου και την απελευθέρωση μερικών αιχμαλώτων της Β' Σταυροφορίας²²⁵. Ανάμεσα στους αιχμαλώτους ήταν και ο Bertram, γιος του Ρεϋμόνδου, αρχηγού της Α' Σταυροφορίας. Ο Μανουήλ δέχτηκε αμέσως, γιατί, υποτίθεται, έλαβε ανησυχητικά νέα από την Δύση²²⁶, και οι Χριστιανοί επέστρεψαν από εκεί που είχαν έρθει: ο αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη, ο Βαλδουίνος στην Ιερουσαλήμ και ο Ρεϋνάλδος στην Αντιόχεια²²⁷. Ο Χωνιάτης παραθέτει πως η βιασύνη του Μανουήλ να επιστρέψει ήταν τέτοια που από απροσεξία το στράτευμα διαλύθηκε, δεν προχώρησε συντεταγμένα κατά την επιστροφή και εν τέλει έπεσε σε ενέδρα των Τούρκων, με αποτέλεσμα να υπάρξουν πολλές απώλειες²²⁸.

Ήταν η τελευταία φορά που ο βυζαντινός στρατός πήγε στη Συρία. Η τόσο εύκολη και γρήγορη διακοπή της κοινής εκστρατείας Λατίνων-Βυζαντινών απέδειξε περίτρανα πως τα συμφέροντα των δύο πλευρών ήταν εντελώς διαφορετικά. Οι Λατίνοι, κυρίως οι Αντιοχείς, δεν ήταν ενθουσιασμένοι για τη βυζαντινή βοήθεια,

²²¹ Lilie, *Byzantium*, 181.

²²² William of Tyre, *History of Deeds*, 280.

²²³ Špoljarić, *Reditus imperii*, 11.

²²⁴ Ibn Al-Qalānisi, *Damascus, 354-355* Lilie, *Byzantium*, 182.

²²⁵ Ό.π., 355 Magdalino, *Empire*, 67.

²²⁶ Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριῶν*, σ. 189₂₃-190₂.

²²⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 281.

²²⁸ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 110₉₂₋₁₉.

αλλά γνώριζαν πως ήταν απαραίτητη για να νικήσουν τον Nureddin. Από την πλευρά του, ο Μανουήλ δεν είχε πραγματική διάθεση να πολεμήσει εναντίον του Nureddin, καθώς σε περίπτωση ήττας του τελευταίου θα ισχυροποιούνταν υπερβολικά οι Λατίνοι²²⁹. Έπρεπε να υπάρχει ένα αντίβαρο ώστε η Αντιόχεια να χρειάζεται πάντα τη βυζαντινή βοήθεια και κατ' επέκταση να δέχεται τη βυζαντινή επικυριαρχία²³⁰. Ο αυτοκράτορας είχε πετύχει το στόχο για τον οποίο είχε έρθει στη Συρία. Η Κιλικία επανήλθε στο βυζαντινό έλεγχο, η Αντιόχεια υποτάχθηκε εκ νέου, ενώ οι δεσμοί μεταξύ Ιερουσαλήμ και Βυζαντίου ενισχύθηκαν σημαντικά²³¹.

Ο Χωνιάτης από την άλλη πλευρά είχε διαφορετική άποψη για το ζήτημα, καθώς επέκρινε το γεγονός πως ο Μανουήλ δεν κατέκτησε ουσιαστικά κάποιο έδαφος αλλά έμεινε ευχαριστημένος με πολύ λιγότερα, ειδικά σε σχέση με τον πατέρα του, Ιωάννη Κομνηνό, που είχε εκστρατεύσει δύο φορές στην περιοχή. Δεν πήρε τα φρούρια των Αρμενίων ούτε τους υπέταξε πραγματικά, καθώς, σύμφωνα με τον Χωνιάτη, εξασφάλισε απλώς την προσωρινή ασφάλεια των Βυζαντινών²³². Ωστόσο, οι ενέργειες του Μανουήλ καθορίζονταν από τις ανάγκες της εξωτερικής πολιτικής του. Είναι γεγονός πως οι διεκδικήσεις του Μανουήλ στην περιοχή της Κιλικίας και της Αντιοχείας ήταν πολύ λιγότερες σε σχέση με του πατέρα του²³³. Γνώριζε όμως πως αν προχωρούσε στην άμεση κατάληψη του πριγκηπάτου, θα κέρδιζε την εχθρότητα του πάπα, των Σικελών, της Γαλλίας, της Ιερουσαλήμ και των ιταλικών πόλεων που είχαν συμφέροντα στην περιοχή της Παλαιστίνης, όπως της Πίζας ή της Βενετίας²³⁴. Επιπλέον, ο έμμεσος έλεγχος που επεδίωκε ο Μανουήλ απαιτούσε μικρότερη σπατάλη των βυζαντινών πόρων²³⁵.

Από την παρουσία του στην περιοχή δεν είχε επωφεληθεί όμως μόνο ο Μανουήλ αλλά και οι Λατίνοι. Ο Nureddin διαπίστωσε πως η βυζαντινή απειλή δεν ήταν κάτι μακρινό, που δεν τον αφορούσε, αλλά ήταν μία πραγματικότητα. Συνειδητοποίησε πως σε περίπτωση που πίεζε υπερβολικά την Αντιόχεια θα προκαλούσε την άμεση αντίδραση του Μανουήλ²³⁶. Η Αντιόχεια μπορούσε να ελπίζει πως σε περίπτωση κινδύνου δεν θα χρειαζόταν να βασιστεί μόνο στην Ιερουσαλήμ, αλλά κυρίως στην

²²⁹ Magdalino, *Empire*, 71.

²³⁰ Lilie, *Byzantium*, 182.

²³¹ Ό.π., 183.

²³² Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 102₈₈-103₆.

²³³ Lilie, *Byzantium*, 179; Magdalino, *Empire*, 68.

²³⁴ Ό.π., 180.

²³⁵ Ό.π., 181; Magdalino, *Empire*, 68.

²³⁶ Lilie, *Byzantium*, 183.

αίγλη της Κωνσταντινούπολης, το μεγαλείο της οποίας ήταν αρκετό για να πετύχουν οι Λατίνοι καλύτερους όρους ή συμφωνίες με τους γείτονες Μουσουλμάνους. Για αυτό το λόγο άλλωστε ο Γουλιέλμος περιέγραψε και τα πολεμικά κατορθώματα του Μανουήλ²³⁷.

Το 1160, σύμφωνα με τον Κίνναμο ο Μανουήλ θέλησε να εκστρατεύσει εναντίον των Τούρκων του Ικονίου. Για να το πράξει αυτό, έστειλε τον Ιωάννη Κοντοστέφανο στην Παλαιστίνη για να ζητήσει στρατό από τον σύμμαχό του, όπως ακριβώς του είχε υποσχεθεί ο Βαλδουίνος στην συνάντησή τους. Επιπλέον, απαίτησε από τον Ρεϋνάλδο και τον Θόρο να έρθουν με το στρατό τους και να συμμετάσχουν στην εκστρατεία, ενώ την ίδια απαίτηση είχε και από το μεγάλο ζουπάνο της Σερβίας²³⁸. Γίνεται σαφές, από τη διατύπωση του Χωνιάτη, πως η απαίτηση-παρακλήση προς τον βασιλιά της Ιερουσαλήμ ήταν εντελώς διαφορετική από των άλλων δύο ηγεμόνων της Ανατολής, καθώς εκείνοι δεν ήταν ισότιμοι, έστω και θεωρητικά, σύμμαχοι, αλλά υποτελείς της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι στρατιώτες εξάλλου που θα προσέφερε η Ιερουσαλήμ ήταν διαφορετικοί από τους στρατιώτες που υποχρεούνταν να προσφέρει η Αντιόχεια²³⁹. Οι Τούρκοι, βλέποντας την αποφασιστικότητα του βυζαντινού αυτοκράτορα, αναγκάστηκαν να ζητήσουν ειρήνη²⁴⁰. Το φθινόπωρο του 1161, καθώς ο Κοντοστέφανος επέστρεφε από την Παλαιστίνη, συνάντησε ένα τουρκικό στρατό 20.000 ανδρών, τον οποίο και διέλυσε, διασφαλίζοντας δια την βία την ειρήνη που υπέγραψαν οι δύο πλευρές²⁴¹.

Ο πρίγκηπας Ρεϋνάλδος δεν έμεινε στην Αντιόχεια για μεγάλο διάστημα μετά τα γεγονότα του 1159. Στις 23 Νοεμβρίου του 1160, ο πρίγκηπας αιχμαλωτίστηκε κοντά στην Cresson, και όπως ο Joscelin, κάποια χρόνια πριν, μεταφέρθηκε στο Χαλέπι²⁴². Η Αντιόχεια, παραβιάζοντας εκ νέου συμφωνίες με τις οποίες το πριγκηπάτο θεωρούνταν υποτελές του Βυζαντίου, αντί να ζητήσει βοήθεια από τον αυτοκράτορα, προσέτρεξε αμέσως στον Βαλδουίνο, ο οποίος αμέσως πήγε εκεί. Σε αντίθεση όμως με παλαιότερες εποχές, όπου θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί την απουσία του πρίγκηπα, ο ίδιος απλώς έφερε την τάξη και την ασφάλεια και παρέδωσε με την πρώτη ευκαιρία την διακυβέρνηση στα χέρια του πατριάρχη Amalrich²⁴³, γεγονός που

²³⁷ Špoljarić, *Reditus imperii*, 18.

²³⁸ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 199₂₋₁₅· Lilie, *Byzantium*, 183.

²³⁹ La Monte, *Byzantine Empire*, 260.

²⁴⁰ Brand, *Byzantium*, 16.

²⁴¹ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 200₁₂₋₂₂.

²⁴² William of Tyre, *History of Deeds*, 284-285.

²⁴³ Ὁ.π., 287· Lilie, *Byzantium*, 184· Hamilton, Aimery, 2.

δυσaréστησε την Κωνσταντζά που ήθελε προφανώς να έχει τον απόλυτο έλεγχο της πόλης²⁴⁴.

Στην επιστροφή του στα πάτρια εδάφη, ο Βαλδουίνος συνάντησε μία βυζαντινή πρεσβεία υπό τον σεβαστό Ιωάννη Κοντοστέφανο και τον λατίνο διερμηνέα Θεοφύλακτο. Η πρεσβεία μετέφερε χρυσόβουλλο καθώς και επιστολές απευθυνόμενες στον βασιλιά²⁴⁵ και στόχος της ήταν να βρεθεί μία νέα σύζυγος για τον Μανουήλ, που είχε χάσει την πρώτη του σύζυγο Μπέρθα-Ειρήνη, χωρίς να έχει αποκτήσει άρρενα διάδοχο. Η Μπέρθα είχε πεθάνει στα τέλη του 1159 ή στις αρχές του 1160 και αν και ο Μανουήλ στενοχωρήθηκε για το θάνατό της, έπρεπε να ξαναπαντρευτεί. Η επιλογή της νύφης θα γινόταν αποκλειστικά από τον Βαλδουίνο, καθώς ο Μανουήλ φάνηκε να μην δείχνει κάποια ιδιαίτερη προτίμηση. Η τιμή που έκανε ο αυτοκράτορας στον βασιλιά με αυτή την ενέργεια ήταν ανεκτίμητη, δείγμα των στενών σχέσεων μεταξύ όχι απλώς των δύο κρατών, αλλά κυρίως μεταξύ των δύο ηγεμόνων. Εφόσον όμως ο Βαλδουίνος δεν είχε διαθέσιμη νύφη στο δικό του βασίλειο, έπρεπε να βρει μία από τα γειτονικά σταυροφορικά κρατίδια. Υποψήφιος ήταν δύο: η αδερφή του κόμη της Τρίπολης Ρεϋμόνδου ή η κόρη του πρίγκηπα της Αντιοχείας, η Μαρία, που, αν πιστέψει κανείς τον Χωνιάτη, ήταν απαράμμηλης ομορφιάς. Ο Βαλδουίνος, άγνωστο υποτίθεται γιατί, επέλεξε την Melisend, αδερφή του κόμη. Προφανώς ήλπιζε να περιορίσει τις βλέψεις του Μανουήλ στην Αντιόχεια επιλέγοντας μία νύφη από την μακρινή, για το Βυζάντιο, Τρίπολη. Οι βυζαντινοί πρεσβευτές απάντησαν πως θα έπρεπε να κοινοποιήσουν την επιλογή στον Μανουήλ και να πάρουν την έγκρισή του²⁴⁶.

Η διαδικασία αυτή θεωρήθηκε μάλλον τυπική ή διαδικαστική από τον κόμη της Τρίπολης, ο οποίος ναύλωσε 12 πλοία για τη μεταφορά της νύφης και της συνοδείας της στην Κωνσταντινούπολη και αγόρασε πολυτελή κοσμήματα και αντικείμενα μεγάλης αξίας που θα έπαιρνε μαζί της η αδερφή του. Σημαντικό ήταν, σύμφωνα με τον Γουλιέλμο, το ποσό που έπρεπε να πληρώνει καθημερινά ο κόμης για την διαμονή των ευγενών στην Τρίπολη, καθώς οι περισσότεροι άρχοντες της κομητείας του και της Ιερουσαλήμ είχαν ταξιδέψει εκεί για να ξεπροβοδίσουν τη νύφη. Οι Βυζαντινοί όμως καθυστέρησαν να απαντήσουν ένα ολόκληρο έτος, χρησιμοποιώντας ένα πλήθος δικαιολογιών για να κατευνάσουν τους Λατίνους.

²⁴⁴ Lillie, *Byzantium*, 184.

²⁴⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 287.

²⁴⁶ Ο.π., 288.

Την κατάσταση πήρε στα χέρια του ο Βαλδουίνος, που έστειλε στην Κωνσταντινούπολη απεσταλμένο για να δει τις προθέσεις του αυτοκράτορα και να του διαμηνύσει πως δεν ήταν δυνατόν να καθυστερήσουν ακόμη περισσότερο. Ο Μανουήλ, απευθυνόμενος στον λατίνο πρέσβη, είπε πως δεν του άρεσε η διαχείριση της κατάστασης του γάμου και πως θα έπρεπε να γίνουν αλλαγές. Ο βασιλιάς συνειδητοποίησε πως δεν υπήρχε ελπίδα να ολοκληρωθεί ο γάμος και διέκοψε τις διαπραγματεύσεις²⁴⁷. Προφανώς πρέπει να αισθάνθηκε μεγάλη προσβολή, καθώς όχι μόνο απέρριψε την επιλογή του ο Μανουήλ αλλά πλέον θα γινόταν περίγελος και στο βασίλειό του²⁴⁸.

Οι βυζαντινοί πρεσβευτές που ήταν στην Τρίπολη δεν έμειναν εκεί για να δουν την αντίδραση του κόμη, φοβούμενοι, απόλυτα δικαιολογημένα όπως αποδείχθηκε, για τη ζωή τους. Το ζήτημα όμως, αν και για τους Λατίνους είχε λήξει, για τον Μανουήλ είχε μείνει ανοιχτό. Συνεπώς, όταν ο Βαλδουίνος ταξίδεψε βόρεια, προς την πόλη της Αντιοχείας, προς έκπληξή του συνάντησε τους ίδιους βυζαντινούς διπλωμάτες, όπως αναφέρεται στον Γουλιέλμο της Τύρου, να κανονίζουν τον γάμο του Μανουήλ με την κόρη της Κωνσταντίας, την Μαρία. Αν και ο βασιλιάς ένιωσε νέα προσβολή, θεώρησε συνετό να μην κόψει κάθε δεσμό με το Βυζάντιο και αποφάσισε να βοηθήσει στις συζητήσεις. Βέβαια, με τον τρόπο αυτό αποδείκνυε πως συνέχιζε να είναι επικυρίαρχος του πριγκιπάτου και πως η Κωνσταντία χρειαζόταν την επιβεβαίωσή του, ενώ θεωρητικά, εφόσον το ζήτημα αφορούσε τον αυτοκράτορα, αυτή δεν ήταν απαραίτητη. Εν πάση περιπτώσει, οι τρεις πλευρές κατέληξαν σε μία ικανοποιητική συμφωνία και η Μαρία, μαζί με τη συνοδεία της, ξεκίνησε από το λιμάνι του Αγίου Συμών με κατεύθυνση το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης²⁴⁹. Είναι χαρακτηριστικό πως η επιλογή της νύφης από τον Μανουήλ αποδείχτηκε διπλωματικά, αλλά και πολιτικά, ορθή. Η Μαρία, αν και από το γένος των Λατίνων, ήταν υπεύθυνη για την αποκάλυψη δολοπλοκίων με επίκεντρο τον Ααρών, έναν βυζαντινό φιλολατίνο που στις διάφορες διαπραγματεύσεις του Μανουήλ με τους Λατίνους δρούσε υπέρ των τελευταίων. Η Μαρία ήταν η μόνη που γνώριζε καλά λατινικά στο πολύ στενό περιβάλλον του Μανουήλ, όπως λέει ο Χωνιάτης, οπότε φρόντιζε να βοηθά τον σύζυγό της όποτε χρειαζόταν²⁵⁰.

²⁴⁷ Ο.π., 289.

²⁴⁸ Ο.π., 290.

²⁴⁹ Ο.π., 290.

²⁵⁰ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 147⁶⁰⁻⁶⁶.

Αν διαβάσει κανείς την αφήγηση του Ιωάννη Κίνναμου σχετικά με το γάμο αυτό, θα διαπιστώσει πως διαφοροποιείται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την αφήγηση, για το ίδιο γεγονός, του Γουλιέλμου της Τύρου²⁵¹. Και οι δύο συμφωνούν στα ονόματα των πρεσβευτών που έστειλε αρχικά ο Μανουήλ, από εκεί και πέρα ωστόσο, όλα τα υπόλοιπα περιγράφονται διαφορετικά, Κατ' αρχήν, στον Κίνναμο αναφέρεται πως αυτοί οι δύο πρεσβευτές είχαν σταλεί στην Παλαιστίνη για να εξασφαλίσουν τον γάμο του Μανουήλ με μία γυναίκα από την Τρίπολη. Σε κανένα σημείο δεν αναφέρεται ότι δόθηκε η επιλογή στον Βαλδουίνο να επιλέξει την καταλληλότερη νύφη για τον αυτοκράτορα. Αυτό θα μπορούσε εν μέρει να εξηγήσει γιατί προτιμήθηκε η Melisend από την Τρίπολη εξ αρχής. Εν πάση περιπτώσει, η γυναίκα από την Τρίπολη, αν και πολύ όμορφη, σύμφωνα με τον βυζαντινό ιστορικό, ήταν πολύ άτυχη, καθώς, όταν επρόκειτο να ξεκινήσει το ταξίδι της για την Κωνσταντινούπολη αρρώστησε πολύ βαριά. Η αρρώστια διήρκεσε τόσο καιρό, που ο Κοντοστέφανος μπήκε σε μία εκκλησία της περιοχής για να προσευχηθεί. Εκεί έλαβε τη θεία φώτιση πως ο γάμος αυτός δεν έπρεπε να γίνει, καθώς η γυναίκα δεν ήταν αντάξια του άνδρα. Ο Ιωάννης, έχοντας ακούσει κάποιες φήμες ότι η Melisend δεν ήταν νόμιμο τέκνο, πλέον πείστηκε και αμέσως ξεκίνησε το ταξίδι της επιστροφής²⁵².

Επειδή όμως η Τρίπολη δεν ήταν το μόνο σταυροφορικό κρατίδιο που είχε όμορφες, ανύπανδρες γυναίκες, ο Μανουήλ έστειλε τον ακόλουθο Βασίλειο Καματερό στην Αντιόχεια για να εξασφαλίσει νύφη για τον αυτοκράτορα. Όταν έφτασε εκεί, είδε ότι δεν υπήρχε μία μόνο επιλογή, αλλά δύο πανέμορφες κόρες, από τις οποίες διάλεξε προσωπικά την πιο όμορφη, την Μαρία. Αφού κανονίστηκε ο γάμος, στάλθηκαν ο μέγας δούξ Αλέξιος Κομνηνός, ο σεβαστός Νικηφόρος Βρυέννιος και ο σεβαστός και Έπαρχος της Κωνσταντινούπολης Ανδρόνικος Καματερός για να τη συνοδεύσουν στον μέλλοντα σύζυγό της²⁵³. Η τελετή του γάμου έγινε στις 25 Δεκεμβρίου στον ναό της Αγίας του Θεού Σοφίας, με την παρουσία του πατριάρχη της πόλης Λουκά, του τιτουλάριου πατριάρχη Αντιοχείας Αθανασίου και του πατριάρχη Σωφρονίου Αλεξανδρείας²⁵⁴.

Το ζήτημα του γάμου είχε τώρα λήξει και για τον Μανουήλ, αλλά ο κόμης της Τρίπολης δεν ήταν διατεθειμένος να ξεχάσει την προσβολή που υπέστη η αξιοπρέπεια

²⁵¹ Σύμφωνα με τον Magdalino, η αφήγηση του Γουλιέλμου της Τύρου μοιάζει πιο πειστική, καθώς ο Μανουήλ, ακολουθώντας την φιλική προς την Ιερουσαλήμ πολιτική του, είναι πολύ πιθανό να είχε αφήσει την επιλογή της νύφης στον Βαλδουίνο, Magdalino, *Empire*, 72.

²⁵² Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριῶν*, σ. 209₁-210₅.

²⁵³ Ο.π., σ. 210₅-21.

²⁵⁴ Ο.π., σ. 210₂₂-211₁₃.

του και ο οίκος του. Γνωρίζοντας πως η δύναμή του ήταν συγκριτικά μηδαμινή, αποφάσισε να χτυπήσει το Βυζάντιο με όποιο τρόπο μπορούσε²⁵⁵. Παρέδωσε τα δώδεκα πλοία που είχε ναυλώσει για το γάμο σε κουρσάρους και πειρατές και τους διέταξε να λεηλατήσουν τα βυζαντινά εδάφη. Εκείνοι, εκμεταλλεόμενοι την αμνηστία τους, όχι μόνο λεηλάτησαν τις παράκτιες περιοχές του Βυζαντίου αλλά επιτέθηκαν και σε εμπόρους, ακόμη και σε λατίνους προσκυνητές που είχαν προορισμό τους Αγίους Τόπους²⁵⁶.

Η διαχείριση του ζητήματος του γάμου ήταν αρκετά περίπλοκη. Στον Κίνναμο αναφέρεται πως ο Μανουήλ δεν επέλεξε την Melisend γιατί η ίδια είχε μία ασθένεια, ενώ υπήρχαν και κάποιες αμφιβολίες για την καταγωγή της. Αν όμως αυτή ήταν η περίπτωση, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν ο Βαλδουίνος θα την επέλεγε για νύφη του Μανουήλ, από φόβο μήπως τον προσβάλλει. Επιπλέον, υποστηρίζεται πως ο Μανουήλ είχε εξ αρχής επιλέξει την Melisend, προφανώς γιατί ήταν όμορφη. Στη συνέχεια όμως της αφήγησης, ο Κίνναμος ισχυρίζεται πως η Μαρία ήταν από τις πιο όμορφες γυναίκες. Επομένως, αν η αιτία επιλογής της πρώτης νύφης ήταν τα εξωτερικά της χαρακτηριστικά, τότε ο Μανουήλ θα είχε επιλέξει κατευθείαν τη Μαρία. Η πραγματική αιτία που έγινε η αλλαγή της υποψήφιας νύφης μετά από ένα έτος ήταν προφανώς διαφορετική. Ο Μανουήλ πράγματι άφησε στον βασιλιά της Ιερουσαλήμ την επιλογή της νύφης για να του αποδείξει την εκτίμηση που είχε για τον ίδιο και να επιβεβαιώσει την ανώτατη θέση του ανάμεσα στους Λατίνους των σταυροφορικών κρατιδίων. Εξάλλου, την συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεν είχε κάποιο διπλωματικό όφελος. Αυτό έμελλε να αλλάξει, καθώς όταν ξεκίνησαν οι βυζαντινοί απεσταλμένοι με κατεύθυνση το βασίλειο της Ιερουσαλήμ, η Αντιόχεια είχε ακόμη τον πρίγκιπά της. Στη διάρκεια όμως της αποστολής ο πρίγκηπας αιχμαλωτίστηκε και η Αντιόχεια έμεινε ακέφαλη²⁵⁷. Φυσικά, ακόμη και έτσι, ο βασιλιάς είχε ήδη προστρέξει προς υπεράσπιση της πόλης, όμως έδειξε απροθυμία να κυβερνήσει αυτός την πόλη και βιάστηκε να γυρίσει στο δικό του βασίλειο. Δινόταν με τον τρόπο αυτό η ευκαιρία στον Μανουήλ να αποκτήσει ακόμη πιο στενούς δεσμούς με την Αντιόχεια, ώστε να την έχει υπό τον δικό του έλεγχο, έστω και έμμεσα²⁵⁸.

²⁵⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 291.

²⁵⁶ Ο.π., 292.

²⁵⁷ Magdalino, *Empire*, 72.

²⁵⁸ Σύμφωνα με τον France, οι Λατίνοι ίσως δυσανεστήθηκαν με τον Μανουήλ, που, παρά την νέα επιγαμία, δεν βοήθησε ουσιαστικά τα κρατίδια για τα επόμενα χρόνια, France, *Crusades*, 139.

Από το 1162 μέχρι και το 1173, ο Μανουήλ σχεδίασε και εκτέλεσε ένα μεγαλεπίβολο πρόγραμμα ανοικοδόμησης φρουρίων και κάστρων στις παραμεθόριες περιοχές της Μικράς Ασίας που δέχονταν συνεχείς επιθέσεις από τους Τούρκους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι περιοχές αυτές να ακμάσουν ως προς την οικονομία και τον πληθυσμό τους. Από όλα όσα κατάφερε ο σπουδαίος Μανουήλ, αυτό ήταν για τον Χωνιάτη, το σπουδαιότερο από τα έργα που πέτυχε ο αυτοκράτορας στην μακρόχρονη βασιλεία του²⁵⁹.

Στις 10 Φεβρουαρίου του 1163, ο βασιλιάς Βαλδουίνος απεβίωσε στη Βηρυτό, χωρίς να αφήσει κανέναν διάδοχο. Αιτία θανάτου σύμφωνα με τον Γουλιέλμο ήταν η δηλητηρίαση, χωρίς ωστόσο να δηλώνεται κάποιος υπεύθυνος ή ύποπτος για μία τέτοια ενέργεια²⁶⁰. Για τον σύγχρονο με τα γεγονότα κληρικό, ο Βαλδουίνος, παρά τα όποια ελαττώματα που είχε, όπως τα τυχερά παιχνίδια και την απιστία, τουλάχιστον στις πρώτες δεκαετίες της ζωής του, ήταν ένα υπόδειγμα βασιλιά. Ακόμη και ο Nureddin δεν επιτέθηκε στους Λατίνους εκμεταλλευόμενος το θάνατό του για να τους αφήσει να πενήσουν τον σπουδαιότερο ηγεμόνα του Χριστιανισμού²⁶¹.

²⁵⁹ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 150³⁵⁻⁵⁶. Στόχος του Μανουήλ ήταν να δημιουργήσει μία συγκεκριμένη μεθόριο, καθορισμένη από μία σειρά φρουρίων που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ασπίδα της ενδοχώρας της Μικράς Ασίας, Runciman, *Ιστορία Β'*, 261.

²⁶⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 293.

²⁶¹ Ο.π., 294.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΔΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1187

Για τη διαδοχή του βασιλείου υπήρξε αρχικά κάποια διχόνοια, ωστόσο ο κλήρος, ο λαός και κάποιοι ευγενείς υποστήριξαν την ανάληψη της εξουσίας από τον αδερφό του εκλιπόντος βασιλιά, τον Amaury²⁶². Μοναδικός όρος που του τέθηκε ήταν να πάρει διαζύγιο από την γυναίκα του, την Αγνή του Courtenay, δεδομένου ότι ήταν συγγενείς εντός του τέταρτου βαθμού²⁶³. Τα παιδιά τους όμως, ο μετέπειτα Βαλδουίνος Δ΄ και η Σίβυλλα, αναγνωρίστηκαν ως νόμιμα τέκνα και επομένως συνέχιζαν να έχουν κληρονομικά δικαιώματα²⁶⁴, κάτι που μελλοντικά θα αποδεικνυόταν υψίστης σημασίας.

Αμέσως μετά το θάνατο του Βαλδουίνου, η Κωνσταντζα προσπάθησε να πάρει τον έλεγχο της Αντιοχείας, ωστόσο ο πατριάρχης Amalrich, οι ευγενείς αλλά και ο Thoros την εκδίωξαν από την πόλη. Εκείνη απευθύνθηκε στον Μανουήλ, που μετά τα γεγονότα του 1159 είχε επιβεβαιώσει την υποτέλεια του πριγκηπάτου στην Κωνσταντινούπολη²⁶⁵. Αυτή τη φορά όμως, ο αυτοκράτορας αποφάσισε να μην αναλάβει καμία δράση. Προφανώς γνώριζε πως το πριγκηπάτο θα περνούσε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στον νόμιμο πρίγκηπα, τον Βοημούνδο Γ΄, που το 1163 έκλεισε το 15ο έτος της ηλικίας του και επομένως μπορούσε να αναλάβει τα καθήκοντά του. Η παρέμβαση του νέου βασιλιά, Amaury, ήταν καθοριστικής σημασίας για την αποφυγή του εμφυλίου πολέμου, καθώς έφερε την ηρεμία στο εσωτερικό του λατινικού κρατιδίου²⁶⁶.

Αναβρασμός επικράτησε και στη γειτονική περιοχή της Κιλικίας, καθώς ο Thoros, θέλησε να εκδικηθεί τη δολοφονία του αδερφού του από τον βυζαντινό κυβερνήτη της Κιλικίας Ανδρόνικο²⁶⁷. Πρώτο του βήμα ήταν να επιτεθεί για μία ακόμη φορά στις βυζαντινές πόλεις της Κιλικίας και έπειτα να στραφεί εναντίον της Κωνσταντζας, που απέβλεπε σε βυζαντινή βοήθεια²⁶⁸. Οι ενέργειές του στοίχισαν τη ζωή περίπου 10.000 ατόμων. Αρχικά, ο αυτοκράτορας αντικατέστησε τον Ανδρόνικο με τον

²⁶² William of Tyre, *History of Deeds*, 295.

²⁶³ Ό.π., 300. Με την Αγνή είχαν παντρευτεί το 1157, αν και ήταν τρίτα ξαδέρφια. Η Αγνή είχε μείνει χήρα, όταν ο πρώτος της άνδρας σκοτώθηκε στη μάχη το 1149. Η απαίτηση των ευγενών και του κλήρου να τερματιστεί ο γάμος πρέπει να είχε πολιτικά κίνητρα, παρά θρησκευτικά. Hamilton, *Queens*, 159-160. Η Αγνή πάντως διατήρησε τον τίτλο της αρχόντισσας της Jaffa και της Ascalon ακόμη και μετά το διαζύγιο, Mayer, *Double County*, 182.

²⁶⁴ William of Tyre, *History of Deeds*, 301.

²⁶⁵ Lilie, *Byzantium*, 187.

²⁶⁶ Ό.π., 188.

²⁶⁷ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 227₁₅-228₃.

²⁶⁸ Lilie, *Byzantium*, 187.

Κωνσταντίνο Καλαμάνο²⁶⁹ και αργότερα, όταν εκείνος αιχμαλωτίστηκε, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, έστειλε το 1165 τον Αλέξιο, γιο του δομέστικου Αξούχ με μεγάλο στρατό για να επαναφέρει την ηρεμία²⁷⁰. Παρά τις ισχυρές δυνάμεις που είχε υπό τις εντολές του, ο Αλέξιος δεν έφερε την επιθυμητή ειρήνη και ηρεμία στην περιοχή²⁷¹.

Ήδη από το πρώτο έτος της βασιλείας του, ο Amaury έθεσε ως στόχο την Αίγυπτο²⁷². Η ευκαιρία δόθηκε όταν η Αίγυπτος δεν πλήρωσε τον ετήσιο φόρο ως όφειλε²⁷³. Προφανώς, αν και δεν αναφέρεται από τον Γουλιέλμο της Τύρου, ο Βαλδουίνος θα πρέπει να είχε επιβάλλει στην γειτονική χώρα την καταβολή ετήσιου φόρου²⁷⁴. Ο βεζίρης Dirgham ηττήθηκε σε μάχη εναντίον του Amaury και αναγκάστηκε να πλημμυρίσει το Νείλο για να σταματήσει την προέλαση των Λατίνων²⁷⁵. Τα πράγματα έγιναν όμως πολύ σύντομα πιο περίπλοκα, καθώς ο πρώην βεζίρης της Αιγύπτου, Shawar προσέφυγε στον Nureddin για βοήθεια. Ο Nureddin έστειλε τον Shirkuh και ο Dirgham αναγκάστηκε να υποσχεθεί στον Amaury χρήματα και ομήρους αν τον βοηθούσε. Προτού όμως γίνει κάποια μάχη, ο βεζίρης δολοφονήθηκε και την εξουσία της Αιγύπτου ανέλαβε ο Shawar, που γρήγορα συνειδητοποίησε ότι θα ήταν πiónι του Nureddin και του Shirkuh. Συνεπώς, και αυτός διαπραγματεύτηκε με τον Amaury, με αποτέλεσμα τον δεύτερο χρόνο της βασιλείας του να πολιορκήσουν από κοινού τον Shirkuh στην Balbis. Χωρίς ελπίδα διαφυγής ή ενίσχυσης της θέσης του από τον Nureddin, ο Shirkuh αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και να φύγει από την Αίγυπτο για τη Συρία²⁷⁶.

Την ίδια στιγμή που ο Amaury βρισκόταν νότια, ο Nureddin²⁷⁷. Προς υπεράσπισή του ήρθαν ο κόμης της Έδεσσας, ο κόμης της Τρίπολης, ο Thoros της Κιλικίας και ο βυζαντινός διοικητής της Κιλικίας. Στις 11 Αυγούστου του 1164 ωστόσο, σε μάχη εναντίον του Nureddin στο Harim, ο συμμαχικός στρατός υπέστη συντριπτική ήττα. Ο πρίγκηπας, οι δύο κόμητες, ο Κωνσταντίνος Καλαμάνος και πολλοί ευγενείς

²⁶⁹ Ο.π., 188.

²⁷⁰ Κίνναμος, *Έπιτομή ιστοριών*, σ. 227₂₂-228₃· Lillie, *Byzantium*, 192.

²⁷¹ Lillie, *Byzantium*, 193.

²⁷² Το γεγονός αυτό δεν πρέπει να προξενεί εντύπωση. Ο Amaury πριν γίνει βασιλιάς ήταν άρχοντας της Jaffa και της Ascalon. Η τελευταία ήταν στα σύνορα με την Αίγυπτο και, επομένως, ο Amaury πρέπει να γνώριζε από πρώτο χέρι, τόσο τον πλούτο της χώρας όσο και την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε, Mayer, *The Crusades*, 118· Lillie, *Byzantium*, 189.

²⁷³ William of Tyre, *History of Deeds*, 302.

²⁷⁴ Phillips, *Crusades*, 95.

²⁷⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 303.

²⁷⁶ Ο.π., 305.

²⁷⁷ Ο.π., 307.

αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν στο Χαλέπι. Μόνο ο Thoros κατάφερε να γλυτώσει την καταστροφή²⁷⁸. Ο Amaury αμέσως μόλις έμαθε τα νέα, έτρεξε προς υπεράσπιση του πριγκηπάτου προλαβαίνοντας την διάλυσή του. Όπως ακριβώς έκανε παλαιότερα και ο αδερφός του, αφού φρόντισε τα τρέχοντα ζητήματα της Αντιοχείας, επέστρεψε στο βασίλειό του. Σε αντίθεση με πολλούς από τους άλλους λατίνους αιχμαλώτους, τους οποίους ο Nureddin συνήθιζε να κρατά αιχμαλώτους για πολλά χρόνια, ο Βοημούνδος, ο νεαρός πρίγκηπας, αποφυλακίστηκε εντός ενός έτους²⁷⁹. Από αυτό διεξάγεται το συμπέρασμα ότι ο Nureddin ήθελε να αποφύγει μία βυζαντινή ανάμειξη στα πράγματα της βόρειας Συρίας και για αυτό απελευθέρωσε τον πρίγκηπα, αλλά και τον Καλαμάνο²⁸⁰. Ο Βοημούνδος από την πλευρά του, αμέσως μετά την απελευθέρωσή του ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη για να βρει χρήματα για τα λύτρα που χρωστούσε στον Nureddin. Εκεί, ο Βοημούνδος συμφώνησε να εγκαταστήσει ορθόδοξο πατριάρχη στην πόλη του, ενώ παράλληλα πρέπει να έδωσε κάποιον όρκο πίστης στην αυτοκρατορία²⁸¹. Στην επιστροφή του, τον συνόδευε ο Αθανάσιος, που εγκαταστάθηκε ως ο μόνος πατριάρχης Αντιοχείας. Ο λατίνος ομόλογός του, πατριάρχης Amalrich κατέφυγε σε ένα φρούριο λίγα μίλια νοτιότερα της πόλης, θέτοντάς την ταυτόχρονα υπό περιορισμό. Αν και είχε τη στήριξη του πάπα Αλέξανδρου Γ΄ και των ιακωβιτών Χριστιανών, ο Βοημούνδος παρέμεινε ανένδοτος στην απόφασή του, καθώς τα δώρα που είχε λάβει στην Κωνσταντινούπολη προφανώς του επέτρεψαν να πληρώσει τα λύτρα της αποφυλάκισής του, όπως ακριβώς ήλπιζε²⁸².

Το ίδιο έτος που έγινε η μάχη του Harim, ο Ανδρόνικος Κομνηνός κατάφερε να ξεφύγει από τη φυλακή στην οποία κρατούνταν με εντολές του Μανουήλ. Αρχικά πήγε στους Ρως όπου παρέμεινε για δύο περίπου έτη, μέχρι το 1166. Τότε, τον κάλεσε ο αυτοκράτορας για να μπορεί να τον επιβλέπει καλύτερα, οπότε και εκείνος επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο αυτοκράτορας τον τίμησε ιδιαίτερα όπως άρμοζε σε έναν στενό συγγενή του. Την ίδια περίοδο, το 1165 ή 1166, καθώς ακόμη

²⁷⁸ Ο.π., 308.

²⁷⁹ Ο.π., 311· Magdalino, *Empire*, 72. Στην γρήγορη αποφυλάκιση του Βοημούνδου ίσως έπαιξε κάποιο ρόλο και ο Amaury, που ήθελε έναν σχετικά ανίσχυρο πρίγκηπα να κυβερνά την Αντιόχεια, Nicholson, *Joscelyn III*, 68-69.

²⁸⁰ Αντίθετα, ο κόμης της Τρίπολης, που ήταν εχθρικός προς την αυτοκρατορία μετά το συμβάν με την επιγαμία, παρέμεινε στην φυλακή μέχρι το 1174, δεδομένου ότι δεν μπορούσε να αποπληρώσει τα λύτρα για την αποφυλάκισή του, Lillie, *Byzantium*, 190.

²⁸¹ Magdalino, *Empire*, 73· Lillie, *Byzantium*, 191· Hamilton, Aimer, 2.

²⁸² Baldwin, *The Latin States*, 554. Αυτό δεν σήμαινε πως ο λατίνος πατριάρχης είχε χάσει την πολιτική του δύναμη, καθώς φρόντισε για την εντυπωσιακή είσοδο του πατριάρχη Μιχαήλ των Χριστιανών της Συρίας στην Αντιόχεια λίγα χρόνια αργότερα, Hamilton, Aimer, 3.

δεν είχε αποκτήσει τον άρρενα διάδοχο που επιζητούσε, ο Μανουήλ όρισε ως διάδοχο την κόρη του από τον πρώτο του γάμο, την Μαρία, που είχε παντρευτεί τον Αλέξιο, όπως τον αποκαλούσαν οι Βυζαντινοί, που καταγόταν από την Ουγγαρία. Ο Ανδρόνικος, σύμφωνα με τις πηγές, δεν θεώρησε καθόλου φρόνιμη την κίνηση του ξαδέρφου του, που έδινε την ευκαιρία σε έναν Λατίνο να πάρει το θρόνο.

Παρά τη στάση του απέναντι στο ζήτημα της διαδοχής, το οποίο θα μπορούσε απλά να έχει προστεθεί στις πηγές για να αποδείξει τα αντιλατινικά αισθήματα που έτρεφε ήδη από παλιά, ο ξάδερφος του αυτοκράτορα διορίστηκε κυβερνήτης της Κιλικίας σχεδόν αμέσως μετά την επιστροφή του από την εξορία το 1166, για να απομακρυνθεί από τη βυζαντινή αυλή²⁸³ και για να εδραιώσει τον βυζαντινό έλεγχο της περιοχής, που είχε διαβρωθεί σημαντικά από τις συνεχείς επιθέσεις του Thoeros στις βυζαντινές πόλεις. Αφού του δόθηκαν και τα χρήματα από τους φόρους της Κύπρου, ο Ανδρόνικος θεώρησε ότι ήταν αρκετά ισχυρός για να χτυπηθεί με τον Thoeros στο πεδίο. Σύντομα ωστόσο υπέστη μεγάλη ήττα, που όχι μόνο του στοίχισε μεγάλο αριθμό στρατιωτών, αλλά κυρίως τη ζωντάνια και την ενεργητικότητα που τον διακατείχε. Από το σημείο αυτό φαίνεται πως έχασε κάθε διάθεση να υποτάξει τον Αρμένιο, βρήκε όμως παρηγοριά στην αγκαλιά της Φιλίππα, με την οποία σύναψε σχέση. Η ίδια δεν ήταν μία απλή γυναίκα, αλλά ήταν κόρη του πρίγκηπα Ρεϋμόνδου και συνεπώς αδερφή της δεύτερης συζύγου του Μανουήλ²⁸⁴. Ο αυτοκράτορας, οργισμένος τόσο για την παράνομη, σύμφωνα με το δίκαιο, σχέση του ξαδέρφου του όσο και με την γενικότερη συμπεριφορά του, αντέδρασε άμεσα. Έστειλε τον Κωνσταντίνο Καλαμάνο να οργανώσει εκ νέου τη διοίκηση της Κιλικίας, να συλλάβει τον ξάδερφό του και να παντρευτεί, αν η ίδια τον ήθελε, την Φιλίππα. Στόχος του Μανουήλ προφανώς ήταν να φέρει την Αντιόχεια πιο κοντά στην αυτοκρατορία με έναν επίσημο γάμο και όχι με έναν παράνομο έρωτα.

Τα σχέδια του Μανουήλ δεν πήγαν κατ' ευχήν. Μάλιστα, ο απεσταλμένος του απέτυχε και στις τρεις αποστολές του. Δεν κατάφερε να βρει τον Ανδρόνικο, που στο μεταξύ, περιμένοντας την ταχεία αντίδραση του Μανουήλ, είχε εγκαταλείψει την ευρύτερη περιοχή, παίρνοντας μαζί του και τα χρήματα που του είχαν απομείνει από τους φόρους της Κύπρου. Επιπλέον, η Φιλίππα δεν εντυπωσιάστηκε καθόλου από τον Βυζαντινό και τον απέρριψε αμέσως χωρίς δεύτερη σκέψη. Η απόρριψη δεν άφησε περιθώριο στον Καλαμάνο που είχε αποτύχει παταγωδώς στην Αντιόχεια. Επέστρεψε

²⁸³ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 407.

²⁸⁴ Κίνναμος, *Έπιτομή ιστοριών*, σ. 250₁₋₃· Lillie, *Byzantium*, 193-194.

στην Ταρσό για να οργανώσει την άμυνα και τη διοίκηση της Κιλικίας, και σε αυτό όμως στάθηκε ανίκανος²⁸⁵. Σε μάχη εναντίον του Θόρου αιχμαλωτίστηκε και απελευθερώθηκε μόνο αφού ο αυτοκράτορας πλήρωσε ένα μεγάλο ποσό²⁸⁶.

Το ζήτημα όμως της Αιγύπτου συνέχισε να απασχολεί τον Amaury πολύ περισσότερο από τη Συρία, προφανώς γιατί η πρώτη ήταν πολύ πιο εύκολος στόχος από τη δεύτερη, η οποία είχε αρχίσει να αποτελεί απειλή για τα εναπομείναντα σταυροφορικά κρατίδια, ειδικά μετά τις προσπάθειές της να ανακατευθεί στα γειτονικά μουσουλμανικά κράτη. Επομένως, στις 30 Ιανουαρίου του 1167, ο Amaury ξεκίνησε από την Ascalon για την Αίγυπτο για να σταματήσει τον Shirkuh, που πήγαινε εκ νέου εκεί για να ενώσει τα δύο μουσουλμανικά κράτη²⁸⁷. Ο Shawar, αν και δύσπιστος αρχικά, πείστηκε από τις φιλικές, τυπικά, προθέσεις του Amaury και συμφώνησε να γίνει υποτελής ουσιαστικά, με την προϋπόθεση ότι οι Λατίνοι θα έδωχναν τον Shirkuh. Ο Amaury πολιορκήσε την Αλεξάνδρεια που υπερασπιζόταν ο Saladin, ανιψιός του Shirkuh, αναγκάζοντας τον τελευταίο να συμφωνήσει εκ νέου να αποχωρήσει με όλο το στρατό του για τη Συρία²⁸⁸.

Το ίδιο έτος, μετά από απουσία δύο ετών, επέστρεψαν στο βασίλειο και οι πρεσβευτές που είχε στείλει ο Amaury στην Κωνσταντινούπολη για να εξασφαλίσουν μία βυζαντινή νύφη²⁸⁹. Μετά τη μάχη του Hargim το 1164, ο Amaury, απευθύνθηκε αρχικά στον Λουδοβίκο Ζ΄ της Γαλλίας για να ζητήσει βοήθεια εναντίον των Μουσουλμάνων και να προειδοποιήσει για τις επεκτατικές βλέψεις του Μανουήλ στη Συροπαλαιστίνη²⁹⁰. Ωστόσο, βοήθεια δεν έφτασε ποτέ, με αποτέλεσμα ο βασιλιάς, παρά την προσπάθειά του να αντιστρέψει την φιλοβυζαντινή πολιτική του αδερφού του, να αναγκαστεί να ζητήσει νύφη από την αυτοκρατορία²⁹¹. Χαρακτηριστικό μάλιστα της απάθειας που χαρακτήριζε ακόμη και την παποσύνη ήταν πως ο Αλέξανδρος Γ΄ απλά επανέκδωσε τη βούλα *Quantum Predecessores* της Β΄ Σταυροφορίας²⁹². Η γυναίκα που έδωσε ο Μανουήλ στον Amaury ήταν η Μαρία, κόρη του πρωτοσεβαστού Ιωάννη, που ήταν ανιψιός του Μανουήλ και γιος του Ισαακίου. Πέρα από τους Λατίνους που επέστρεφαν στην Ιερουσαλήμ, τη Βυζαντινή

²⁸⁵ Lilie, *Byzantium*, 195.

²⁸⁶ Ο.π., 196.

²⁸⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 314.

²⁸⁸ Ο.π., 338-340.

²⁸⁹ Ο.π., 344.

²⁹⁰ Magdalino, *Empire*, 72; Lilie, *Byzantium*, 188.

²⁹¹ Hamilton, *Leper King*, 66.

²⁹² Tyerman, *Invention*, 14.

συνόδευαν και δύο συμπατριώτες της, ο Παλαιολόγος και ο σεβαστός Μανουήλ Κομνηνός, οι οποίοι είχαν σταλεί με εντολές να φροντίσουν να τελεστεί ο γάμος σύμφωνα με το βυζαντινό πρωτόκολλο. Η κοινή πρεσβεία αποβιβάστηκε στην Τύρο όπου και έγινε ο γάμος με ταχείς ρυθμούς στις 29 Αυγούστου²⁹³. Σύμφωνα με τον Κίνναμο, η πρεσβεία που είχε αρχικά στείλει ο Amaury είχε στόχο να διαπραγματευτεί και την τύχη της Αντιοχείας, ο Μανουήλ όμως ήταν ανένδοτος και δεν δέχτηκε να συζητήσει οτιδήποτε θα έθιγε τα κυριαρχικά δικαιώματα της αυτοκρατορίας στην περιοχή²⁹⁴. Είναι χαρακτηριστικό, και δεν πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός ότι η Μαρία, κατά παράβαση κάθε εθίμου, πρώτα στέφθηκε βασίλισσα της Ιερουσαλήμ και έπειτα παντρεύτηκε τον Amaury.

Πριν την επιστροφή του Amaury στο βασίλειο ή λίγο καιρό μετά την επιστροφή του, πάντως πριν το γάμο του με τη Μαρία, έφτασε εκεί ο Ανδρόνικος Κομνηνός. Είχε φύγει, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από την Κιλικία και την Αντιόχεια για να ξεφύγει από την δίκαιη οργή του ξαδέρφου του. Ο Amaury, αν και θα είχε πληροφορηθεί από πριν την κακή σχέση των δύο Κομνηνών, του έδωσε τη Βηρυτό και τα έσοδά της²⁹⁵. Μάλιστα, υποστηρίζεται από τον Mayer πως ο γάμος του βασιλιά με τη Μαρία έγινε τόσο βιαστικά ώστε να μην προλάβει να μάθει τα γεγονότα αυτά ο Μανουήλ και, λόγω της οργής του, είτε ακυρώσει τον γάμο είτε μειώσει την προίκα της νύφης ανάλογα με τα χρήματα που είχε υπεξαιρέσει ο Ανδρόνικος από την Κύπρο και την Κιλικία²⁹⁶. Ο Ανδρόνικος στο μεταξύ φαίνεται πως απέκτησε μία εξαιρετικά στενή σχέση με τη Θεοδώρα, την χήρα του εκλιπόντος βασιλιά Βαλδουίνου, η οποία κατείχε δικαιωματικά την πόλη της Άκρας. Όταν ο Μανουήλ πληροφορήθηκε την άφιξη του Ανδρονίκου, έστειλε επιστολή στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ στην οποία διέταζε τη σύλληψη του συγγενούς του και την παράδοσή του στις βυζαντινές αρχές. Η επιστολή αυτή ωστόσο έφτασε πρώτα στα χέρια της Θεοδώρας, η οποία, όπως ήταν επόμενο, την παρέδωσε στον Ανδρόνικο. Συνειδητοποιώντας τη δύσκολη θέση του, αποφάσισε να φύγει. Σε αντίθεση όμως με την προηγούμενη φορά που έφυγε για να γλυτώσει, τώρα δε σκόπευε να διαφύγει μόνος του, καθώς η Θεοδώρα, προφανώς

²⁹³ William of Tyre, *History of Deeds*, 344-345.

²⁹⁴ Κίνναμος, *Επιτομή Ιστοριών*, σ. 2379-2384. Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί το μεγάλο διάστημα των δύο ετών, Hamilton, Aimer, 3· Hamilton, Queens, 161. Είναι πολύ πιθανό πως η πρεσβεία που έστειλε ο Amaury, πέρα από την Αντιόχεια, ξεκίνησε συζητήσεις σχετικά με την ανάληψη κοινής δράσης εναντίον της Αιγύπτου, Magdalino, *Empire*, 74.

²⁹⁵ Lilie, *Byzantium*, 192.

²⁹⁶ Mayer, *The Crusades*, 120· Lilie, *Byzantium*, 194.

λόγω της σχέσης τους, αποφάσισε να πάει μαζί του. Αρχικά πήγαν στη Δαμασκό²⁹⁷ και έπειτα πήγαν βορειότερα, στην Κολώνεια, όπου και εγκαταστάθηκαν²⁹⁸. Προστάτης τους ήταν ο Saltuq, που εκτός από καταφύγιο, τους προσέφερε και ένα κάστρο στο οποίο διέμεναν για ένα διάστημα, μαζί με τα δύο παιδιά τους, τον Αλέξιο και την Ειρήνη²⁹⁹ και τον γιο του Ανδρονίκου από την πρώτη του γυναίκα, τον Ιωάννη. Σύμφωνα με τον Κίνναμο, από το ορμητήριό του, ο Ανδρόνικος έκανε πολλές επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη, γεγονός που οδήγησε στον αναθεματισμό του από την Ορθόδοξη Εκκλησία³⁰⁰.

Το ίδιο καλοκαίρι έφτασαν στην Ιερουσαλήμ ακόμη δύο Βυζαντινοί, ο Αλέξανδρος της Gravina και ο Μιχαήλ³⁰¹. Είχαν σταλεί από τον Μανουήλ για να συζητήσουν για το ενδεχόμενο μίας κοινής εκστρατείας εναντίον της Αιγύπτου, καθώς ο Μανουήλ θεωρούσε ότι ήταν εύκολος στόχος και θα μπορούσε να κατακτηθεί εύκολα³⁰². Αυτό όμως που τον ώθησε στην Αίγυπτο και όχι κάπου αλλού ήταν η πλούσια γεωργική παραγωγή της χώρας³⁰³. Εξάλλου, ήταν γνωστό σε όλους πως η Αίγυπτος ήταν πάντα ο σιτοβολώνας της αυτοκρατορίας, για όσο καιρό την κατείχε³⁰⁴. Σύμφωνα με τον Κίνναμο, ο Μανουήλ είχε αρχικά στείλει μία πρεσβεία στο Κάιρο για να ζητήσει χρήματα, αισθανόμενος την αδυναμία της Αιγύπτου. Σε περίπτωση που δεν έδιναν το απαιτούμενο ποσό, ο Μανουήλ τους απείλησε ότι θα ερχόταν σύντομα να πάρει ολόκληρη την χώρα. Οι Αιγύπτιοι, παρά την ισχύ του Βυζαντίου και τη δική τους αδυναμία, αρνήθηκαν να υποκύψουν³⁰⁵. Στον Γουλιέλμο της Τύρου αναφέρεται πως η ιδέα προήλθε από τον Amaury και αυτός ήταν που την είχε προτείνει πρώτος στον Μανουήλ, ωστόσο δεν αναφέρεται κάποια συγκεκριμένη πρεσβεία που είχε σταλεί από τον βασιλιά στον αυτοκράτορα³⁰⁶. Η συμφωνία στην οποία κατέληξαν οι δύο πλευρές προέβλεπε πως οι Βυζαντινοί θα παρείχαν κυρίως στόλο αλλά και χρήματα για τη διεξαγωγή της εκστρατείας, ενώ η Ιερουσαλήμ θα παρείχε στρατό και θα παραχωρούσε τις παράκτιες περιοχές της Αιγύπτου στους Βυζαντινούς, κρατώντας

²⁹⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 346; Lillie, *Byzantium*, 195.

²⁹⁸ Brand, *Byzantium*, 17.

²⁹⁹ Hamilton, *Queens*, 162.

³⁰⁰ Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριῶν*, σ. 251₃₋₆.

³⁰¹ William of Tyre, *History of Deeds*, 347.

³⁰² Ο.π., 348. Ο Μανουήλ ήθελε να είναι σίγουρος πως σε περίπτωση επιτυχίας των Λατίνων, αυτοί θα του χρωστούσαν ευγνωμοσύνη, Magdalino, *Empire*, 74.

³⁰³ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 159₁₈₋₁₆₀₂₃.

³⁰⁴ Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, 351.

³⁰⁵ Κίνναμος, *Επιτομή ιστοριῶν*, σ. 278₆₋₂₀.

³⁰⁶ Είναι προφανές, ωστόσο, πως η πρεσβεία αυτή είναι η ίδια πρεσβεία που επισύναψε την επιγαμία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, Lillie, *Byzantium*, 198.

μόνο την ενδοχώρα. Αρχιστράτηγος της εκστρατείας θα ήταν, όπως άλλωστε άρμοζε και στο αξίωμά του, ο βασιλιάς της Ιερουσαλήμ. Για την επικύρωση της συμφωνίας, ο Amaury έστειλε στο Βυζάντιο τον Γουλιέλμο³⁰⁷, ο οποίος βρήκε τον Μανουήλ στην περιοχή της Πελαγονίας, κατά την επιστροφή του από το βαλκανικό μέτωπο. Ο Μανουήλ υποδέχτηκε θερμά τον λατίνο απεσταλμένο και επικύρωσε τη συμφωνία χωρίς να αλλάξει κάποιον από τους όρους. Τέλος, έδωσε πολλά δώρα στον Γουλιέλμο και τους άλλους απεσταλμένους, που πήραν το δρόμο της επιστροφής την 1η Οκτωβρίου³⁰⁸.

Η συμφωνία ωστόσο που υπέγραψαν οι δύο πλευρές δεν έγινε πραγματικότητα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, καθώς ο Amaury αποφάσισε να επιτεθεί μόνος του στην Αίγυπτο χωρίς τη βοήθεια των Βυζαντινών. Υποκινητής της επίθεσης ήταν, σύμφωνα πάντα με τον Γουλιέλμο, ο μάγιστρος του τάγματος των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη, ο Gilbert. Ο μάγιστρος είχε υπερχρεώσει το τάγμα του καθώς μάζεψε πολλούς ιππότες, ενώ τα έσοδα δεν επαρκούσαν. Πριν την εισβολή στην Αίγυπτο, ο Amaury είχε υποσχεθεί στον Gilbert πως σε περίπτωση που έπαιρναν το γειτονικό μουσουλμανικό κράτος, θα παρέδιδε στο τάγμα την Balbis, της οποίας τα έσοδα μπορεί να επαρκούσαν για να ξεχρεώσει τις οφειλές του³⁰⁹. Είναι χαρακτηριστικό πως το άλλο μεγάλο χριστιανικό τάγμα της Εγγύς Ανατολής, αυτό των Ναϊτών, αρνήθηκε να συμμετάσχει στην εκστρατεία.

Σε κάθε περίπτωση, ο Amaury ξεκίνησε στις 20 Οκτωβρίου με προορισμό την Αίγυπτο και σε λίγες ημέρες, στις 3 Νοεμβρίου, κατέλαβε την Balbis³¹⁰. Από εκεί χρειάστηκε δέκα ημέρες για να φτάσει στο Κάιρο, μία απόσταση που με κανονικό ρυθμό, θα μπορούσε να έχει διανύσει σε μόλις μία ημέρα. Σύμφωνα με τον Γουλιέλμο της Τύρου, ο βασιλιάς κωλυσιεργούσε καθώς περίμενε να συγκεντρώσει τα χρήματα που του είχε υποσχεθεί ο βεζίρης της Αιγύπτου, Shawar³¹¹. Πράγματι, ο Αιγύπτιος υποσχέθηκε ένα υπέρογκο ποσό στον Amaury αν έφευγε από την Αίγυπτο αλλά προφανώς ζήτησε ένα εύλογο χρονικό περιθώριο για να συγκεντρώσει αυτόν τον πλούτο³¹². Στο μεταξύ όμως, ο Shawar που δεν είχε καμία διάθεση προφανώς να κλείσει μία συμφωνία με κάποιον που μόλις είχε σπάσει την προηγούμενη, είχε έρθει σε επαφή με τον Nureddin και είχε ζητήσει βοήθεια. Όπως και παλαιότερα, ο σύρος

³⁰⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 348.

³⁰⁸ Ό.π., 349.

³⁰⁹ Ό.π., 350.

³¹⁰ Ό.π., 351.

³¹¹ Ό.π., 352.

³¹² Ό.π., 353.

ηγεμόνας ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα στέλνοντας για μία ακόμη φορά τον Shirkuh³¹³.

Όταν τελικά έφτασε στο Κάιρο ο βασιλιάς, ετοίμασε πολιορκητικές μηχανές, τις οποίες όμως ποτέ δεν χρησιμοποίησε. Είχε ήδη κάνει το λάθος να μην κατακτήσει καμία άλλη πόλη πέρα από τη Balbis και σύντομα πληροφορήθηκε την έλευση του Σirkού. Στην απόφαση του βασιλιά να μην κατακτήσει άλλες πόλεις, αλλά να εκβιάσει τον Shawar, συνέβαλε καθοριστικά ο Milon του Plancy, ο οποίος υποστήριξε πως σε περίπτωση που ο στρατός κατακτούσε περιοχές, τα λάφυρα θα έπρεπε να μοιραστούν αναλόγως, ενώ αν κάποιος έδινε λεφτά στον Amaury, τα χρήματα θα πήγαιναν απευθείας στο βασιλικό ταμείο και όχι στους ευγενείς ή στους στρατιώτες τους³¹⁴. Συνεπώς, πήρε 100.000 νομίσματα, το 1/10 δηλαδή του ποσού που του είχε υποσχεθεί ο βεζίρης³¹⁵ και αποχώρησε από τα προάστια της πόλης, στρατοπεδεύοντας αρκετά πιο μακριά, μέχρι να συγκεντρωθούν και τα υπόλοιπα χρήματα³¹⁶. Στο διάστημα αυτό, ο Shawar ετοίμασε το Κάιρο για πολιορκία, με αποτέλεσμα ο Amaury να συνειδητοποιήσει πως πλέον είχε χάσει την ευκαιρία του. Για να αποφύγει το ενδεχόμενο να αφήσει τα νότια του εκτεθειμένα στον Shirkuh, έλυσε εντελώς την ιδιότυπη αυτή πολιορκία και επέστρεψε στη Balbis. Εκεί άφησε μία μικρή φρουρά να υπερασπίζεται την πόλη και στις 25 Δεκεμβρίου ξεκίνησε για να βρει τον σύρο στρατηγό. Σύντομα ανακάλυψε ότι ο Shirkuh είχε ήδη περάσει τον Νείλο με κατεύθυνση το Κάιρο και αποφάσισε να εγκαταλείψει εντελώς την Αίγυπτο, αφήνοντας και την μοναδική πόλη που είχε πάρει, στις 2 Ιανουαρίου του 1169³¹⁷. Ο Shawar είχε ακόμη χειρότερη μοίρα, καθώς ο νέος του σύμμαχος, Shirkuh, τον δολοφόνησε και έγινε ο νέος βεζίρης. Και αυτός όμως δεν κατάφερε να κυβερνήσει για περισσότερο από ένα έτος. Ο διάδοχός του, ο Saladin, έγινε βεζίρης της Αιγύπτου τρεις ημέρες μετά το θάνατο του θείου του³¹⁸. Εκμεταλλευόμενος, αργότερα, το θάνατο του τελευταίου σίιτη χαλίφη στις 13 Σεπτεμβρίου του 1171, κατάφερε να ενώσει, θρησκευτικά, την Αίγυπτο με τη Συρία υπό το σουνιτικό λάβαρο³¹⁹.

³¹³ Ο.π., 352.

³¹⁴ Ο.π., 355.

³¹⁵ Ibn Al-Athīr, *Chronicle*, 173.

³¹⁶ William of Tyre, *History of Deeds*, 354.

³¹⁷ Ο.π., 356.

³¹⁸ Ο Saladin δεν είχε ένα λαμπρό ξεκίνημα. Είχε κούρδικη καταγωγή και ήταν γιος ενός κυβερνήτη. Το 1152 υπηρέτησε προσωπικά τον Nureddin και αργότερα συνόδευσε τον θείο του στις εκστρατείες στην Αίγυπτο. Οι πραγματικές του ικανότητες ξεδιπλώθηκαν, αφού ανέλαβε τη θέση του βεζίρη της Αιγύπτου. Mayer, *The Crusades*, 121.

³¹⁹ Holt, *Crusades*, 51.

Είναι εύλογο το ερώτημα γιατί ο Amaury αποφάσισε να επιτεθεί μόνος του το 1168, χωρίς καν να περιμένει την επιστροφή του Γουλιέλμου, τη στιγμή που το βασίλειό του ήταν αυτό που επεδίωκε την σύσφιξη των σχέσεων με το Βυζάντιο. Αυτό άλλωστε αποδεικνύεται εύκολα από την αναζήτηση μίας βυζαντινής νύφης ήδη από το 1165³²⁰. Σε μία πρώτη ανάγνωση, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως ο Amaury αναγκάστηκε να ξεκινήσει εκστρατεία καθώς η Αίγυπτος ετοιμαζόταν να σπάσει τη συνθήκη που μόλις είχε υπογράψει³²¹. Σύμφωνα με τη συνθήκη του 1167, η Αίγυπτος θα αναγκαζόταν να πληρώνει ετησίως 100.000 νομίσματα και να επιτρέπει τη διατήρηση φρουράς εντός του Καΐρου³²². Αν ο Shawaq πράγματι σχεδίαζε να διαλύσει τη συνθήκη, η πράξη του θα ισοδυναμούσε με μία νέα επίθεση από τους Φράγκους. Ο βεζίρης είχε καταστεί πρακτικά υποτελής των Λατίνων, με τον τρόπο αυτό όμως μπορούσε να παραμείνει ανεξάρτητος από τους Σουνίτες της Συρίας. Επομένως, είναι μάλλον απίθανο να σκεφτόταν η Αίγυπτος να διαλύσει τη συμφωνία.

Αυτό που πρέπει πρώτα να γίνει κατανοητό είναι γιατί ο βασιλιάς ήθελε τη βυζαντινή στήριξη. Αρκεί κανείς να αναλογιστεί την ήττα του 1164 στο Harim εναντίον του Nureddin για να συμπεράνει ότι τα βόρεια σύνορα των Λατίνων μόνο ασφαλή δεν ήταν³²³. Επομένως, οι καλές σχέσεις με τους Βυζαντινούς παρείχαν μία σχετική ασφάλεια στον Amaury για να επεκταθεί νοτιότερα, καθώς όπως και παλαιότερα, ο Nureddin φοβόταν να επιτεθεί με όλες του τις δυνάμεις εναντίον των Λατίνων, αφού κάτι τέτοιο θα ανάγκαζε τους Βυζαντινούς να επέμβουν πιο έμπρακτα στα πράγματα της Συρίας. Μετά το 1167 όμως, η βυζαντινή βοήθεια ήταν πρακτικά αχρείαστη, καθώς η Αίγυπτος είχε σχεδόν υποταχθεί και ο βασιλιάς ήλπιζε να την καταλάβει χωρίς να χρειαστεί ξένη παρέμβαση.

Στόχος του τώρα δεν ήταν απλά να νικήσει την Αίγυπτο, αλλά και να αποφύγει την παρουσία των συμμάχων του, των Βυζαντινών, εκεί. Ήδη η αυτοκρατορία είχε επεκτείνει την επιρροή της με κάθε μέσο σχεδόν στα σταυροφορικά κρατίδια. Η Αντιόχεια ουσιαστικά υποτάχθηκε το 1165, η πόλη είχε ορθόδοξη πατριάρχη, ενώ και το βασίλειο της Ιερουσαλήμ έβλεπε σημάδια της εισχώρησης του Βυζαντίου στο εσωτερικό του μέσω της νέας συζύγου του βασιλιά, την Μαρία³²⁴. Στην αφήγησή

³²⁰ Lilie, *Byzantium*, 309.

³²¹ Baldwin, *The Latin States*, 555.

³²² Ibn Al-Athir, *Chronicle*, 171· Baldwin, *The Latin States*, 554.

³²³ Lilie, *Byzantium*, 310.

³²⁴ Ο.π., 311.

του, ο Γουλιέλμος της Τύρου, αφήνει να εννοηθεί πως η εκστρατεία δεν ήταν έμπνευση του βασιλιά αλλά κάποιων εκ των ευγενών του, όπως του μαγίστρου των Οσπιταλίων Ιπποτών. Ο Mayer και ο Baldwin υποστήριξαν πως ο βασιλιάς πράγματι πείστηκε από τους βαρώνους του να σπάσει τη συνθήκη ειρήνης που είχε υπογράψει το προηγούμενο έτος με την πρόφαση ότι ήταν πολύ επεικής³²⁵, ενώ και οι αραβικές πηγές κατηγόρησαν μόνο τους βαρώνους³²⁶. Επιπλέον, αναφέρεται πως ο Amaury ανησυχούσε ιδιαίτερα για τα λάφυρα και για αυτό προτίμησε να έρθει σε συμφωνία με τον βεζίρη της Αιγύπτου.

Οι εκτενείς ωστόσο προετοιμασίες του για την εκστρατεία αποδεικνύουν ακριβώς τα αντίθετα. Το ίδιο έτος της εκστρατείας, ο βασιλιάς προσεταιρίστηκε τους Πιζάνους για να χρησιμοποιήσει τον στόλο τους, εφόσον ο δικός του ήταν πρακτικά ανύπαρκτος. Με τον τρόπο αυτό, ο βυζαντινός στόλος δεν θα ήταν απαραίτητος για την κατάληψη της Αιγύπτου. Επιπλέον, στις 13 Αυγούστου, τον Σεπτέμβριο και στις 11 Οκτώβρη παραχώρησε μία σειρά προνομίων στους ευγενείς του, τα οποία επισημοποίησε σε Διάιτα αμέσως πριν την έναρξη της εκστρατείας³²⁷. Είναι εντελώς απίθανο να ανάγκασαν οι ευγενείς τον βασιλιά να ξεκινήσει χωρίς τους Βυζαντινούς και ταυτόχρονα να τον εξανάγκασαν να τους παραχωρήσει εδάφη σε περιοχές που ακόμη δεν είχαν κατακτηθεί³²⁸.

Συμπερασματικά, ο ίδιος είχε κάνει μία πρόταση το 1165, την οποία αποδέχτηκε ο Μανουήλ μόλις το 1167, δύο χρόνια αργότερα. Τα πράγματα όμως στην Αίγυπτο είχαν στο μεταξύ αλλάξει και τα βόρεια σύνορα του κράτους ήταν, σε γενικές γραμμές, ασφαλή. Επομένως, ο Amaury δεν ήθελε πλέον τη βυζαντινή βοήθεια για να μην τους ενισχύσει χωρίς να συντρέχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος³²⁹. Από την άλλη πλευρά, δεν ήθελε να αρνηθεί τη βοήθεια του αυτοκράτορα από φόβο μήπως τον προσβάλει και αποσύρει την διπλωματική του πίεση επί του Nureddin. Αυτό που σκέφτηκε προφανώς ήταν ότι θα μπορούσε να παρατείνει τις διαπραγματεύσεις στέλνοντας τον Γουλιέλμο της Τύρου σε μία αποστολή άνευ πραγματικής ουσίας, όσο ο ίδιος θα εισέβαλε στην Αίγυπτο. Το σχέδιο αυτό όμως φάνηκε να μην έχει την αποδοχή των ευγενών του, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να τους παραχωρήσει

³²⁵ Mayer, *The Crusades*, 120· Baldwin, *The Latin States*, 555.

³²⁶ Ibn Al-Athīr, *Chronicle*, 172.

³²⁷ Lilie, *Byzantium*, 311.

³²⁸ Ο.π., 312.

³²⁹ Για αντίθετη άποψη βλέπε Mayer, *The Crusades*, 121.

φέουδα³³⁰. Σίγουρος πια για την επιτυχία της αποστολής του, έσπασε την ανακωχή και ξεκίνησε τον Οκτώβριο την κατάκτηση της Αιγύπτου. Η εκστρατεία όμως δεν προχώρησε ομαλά, αφού μετά την κατάκτηση της Balbis, η αιγυπτιακή αντίσταση πύκνωσε, ο Nureddin έστειλε ενισχύσεις και ο Amaury δεν είχε τις απαραίτητες δυνάμεις για να κατακτήσει γρήγορα όλη τη χώρα. Βλέποντας την κατάσταση αργά αλλά σταθερά να γυρίζει υπέρ του εχθρού, ο Amaury προτίμησε να πάρει όσα χρήματα θα του έδιναν οι Αιγύπτιοι και να αποχωρήσει από τη χώρα τους. Ήταν επόμενο να δεχτεί σκληρή κριτική από τους ευγενείς του, οι οποίοι τον κατηγόρησαν για προδοσία, καθώς εκείνοι δεν κέρδισαν τίποτα απολύτως, όπως επιβεβαιώνεται και από τον Γουλιέλμο της Τύρου.

Στις αρχές του φθινοπώρου του 1169, ο Μανουήλ, όπως ακριβώς είχε συμφωνηθεί, έστειλε το στόλο του στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ για την κοινή επίθεση εναντίον της Αιγύπτου. Ο στόλος αποτελούνταν από 150 πολεμικά πλοία, 60 πλοία που μετέφεραν άλογα και 10-20 πλοία που μετέφεραν προμήθειες και πολεμικές μηχανές³³¹. Τη διοίκηση του στόλου είχε ο μέγας δουξ Ανδρόνικος Κοντοστέφανος, τον οποίο συνόδευαν ο Αλέξανδρος της Γραβίνα και ο Θεόδωρος Μαυροζούμης. Ο τελευταίος προχώρησε με 60 πλοία πιο γρήγορα από τον ναύαρχο καθώς ήθελε να αναγγείλει την άφιξη του βυζαντινού ναυτικού³³². Ο Ανδρόνικος ξεκίνησε στις 8 Ιουλίου, φτάνοντας αρχικά στο Μελίβοτον όπου ο Μανουήλ επιθεώρησε τον στόλο³³³. Έπειτα, συνέχισε μέχρι τα Κοίλα όπου επιβιβάστηκε στα πλοία ο στρατός. Το ταξίδι του στόλου συνεχίστηκε μέχρι την Κύπρο, ωστόσο πριν φτάσουν εκεί, οι Βυζαντινοί είχαν μία πρώτη επαφή με τους Αιγυπτίους, καθώς συνάντησαν έξι πλοία από τα οποία κατέλαβαν τα δύο. Όταν τελικά έφτασε στην Κύπρο, ο Ανδρόνικος ρώτησε τον Amaury που θα συναντούνταν οι δύο στρατοί. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Amaury καθυστέρησε αρκετά να απαντήσει, δίνοντας την εντύπωση στους Βυζαντινούς πως ίσως είχε μετανιώσει για το εγχείρημα, απαντώντας εν τέλει πως ήθελε να ξεκινήσουν την εκστρατεία από την Ιερουσαλήμ³³⁴.

Ο στόλος δεν συνάντησε προβλήματα στη διάδρομη και στα τέλη του Σεπτεμβρίου μπήκε στο λιμάνι της Τύρου. Από εκεί κατευθύνθηκε στην Άκρα. Όταν τελικά ο Κοντοστέφανος έφτασε στην Ιερουσαλήμ, έλαβε την απάντηση ότι ο λατινικός

³³⁰ Lillie, *Byzantium*, 314.

³³¹ William of Tyre, *History of Deeds*, 361· Lillie, *Byzantium*, 200.

³³² Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 160³⁷⁻⁴⁴.

³³³ Ο.π., σ. 160⁴⁵⁻⁴⁸.

³³⁴ Ο.π., σ. 161⁴⁹⁻⁶⁵.

στρατός δεν είχε ακόμη συγκεντρωθεί. Μία πιθανή αιτία είναι πως την ίδια περίοδο, οι Λατίνοι επιτέθηκαν σε ένα φρούριο μεταξύ της Hims και της Τρίπολης³³⁵. Ο μέγας δούξ είχε εξοργισθεί με τη στάση των Λατίνων, κατά κύριο λόγο γιατί αγωνιούσε για τον επισιτισμό του στόλου και του στρατού του³³⁶. Η συμφωνία που είχαν διαπραγματευτεί οι δύο πλευρές προφανώς προέβλεπε πως ο Amaury θα φρόντιζε για τον επισιτισμό του δικού του στρατεύματος, ενώ οι Βυζαντινοί θα έφερναν δικά τους τρόφιμα ή θα φρόντιζαν να αγοράσουν προμήθειες επί τόπου. Πράγματι, οι Βυζαντινοί είχαν πάρει μαζί τους τρόφιμα, τα οποία όμως επαρκούσαν μόνο για τρεις μήνες. Ο στόλος είχε ξεκινήσει Αύγουστο και πλέον τελείωνε και ο Σεπτέμβριος.

Ο στρατός του βασιλείου συγκεντρώθηκε τελικά στην Ascalon στις 15 Οκτωβρίου και την επόμενη ημέρα ξεκίνησε για την Αίγυπτο³³⁷. Αρχικά, ο Amaury πρότεινε να επιτεθούν σε κάποιες μικρές, γειτονικές περιοχές που ο πληθυσμός τους ήταν κατά βάση χριστιανικός³³⁸. Στον Κίνναμο αναφέρεται πως η κατάληψη του Τενεσίου, ήταν στην πραγματικότητα μία ιδέα του Κοντοστέφανου που ήθελε να έχει μία βάση δική του, για το στρατό και το στόλο του³³⁹. Εν πάση περιπτώσει, οι περιοχές αυτές έπεσαν γρήγορα, οπότε ο ενωμένος στρατός συνέχισε χωρίς προβλήματα την πορεία του. Στις 27 Οκτωβρίου έφτασε στη Δαμιέτη, ενώ τρεις ημέρες αργότερα κατάφερε να φτάσει και ο βυζαντινός στόλος, που καθυστέρησε λόγω ισχυρών ανέμων που δημιουργούσαν θαλασσοταραχή³⁴⁰. Η Δαμιέτη είχε αποκλείσει το λιμάνι της με αλυσίδα, οπότε ακόμη και όταν έφτασε ο στόλος, ήταν αδύνατο να αποκλείσει την πόλη διά θαλάσσης. Αυτό που αρχικά προξενεί εντύπωση είναι η απόφαση που πήρε ο ενωμένος στρατός να επιτεθεί τρεις ημέρες μετά την στρατοπέδευση και όχι αμέσως. Στο διάστημα αυτό, η πόλη δεν είχε αποκλεισθεί με αποτέλεσμα ένα πλήθος ενισχύσεων να καταφτάσει και να εισέλθει ανενόχλητο στην πόλη³⁴¹. Οι Χριστιανοί προσπάθησαν να πάρουν την πόλη δια εφόδου, αλλά σύντομα κατέστη φανερό ότι η πολιορκία θα ήταν πολύ δύσκολη. Σύμφωνα με τις τακτικές πολιορκίας της εποχής, οι επιτιθέμενοι κατασκεύασαν καταπέλτες και χρησιμοποίησαν σκαπανείς για να ρίξουν το τείχος, χωρίς όμως αποτέλεσμα³⁴². Όπως αναφέρεται στις βυζαντινές πηγές, ο

³³⁵ Bahā Al-Din Ibn Shaddād, *Saladin*, 45.

³³⁶ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 161⁷⁰⁻⁷³.

³³⁷ William of Tyre, *History of Deeds*, 362.

³³⁸ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 162⁷⁶⁻⁸⁴.

³³⁹ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 279²⁻⁶.

³⁴⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 363.

³⁴¹ Bahā Al-Din Ibn Shaddād, *Saladin*, 46.

³⁴² William of Tyre, *History of Deeds*, 364· Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 163¹²⁻¹⁶.

Ανδρόνικος πίεσε τον βασιλιά να κατασκευάσει ξύλινες σκάλες για να κάνουν έφοδο στην πόλη, αλλά ο Amaury απαίτησε και την κατασκευή ενός πολιορκητικού πύργου. Ωστόσο, αν και η πρόταση για τον πύργο, που τακτικά ήταν σωστή, ήταν δική του, ο βασιλιάς έδειξε φοβερή απροθυμία να βοηθήσει στην κατασκευή του, η οποία όμως φαίνεται ότι έγινε. Οι αμυνόμενοι κατασκεύασαν αντίστοιχα δικό τους πύργο για να ενισχύσουν το τείχος και καταπέλτες που χτυπούσαν από μακριά τον χριστιανικό στρατό.

Σύντομα θα ακολουθούσαν και χειρότερα, καθώς τελείωσαν όλα τα τρόφιμα των Βυζαντινών. Οι ίδιοι προσπάθησαν να βρουν τρόφιμα από τη γύρω περιοχή, αλλά αυτά δεν επαρκούσαν. Επιπλέον, μετά από πενήντα ημέρες πολιορκίας, τελείωσαν και τα χρήματα για την αγορά άλλων τροφίμων³⁴³. Οι Λατίνοι από την πλευρά τους, φίλοι, σύμμαχοι και συστρατιώτες, αρνήθηκαν να συνδράμουν έστω και στο ελάχιστο αφήνοντας τους Βυζαντινούς να λιμοκτονήσουν, με την δικαιολογία πως αν μοιράζονταν τα τρόφιμα, τότε υπήρχε ο κίνδυνος να τελειώσουν πιο γρήγορα και τα υπόλοιπα τρόφιμα και να πεινάσουν και οι δύο στρατοί³⁴⁴. Η κατάστασή τους γινόταν ακόμη πιο απελπιστική από τις εξόδους που επιχειρούσαν καθημερινά οι αμυνόμενοι, οι οποίες είχαν στόχο αποκλειστικά τον στρατό υπό τον Κοντοστέφανο³⁴⁵. Όπως και στην περίπτωση των τροφίμων, αντίστοιχα, ο Amaury αρνούσαν επίμονα να συνδράμει με το δικό του στρατό. Μάλιστα, ήδη από την αρχή, οι δύο στρατοί είχαν στρατοπεδεύσει μακριά ο ένας από τον άλλο³⁴⁶ και, επομένως, δεν μπορούσαν να αλληλοβοηθούν σε περίπτωση που δέχονταν επίθεση.

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, η μαχητικότητα του βυζαντινού στρατεύματος υπήρξε υποδειγματική. Από την άλλη, η απραξία των Λατίνων ήταν ανήκουστη. Όχι μόνο δεν υπέμειναν τα ίδια δεινά με τους Βυζαντινούς, αλλά με την πρώτη ευκαιρία που τους δόθηκε ήρθαν σε συνεννόηση με τους Αιγυπτίους για την ειρηνική λύση της πολιορκίας. Μάλιστα, αν πιστέψει κανείς τις βυζαντινές πηγές, τη στιγμή που οι Βυζαντινοί ήταν σχεδόν επί των τειχών, ο Amaury τους διέταξε να σταματήσουν γιατί είχε συμφωνήσει να λύσει την πολιορκία, χωρίς καν να ζητήσει την γνώμη του Κοντοστέφανου³⁴⁷. Ο Γουλιέλμος υποστηρίζει και αυτός πως οι αρχικές επαφές έγιναν μεταξύ των Λατίνων και των Αιγυπτίων

³⁴³ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 164³⁹⁻⁴⁷.

³⁴⁴ William of Tyre, *History of Deeds*, 366; Lillie, *Byzantium*, 201.

³⁴⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 367.

³⁴⁶ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 165⁶⁷⁻⁷⁰.

³⁴⁷ Ο.π., σ. 167⁴⁰⁻⁵⁰.

μόνο, αλλά αργότερα συμφώνησαν με τους όρους της ειρήνης και οι Βυζαντινοί³⁴⁸. Σε κάθε περίπτωση, αμέσως ξεκίνησε μία ανακωχή που διήρκησε τρεις ημέρες, ύστερα από τις οποίες ο στρατός της Ιερουσαλήμ ξεκίνησε για την πατρίδα του, φτάνοντας στην Ascalon στις 21 Δεκεμβρίου³⁴⁹. Ο βυζαντινός στρατός και στόλος δεν ήταν τόσο τυχερός. Οι Βυζαντινοί, παρά τις προσπάθειες του Ανδρονίκου να επαναφέρει την τάξη, μπήκαν με άναρχο τρόπο στα πλοία τους, ενθουσιασμένοι που θα γύριζαν στην πατρίδα τους. Τα περισσότερα από τα πλοία που έφυγαν με προορισμό το Βυζάντιο δεν έφτασαν ποτέ, καθώς καταστράφηκαν σε θαλασσοταραχές ή καθυστέρησαν ιδιαίτερα να φτάσουν. Ο ίδιος ο μέγας δουξ, που πλέον είχε στη διάθεσή του μόνο έξι πλοία, αποφάσισε να μην ακολουθήσει τη θαλάσσια οδό. Ακολούθησε το στρατό του Amaury και από εκεί κατευθύνθηκε βόρεια, μέχρι που πέρασε από το Ικόνιο και έφτασε επιτέλους στην ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης³⁵⁰.

Είναι φυσικά αποδεκτό πως ο χειρισμός της εκστρατείας και η πολιορκία της Δαμιέτης ήταν αποτυχίες χωρίς κανένα πρακτικό όφελος. Αυτό που έχει όμως σημασία είναι να εντοπιστεί ο λόγος της αποτυχίας. Από τις βυζαντινές πηγές παρουσιάζεται το αυτονόητο, ότι δηλαδή ο Amaury ήταν ο αποκλειστικός υπεύθυνος για την αποτυχία³⁵¹. Από την πλευρά του, ο Γουλιέλμος είναι κάπως πιο περίπλοκος. Το συμπέρασμά του είναι ότι ανάμεσα σε άλλους λόγους για τους οποίους το εγχείρημα δεν ήταν επιτυχές, ήταν το γεγονός πως οι Βυζαντινοί είχαν πάρει μαζί τους πολύ λίγα τρόφιμα, ενώ αναφέρεται ότι ο Μανουήλ δεν χρηματοδότησε την εκστρατεία όπως είχε υποσχεθεί³⁵². Αυτό που προκαλεί εντύπωση ωστόσο είναι ότι για τον λατίνο κληρικό δεν ήταν μόνο μία η αιτία της αποτυχίας αλλά περισσότερες, τις οποίες απλά παραλείπει καθώς δεν τις θεωρεί εξίσου σημαντικές. Κατά τη διάρκεια της αφήγησης των γεγονότων όμως, αναφέρεται στην καθυστέρηση των τριών ημερών που υπήρξε για την έναρξη της πολιορκίας και επισημαίνει πως έγιναν τακτικά λάθη τα οποία μόνο υπό το πρίσμα της προδοσίας θα μπορούσαν να εξηγηθούν. Αλλιώς γιατί να περιμένει ο σχετικά ξεκούραστος στρατός τρεις ημέρες, κατά τις οποίες η άμυνα της πόλης διαρκώς ενισχυόταν και ακόμη, γιατί όταν τελικά φτιάχτηκε ένας πολιορκητικός πύργος, τοποθετήθηκε στο πιο ισχυρό τμήμα του

³⁴⁸ William of Tyre, *History of Deeds*, 368.

³⁴⁹ Ό.π., 369.

³⁵⁰ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 168⁶²⁻⁶⁸.

³⁵¹ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 279²-280¹· Lilie, *Byzantium*, 201.

³⁵² William of Tyre, *History of Deeds*, 370.

τείχους, απέναντι από τις μηχανές του εχθρού³⁵³; Παράδοξο είναι επίσης πως ενώ σε άλλα λάθη που έκανε το βασίλειο στην Αίγυπτο, όπως η εκστρατεία του περασμένου έτους, ο Γουλιέλμος εντόπιζε τον βασικό υπεύθυνο, ή τουλάχιστον μετατόπιζε το βάρος της ευθύνης σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, στο συγκεκριμένο σημείο δεν προχώρησε ούτε σε μία εικασία, παρά άφησε να πλανάται το ενδεχόμενο της προδοσίας εκ των έσω. Μπορούμε να υποθέσουμε λοιπόν πως ο προδότης ήταν κάποιος εξαιρετικά σημαντικός άνθρωπος μέσα στο βασίλειο, τον οποίο ο Γουλιέλμος δεν ήθελε να κατηγορήσει ανοιχτά για κάτι τόσο σημαντικό.

Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει μία σύγχρονη οπτική στα γεγονότα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εκστρατεία του περασμένου έτους είχε γίνει στην πραγματικότητα με την θέληση του Amaury, που πίστευε ότι θα κατακτούσε την Αίγυπτο χωρίς βυζαντινή βοήθεια. Παρά την αποτυχία του, φαίνεται πως συνέχισε να έχει αυτή την πεποίθηση και το 1169³⁵⁴. Διαπιστώνοντας ωστόσο πως οι δικές του δυνάμεις δεν επαρκούσαν για το εγχείρημα, έστειλε πρεσβείες στη Δύση για να αναζητήσει βοήθεια και στις 17 Σεπτεμβρίου έδωσε νέα προνόμια στους Πιζάνους για να αποκτήσει ναυτική στήριξη. Με τον τρόπο αυτό δεν θα άφηνε κανένα περιθώριο για βυζαντινή βοήθεια³⁵⁵. Τα γεγονότα όμως δεν εκτυλίχθηκαν όπως προφανώς ήλπιζε ο βασιλιάς της Ιερουσαλήμ. Ο Μανουήλ δεν άφησε τη συμφωνία στα χαρτιά, αλλά την έκανε πράξη στέλνοντας περίπου 200 πλοία. Ο Amaury, δυστυχώς για τον ίδιο, δεν μπορούσε να αρνηθεί να εκστρατεύσει στην Αίγυπτο. Σε διαφορετική περίπτωση κινδύνευε να χάσει τη βυζαντινή στήριξη στη βόρεια Συρία.

Πρώτος στόχος της κοινής εκστρατείας Λατίνων-Βυζαντινών ήταν η παράκτια πόλη της Δαμιέτης. Σύμφωνα με τη συνθήκη που είχαν υπογράψει οι δύο πλευρές, όλες οι παράκτιες πόλεις και τα φρούρια θα δίνονταν στους Βυζαντινούς, ενώ οι Λατίνοι θα κρατούσαν απλώς την ενδοχώρα της Αιγύπτου³⁵⁶. Αυτό εξηγεί και την απροθυμία των Λατίνων να πολεμήσουν σθεναρά και να καταλάβουν την πόλη διά εφόδου. Εξηγεί την καθυστέρηση των τριών ημερών που αναφέρεται στον Γουλιέλμο και ακόμη περισσότερο εξηγεί γιατί ο βασιλιάς ήρθε αμέσως σε διαπραγματεύσεις για την λύση της πολιορκίας, όταν οι Βυζαντινοί ήταν έτοιμοι να πάρουν την πόλη δια εφόδου³⁵⁷. Είναι βέβαιο πως προτιμούσε να έχει γείτονες τους σχετικά ανίσχυρους,

³⁵³ Ό.π., 364-365.

³⁵⁴ Lilie, *Byzantium*, 315.

³⁵⁵ Ό.π., 316.

³⁵⁶ Magdalino, *Empire*, 75.

³⁵⁷ Lilie, *Byzantium*, 317.

όπως πίστευε, Αιγυπτίους, παρά τη βυζαντινή αυτοκρατορία, που με τον πλούτο και τη δύναμή της είχε ξαναβρεί το χαμένο της μεγαλείο.

Ύστερα από αυτήν την κοινή, κατά τα άλλα, προσπάθεια κατάληψης της Αιγύπτου, η κατάσταση εκεί άλλαξε άρδην υπέρ των Μουσουλμάνων. Ήταν περασμένες οι εποχές που το βασίλειο της Ιερουσαλήμ μπορούσε να επεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα των γειτόνων του, να επιτίθεται χωρίς να φοβάται αντίποινα και να εκβιάζει τον εκάστοτε βεζίρη για να παίρνει χρήματα.

Η κατάσταση είχε αλλάξει τόσο πολύ το 1171, που ο Amaury άρχισε να αισθάνεται ασφυκτικά ανάμεσα στην παλαιόθεν ισχυρή μουσουλμανική Συρία και την Αίγυπτο που με ταχείς ρυθμούς είχε ορθοποδήσει και είχε ξαναβρεί την παλιά της δυναμική³⁵⁸. Όταν ο βασιλιάς αποφάσισε να ζητήσει τη συμβουλή των ευγενών του για την ενίσχυση του βασιλείου, εκείνοι αποκρίθηκαν πως θα ήταν καλό να αναζητήσει συμμάχους στη Δύση. Ο ίδιος ωστόσο ένιωθε, ορθά, πως αυτό δεν θα ήταν αρκετό. Χρειαζόταν κατά την άποψή του η συνδρομή του πιο ισχυρού και πλησιέστερου χριστιανού ηγεμόνα, αυτή του Μανουήλ Κομνηνού. Παράλληλα, αποφάσισε πως δεν θα ήταν αρκετό να στείλει έναν απλό πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, αλλά θα έπρεπε να πάει αυτοπροσώπως. Ως επιχείρημα χρησιμοποίησε τη σκέψη ότι η υψηλή του θέση θα βοηθούσε καλύτερα το σκοπό του³⁵⁹, στην πραγματικότητα όμως αποφάσισε να πάει ο ίδιος για να μπορέσει να εξιλεωθεί για το χειρισμό της κοινής εκστρατείας στην Αίγυπτο. Οι ευγενείς του ήταν κάθετα αντίθετοι με μία τέτοια ενέργεια, καθώς το βασίλειο θα έμενε ακυβέρνητο για μήνες, σε μία περίοδο που ο κλοιός στένευε επικίνδυνα γύρω τους. Στην προσπάθειά του να βρει οποιοδήποτε σύμμαχο, αποφάσισε να στείλει πρεσβεία και στη Δύση, όπως είχε κάνει ήδη το 1169³⁶⁰, χωρίς ωστόσο να λάβει κάποια δεσμευτική απάντηση από τους δυτικούς βασιλείς³⁶¹. Βοήθεια μπορούσε μόνο να περιμένει από τον Μανουήλ, που είχε αποδείξει έμπρακτα τη βοήθεια που μπορούσε να προσφέρει.

³⁵⁸ Η Αίγυπτος όχι μόνο κατάφερε να ορθοποδήσει, αλλά άρχισε πολύ γρήγορα να αποτελεί απειλή για την Ιερουσαλήμ. Το 1170, ο Saladin απέσπασε τη Γάζα από τους Λατίνους, προκαλώντας έντονη ανησυχία στον Amaury, που συνειδητοποίησε πως η κατάσταση είχε αρχίσει να αλλάζει, Mayer, *The Crusades*, 122.

³⁵⁹ William of Tyre, *History of Deeds*, 378.

³⁶⁰ Phillips, *Crusades*, 99. Στην πρεσβεία αυτή, οι απεσταλμένοι της Ιερουσαλήμ θέλησαν να παραδώσουν τα κλειδιά της πόλης στον γάλλο βασιλιά σε μία συμβολική κίνηση της αναγνώρισης της επικυριαρχίας του επί του βασιλείου τους. Τόσο εκείνος, όσο και ο άγγλος βασιλιάς δεν μπορούσαν να βοηθήσουν, καθώς πολεμούσαν μεταξύ τους, Mayer, *The Crusades*, 122· Lillie, *Byzantium*, 203.

³⁶¹ Phillips, *Crusades*, 102.

Τελικά, στις 10 Μαρτίου, ξεκίνησε με δέκα πλοία το ταξίδι του για την Κωνσταντινούπολη. Μαζί του ταξίδευαν και αρκετοί από τους αυλικούς του, όπως ο μαρεσάλος του βασιλείου και ο κυβερνήτης της πόλης της Ιερουσαλήμ³⁶². Ήταν η πρώτη φορά που ένας βασιλιάς της Ιερουσαλήμ ταξίδευε αυτοπροσώπως σε περιοχή μακριά από τη Συρία, απόδειξη προφανώς της δύσκολης θέσης στην οποία είχε βρεθεί το βασίλειο. Ο Μανουήλ διέταξε τον ανιψιό του, Ιωάννη τον πρωτοσεβαστό, πεθερό του Amaury, να συναντήσει τον βασιλιά πριν φτάσει στην Κωνσταντινούπολη. Πράγματι, ο Ιωάννης τον συνάντησε στην Καλλίπολη, στην οποία ο βασιλιάς, λόγω δυσμενών ανέμων, είχε προηγουμένως αποβιβαστεί. Με την ακολουθία του, έφτασε έφιππος στην Ηράκλεια όπου συνάντησε το στόλο του, που παρά τις δυσκολίες κατάφερε να φτάσει εκεί και μάλιστα πριν από τον βασιλιά. Συνεπώς, επιβιβάστηκε ξανά στα πλοία του με πλήρη για Κωνσταντινούπολη.

Ο Amaury προσάραξε σε ένα λιμάνι που χρησιμοποιούσε αποκλειστικά ο αυτοκράτορας και από εκεί εισήλθε απευθείας στο Ιερόν Παλάτιον³⁶³. Πρώτα τον υποδέχτηκαν οι αυλικοί, ενώ ο Μανουήλ βρισκόταν πίσω από μία τραβηγμένη κουρτίνα, κρυμμένος από τους υπόλοιπους. Αφού πέρασε την κουρτίνα, ο Μανουήλ χαιρέτησε εγκάρδια τον Amaury και έπειτα άνοιξε τις κουρτίνες για να τον δουν και οι υπόλοιποι. Ο Γουλιέλμος της Τύρου περιγράφει αναλυτικά το γεγονός, καθώς επισημαίνει ότι ο εγκάρδιος χαιρετισμός του Μανουήλ δεν προβλεπόταν από το πρωτόκολλο και για αυτό το λόγο είχε κλειστή την κουρτίνα, για να μην γίνει φανερός. Εν πάση περιπτώσει, ο Μανουήλ κάθισε σε έναν ολόχρυσο θρόνο φορώντας όλα τα διάσημα της βασιλικής του εξουσίας και τα πιο πλούσια ενδύματα που είχε, ενώ ο Amaury κάθισε σε έναν πολυτελή θρόνο, που ήταν όμως ελαφρώς πιο κοντός από αυτόν του Μανουήλ. Ο αυτοκράτορας τους έδωσε το φιλί της ειρήνης, τους ρώτησε για την υγεία τους και τους ετοίμασε τα πιο ωραία καταλύματα³⁶⁴. Οι δύο ηγεμόνες μιλούσαν τόσο ανάμεσα στους αυλικούς τους όσο και κατ' ιδίαν για να καταλήξουν σε συμφωνία, καθώς ο Amaury προσπαθούσε απεγνωσμένα να πείσει τον Μανουήλ ότι η κατάκτηση της Αιγύπτου θα ήταν εύκολη, γρήγορη και κυρίως θα έφερνε μεγάλη δόξα στον Μανουήλ.

³⁶² William of Tyre, *History of Deeds*, 378. Μόνο ο επίσκοπος της Άκρας, εκπροσωπώντας τον λατινικό κλήρο του βασιλείου, συνόδευσε τον Amaury, σημάδι, ίσως, της δυσαρέσκειας της Εκκλησίας για την απόφαση του βασιλιά, Lilie, *Byzantium*, 204.

³⁶³ William of Tyre, *History of Deeds*, 379.

³⁶⁴ Ο.π., 380.

Στον Κίνναμο αναφέρεται πως ήδη μετά το πέρας της κοινής εκστρατείας στην Αίγυπτο, οι Μουσουλμάνοι έστειλαν στον Μανουήλ μία πρεσβεία με την οποία ανακοίνωναν πως ήταν πλέον πρόθυμοι να πληρώσουν όσα χρήματα τους ζητούνταν, αρκεί να μην επενέβαινε το Βυζάντιο ξανά στην περιοχή. Ο Μανουήλ ωστόσο αρνήθηκε την προσφορά τους και δήλωσε πως είχε σκοπό να πάρει ολόκληρη την Αίγυπτο³⁶⁵. Αν δεχτούμε ότι οι Αιγύπτιοι έστειλαν μία τέτοια πρεσβεία, διαπιστώνουμε πως στην ουσία ο Μανουήλ δεν χρειαζόταν να πειστεί, αφού επιθυμούσε ακόμη να επιτεθεί στην Αίγυπτο. Ο αυτοκράτορας πείστηκε, ή υποκρίθηκε ότι πείστηκε, από τα λεγόμενα του Amaury και συμφώνησε να τον βοηθήσει, ενώ έδωσε σε όλη τη λατινική πρεσβεία ένα πλήθος από δώρα.

Επιπλέον, επέτρεψε στη πρεσβεία να επισκεφθεί όλες τις εκκλησίες και τα δωμάτια του παλατιού καθώς και τα κειμήλια του Χριστού που βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη³⁶⁶. Ο Μανουήλ διέταξε να παίζεται μουσική στον Amaury, δείγμα της περίοπτης θέσης του επισκέπτη³⁶⁷, ενώ διοργάνωσε και αγώνες προς τιμήν του. Μετά από μέρες, αφού ο Amaury είχε δει ό,τι είχε να προσφέρει το Ιερόν Παλάτιον, η πρεσβεία εγκαταστάθηκε στο παλάτι των Βλαχερνών. Ο Amaury έμεινε εκεί στο καλύτερο δωμάτιο, αλλά οι υπόλοιποι Λατίνοι διέμεναν σε πολυτελή οικήματα δίπλα στο παλάτι και όχι μέσα σε αυτό. Ο βασιλιάς επισκέφθηκε ακόμη περισσότερες εκκλησίες και μοναστήρια, ακόμη και αν βρίσκονταν έξω από τα τείχη της πόλης³⁶⁸. Τα μέρη στα οποία περιηγήθηκε ο λατίνος βασιλιάς φανερώνουν πως ο εκάστοτε αυτοκράτορας λάμβανε υπόψη του το θρήσκευμα των σημαντικών επισκεπτών της Κωνσταντινούπολης, καθώς τον 11ο αιώνα ο τούρκος κυβερνήτης της Νίκαιας, όταν είχε επισκεφθεί την πόλη, πήγε κυρίως σε λουτρά και ιπποδρομίες³⁶⁹. Οι δύο ηγεμόνες υπέγραψαν μία συμφωνία που θεωρούσαν αποδεκτή και για τους δύο, ο αυτοκράτορας έδωσε στους Λατίνους ακόμη περισσότερα δώρα, ενώ δώρα πήραν και από τους αυλικούς του Μανουήλ, όπως τον πεθερό του Amaury, τον Ιωάννη. Η λατινική πρεσβεία επέστρεψε στα πάτρια εδάφη της στις 15 Ιουνίου του 1171³⁷⁰. Αν και δεν είναι απόλυτα βέβαιο τι ακριβώς συμφώνησαν οι δύο πλευρές, ο Κίνναμος υποστηρίζει πως ο Amaury δέχτηκε να γίνει υποτελής του

³⁶⁵ Κίνναμος, *Ἐπιτομή ἱστοριῶν*, σ. 280₅₋₁₀.

³⁶⁶ William of Tyre, *History of Deeds*, 381.

³⁶⁷ Ciggaar, *Western Travellers*, 58.

³⁶⁸ William of Tyre, *History of Deeds*, 382.

³⁶⁹ Macrides, *Constantinople*, 208.

³⁷⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 383.

βυζαντινού αυτοκράτορα, χωρίς όμως να επεξηγεί το είδος της υποτέλειας αυτής³⁷¹. Ακόμη και αν όντως ο Amaury έγινε υποτελής του Βυζαντίου, όπως είναι και το πιο πιθανό, τότε θα δέχτηκε αυτή τη θέση με βάση τα λατινικά και όχι τα βυζαντινά πρότυπα³⁷².

Ο Nureddin πέθανε στις 15 Μαΐου του 1174, ενώ λίγους μήνες αργότερα, στις 11 Ιουλίου του 1174, απεβίωσε και ο Amaury που άφησε την τελευταία του πνοή στην Ιερουσαλήμ³⁷³. Αιτία θανάτου ήταν η δυσεντερία³⁷⁴. Την περίοδο βασιλείας του Amaury, παρά τις προσπάθειες που έκανε να αποτινάξει τη βυζαντινή επιρροή στην Ιερουσαλήμ, εκείνη ενισχύθηκε³⁷⁵. Χαρακτηριστικό δείγμα της ισχυρής βυζαντινής παρουσίας, αποτελούν τα μωσαϊκά του Ναού της Γέννησης στην Βηθλεέμ που χρονολογούνται το 1169, πριν δηλαδή την πιθανολογούμενη αναγνώριση της βυζαντινής επικυριαρχίας. Στη νότια πλευρά της αψίδας, υπήρχε ζευγάρι επιγραφών, που σώζονται μερικώς μέχρι και σήμερα, γραμμένων στα ελληνικά και στα λατινικά. Στις επιγραφές αναφερόταν πως το έργο ολοκληρώθηκε από τον μοναχό Εφραίμ, επί της βασιλείας του Μανουήλ και του Amaury. Η λατινική επιγραφή, που ήταν πιο μεγάλη, κατονόμαζε τον Μανουήλ ως χορηγό του έργου³⁷⁶. Σε άλλο σημείο του ναού απεικονιζόταν η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος³⁷⁷, ενώ υπήρχαν και απεικονίσεις του Μανουήλ σε ένδειξη ευγνωμοσύνης³⁷⁸. Από τα παραπάνω γινόταν φανερό πως ο Μανουήλ ήταν πιο ισχυρός από τον Amaury και είχε την εποπτεία των Αγίων Τόπων, ενώ ο Amaury αναγνωριζόταν ως βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, χωρίς να γίνεται σαφής η σχέση που υπήρχε ανάμεσα στους δύο³⁷⁹.

³⁷¹ Ο Κίνναμος δεν αναφέρει τίποτα άλλο σχετικά με την επίσκεψη του Amaury στην Κωνσταντινούπολη, παρά μόνο την αιτία αυτής, που, σύμφωνα με τον ίδιο, ήταν η δήλωση της υποτέλειας της Ιερουσαλήμ, Κίνναμος, *Επιτομή Ιστοριών*, σ. 280₁₁₋₁₃ Magdalino, *Empire*, 75.

³⁷² La Monte, *Byzantine Empire*, 264.

³⁷³ William of Tyre, *History of Deeds*, 395.

³⁷⁴ Phillips, *Crusades*, 103-104.

³⁷⁵ Οι αυλικοί της Ιερουσαλήμ άρχισαν να φορούν ενδύματα που ήταν συνήθη στην βυζαντινή αυλή. Ο ίδιος ο Amaury φαίνεται πως προσπαθούσε τόσο πολύ να μιμηθεί το ντύσιμο του Μανουήλ που απέσπασε την αρνητική κριτική του Ευσεβίου της Θεσσαλονίκης, που τον κατηγορήσε για τη χρήση ενδυμασίας που προοριζόταν μόνο για τον αυτοκράτορα, Mayer, *The Crusades*, 123.

³⁷⁶ Hunt, *Art*, 73.

³⁷⁷ Ο.π., 74.

³⁷⁸ Ο.π., 78.

³⁷⁹ Ο.π., 74. Αν και ο Amaury αναγνώριζε στον Μανουήλ το δικαίωμα εποπτείας των Αγίων Τόπων, η επίσημη παρουσίαση του ίδιου ως μοναδικού και πραγματικού προστάτη της Ιερουσαλήμ δεν άλλαξε ιδιαίτερα. Ο βασιλιάς συνέχισε να χρησιμοποιεί στην επίσημη σφραγίδα του την εικονογραφία που είχαν χρησιμοποιήσει και οι προκάτοχοί του: στη σφραγίδα απεικονίζονταν τα τρία βασικά ορόσημα της πόλης, δηλαδή ο Πύργος του Δαβίδ, ο Ναός και ο Πανάγιος Τάφος. Τον Πανάγιο Τάφο χρησιμοποιήσε ο βασιλιάς και στην εικονογραφία των ασημένιων νομισμάτων της Ιερουσαλήμ, Metcalf, *Iconography*, 172,173.

Διάδοχός του ήταν ο 13χρονος τότε γιος του Amaury, ο Βαλδουίνος Δ΄, τον οποίο είχε κάνει με την πρώτη σύζυγό του, την Αγνή. Ο Βαλδουίνος είχε δύο αδερφές, τη Σίβυλλα, που προερχόταν επίσης από τον πρώτο γάμο, και την Ισαβέλλα, που ήταν τέκνο του Amaury από τον δεύτερο γάμο. Ήδη από το 1170, όταν ο Βαλδουίνος ήταν 9 ετών, παιδαγωγός του είχε γίνει ο Γουλιέλμος της Τύρου. Ο βασιλιάς έλαβε επίσημα το στέμμα του στις 15 Ιουλίου του 1174, στην εκκλησία του Παναγίου Τάφου. Δυστυχώς για το βασίλειο της Ιερουσαλήμ, ο νέος ηγεμόνας ήταν λεπρός, γεγονός που σήμαινε πως ο Βαλδουίνος θα χρειαζόταν να ασκεί την εξουσία του μέσω άλλων προσώπων ακόμη και μετά το πέρας της ενηλικίωσής του. Το πρώτο έτος της βασιλείας του, επί αντιβασιλείας του Ρεϋμόνδου, ο Γουλιέλμος της Τύρου έγινε καγκελλάριος της Ιερουσαλήμ και το αμέσως επόμενο έτος ανέλαβε την αρχιεπισκοπή της Τύρου, όταν ο θώκος έμεινε κενός³⁸⁰.

Η ειρήνη της αυτοκρατορίας με τους Τούρκους, που είχε υπογραφεί, όπως αναφέρθηκε, την περασμένη δεκαετία, φαίνεται πως δεν εξυπηρετούσε πλέον τα σχέδια του Μανουήλ, ο οποίος, σε μία προσπάθεια ενίσχυσης του χριστιανικού του γοήτρου³⁸¹, ξεκίνησε εκ νέου τον πόλεμο. Αφού κατέλαβε το Δορύλαιο, έστειλε το 1175 επιστολή στον πάπα Αλέξανδρο Γ΄ σχετικά με μια κοινή επίθεση εναντίον των απίστων. Ο πάπας πράγματι κινητοποιήθηκε και κάλεσε σε Σταυροφορία τους Γάλλους και ίσως και τους Άγγλους, όμως τα σχέδια του αυτοκράτορα δεν θα γίνονταν ποτέ πραγματικότητα³⁸². Το καλοκαίρι του 1176, ο Μανουήλ ξεκίνησε εκστρατεία με κατεύθυνση το Ικόνιο, αρνούμενος να υπογράψει νέα ειρήνη με τον σουλτάνο³⁸³. Καθώς ωστόσο προχωρούσε προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, ο στρατός του ηττήθηκε στο Μυριοκέφαλο. Αν και ο ίδιος κατάφερε να σωθεί, πολλοί ήταν αυτοί που έπεσαν στο πεδίο της μάχης. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν και ο Βαλδουίνος³⁸⁴, που ίσως ήταν γιος του Ρεϋνάλδου. Η ήττα δεν ήταν τόσο καταστροφική όσο φαινόταν. Παρά τις απώλειες, ο βυζαντινός στρατός παρέμεινε ισχυρός, όπως φάνηκε από άλλες συρράξεις, ενώ το Βυζάντιο δεν απώλεσε εδάφη. Σύμφωνα με τον Γουλιέλμο πάντως, ο Μανουήλ δεν ήταν ίδιος ποτέ ξανά³⁸⁵.

³⁸⁰ Edbury - Rowe, Patriarchal Election, 23.

³⁸¹ Ο Lillie υποστηρίζει πως ο στόχος του Μανουήλ ήταν τριπλός: να αποκαταστατήσει πλήρως τον βυζαντινό έλεγχο στη δυτική Μικρά Ασία, να ανοίξει τον δρόμο προς τη Συρία και να παρουσιαστεί ως ο προστάτης του Χριστιανισμού στην Ανατολή, Lillie, *Byzantium*, 212-213.

³⁸² Lillie, *Byzantium*, 212.

³⁸³ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 179₅₈-180₆₄.

³⁸⁴ Ο.π., σ. 181₇₋₁₃.

³⁸⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 415.

Ήδη από την αρχή της βασιλείας του Βαλδουίνου, πρωταρχικός στόχος της Ιερουσαλήμ συνέχιζε να είναι η κατάκτηση της Αιγύπτου. Για το σκοπό αυτό ωστόσο ήταν απαραίτητη η συνδρομή ενός ισχυρού ναυτικού. Το μόνο διαθέσιμο στην γύρω περιοχή συνέχιζε να είναι αυτό του Βυζαντίου. Για να πετύχει τη συνέχιση της συμμαχίας που είχε συνάψει ο Amaury με τον Μανουήλ το 1171, ο Ρεϋνάλδος του Châtillon ταξίδεψε αυτοπροσώπως στην Κωνσταντινούπολη το 1176-1177³⁸⁶. Η παρουσία του στην αυλή του πρώην εχθρού του, στα πόδια του οποίου είχε γονατίσει, δεν ήταν παράλογη, καθώς από τότε είχε περάσει πολύς καιρός και είχαν συμβεί πολλά γεγονότα που έκαναν τους δύο άνδρες να ξεπεράσουν τις κακές αναμνήσεις που είχαν. Όπως αναφέρθηκε, ο ίδιος ο γιος του Ρεϋνάλδου, ο Βαλδουίνος είχε πεθάνει στις υπηρεσίες του αυτοκράτορα, πολεμώντας για εκείνον στη μάχη του Μυριοκεφάλου. Η κόρη του Ρεϋνάλδου, Αγνή-Άννα, παντρεύτηκε, με τη μεσολάβηση του Μανουήλ, τον Bela Γ'-Αλέξιο της Ουγγαρίας³⁸⁷. Επιπλέον, ο πρώην πρίγκηπας της Αντιοχείας είχε απελευθερωθεί από τους Σαρακηνούς με λύτρα που άγγιζαν το ποσό των 120.000 νομισμάτων, ένα ποσό εξωφρενικά μεγάλο για να μπορούσε να το αποπληρώσει κάποιος Λατίνος στους Αγίους Τόπους. Είναι φανερό πως το ποσό είχε αποπληρωθεί με χρήματα από το αυτοκρατορικό ταμείο³⁸⁸. Υπό αυτό το πρίσμα, οι δύο άνδρες συμφώνησαν σε μία συμμαχία εναντίον του κοινού εχθρού, της Αιγύπτου. Ο Μανουήλ δεν δυσκολεύτηκε να πειστεί εξάλλου, καθώς εποφθαλμιούσε την περιοχή. Ίσως να σχεδίαζε ήδη να επιτεθεί από μόνος του στην Αίγυπτο, όπως ακριβώς είχε υποσχεθεί, ωστόσο η ήττα στο Μυριοκέφαλο και η άφιξη του Ρεϋνάλδου ως αντιπροσώπου της Ιερουσαλήμ άλλαξαν τα δεδομένα³⁸⁹.

Με την επίθεση στην Αίγυπτο, ο Μανουήλ θα ανέκοπτε την επεκτατικότητα των Σικελών, οι οποίοι είχαν δώσει την εντύπωση πως ήθελαν την περιοχή για τους ίδιους. Καθώς όμως τώρα, η Ιερουσαλήμ ζητούσε τη βοήθειά του, ο αυτοκράτορας φρόντισε να ζητήσει ανταλλάγματα και από αυτούς. Το πιο βασικό από αυτά ήταν η απαίτησή του να εγκατασταθεί ορθόδοξος πατριάρχης στην Ιερουσαλήμ. Ο πατριάρχης που προοριζόταν για την θέση αυτή δεν ήταν άλλος από τον Λεόντιο, που ταξίδεψε και έφτασε αυτοπροσώπως στους Αγίους Τόπους το καλοκαίρι του 1177. Επιπλέον, ο πρίγκηπας Βοημούνδος της Αντιοχείας, του οποίου η πρώτη σύζυγος είχε

³⁸⁶ Hamilton, *Lepre King*, 111.

³⁸⁷ Magdalino, *Empire*, 81.

³⁸⁸ Hamilton, *Lepre King*, 112.

³⁸⁹ Ο.π., 113.

πεθάνει γύρω στο 1175³⁹⁰, θα νυμφευόταν την Θεοδώρα, αδερφή της Μαρίας, χήρας του Amaury³⁹¹. Η απαίτηση δεν ήταν παράλογη, καθώς ο Αθανάσιος Αντιοχείας είχε σκοτωθεί από σεισμό την ώρα της λειτουργίας στον καθεδρικό το 1170 και ο Βοημούνδος αμέσως επανέφερε στην πόλη τον εξόριστο λατίνο πατριάρχη Amalrich³⁹². Ο Μανουήλ, αν και είχε επιλέξει ως τιτουλάριο πατριάρχη τον Κύριλλο Β΄, δεν προχώρησε στην επιβολή του επί του πριγκηπάτου³⁹³. Με τον τρόπο αυτό, τα δύο ισχυρότερα λατινικά κρατίδια της Ανατολής θα τελούσαν υπό την έμμεση εποπτεία της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Δυστυχώς για τον Μανουήλ, κανένα από τα σχέδιά του δεν θα είχε μεγάλη επιτυχία.

Το 1177 έφτασε στην Ιερουσαλήμ βυζαντινή πρεσβεία υπό τον Ανδρόνικο Άγγελο, τον μέγα εταιριάρχη Ιωάννη Δούκα, τον Αλέξανδρο της Gravina και τον Γεώργιο Σιναΐτη. Είχαν έρθει για να κάνουν πράξη τη συμφωνία που είχε κάνει ο Amaury με τον Μανουήλ, η οποία από τότε είχε ανανεωθεί από τον Βαλδουίνο³⁹⁴. Ο Μανουήλ περίμενε θετικά αποτελέσματα από τις συζητήσεις, καθώς την ίδια περίοδο βρισκόταν στους Αγίους Τόπους και ο κόμης της Φλάνδρας, Φίλιππος³⁹⁵. Ο κόμης, που προερχόταν από οικογένεια με μακρά σταυροφορική παράδοση είχε λάβει το σταυρό το 1175 αλλά έφτασε στο βασίλειο μόλις την 1η Αυγούστου του 1177. Η μητέρα του, Σίβυλλα, ήταν κόρη του Fulk από τον πρώτο της γάμο³⁹⁶. Μόλις έφτασε στην Ιερουσαλήμ, πείστηκε να αναλάβει την αντιβασιλεία αφού ήταν ξάδερφος του Βαλδουίνου, χωρίς όμως προοπτικές για να αναλάβει το θρόνο, εκείνος όμως αρνήθηκε χωρίς δισταγμό³⁹⁷.

Με την άφιξη των βυζαντινών πρεσβευτών συγκλήθηκε στην Ιερουσαλήμ συμβούλιο των ευγενών για να αποφασίσουν όλοι από κοινού πως θα δρούσαν εναντίον της Αιγύπτου. Και ενώ οι Βυζαντινοί, αλλά και οι τοπικοί ευγενείς της Ιερουσαλήμ, είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στην παρουσία του Φιλίππου, ο ίδιος

³⁹⁰ Σύμφωνα με τον Brand, η πρώτη σύζυγος του Βοημούνδου πέθανε το 1177, αν και το 1175 είναι πιο πιθανό, αφού οι συζητήσεις μεταξύ Ρεϋνάλδου και Μανουήλ ξεκίνησαν, όπως αναφέρθηκε, το 1176, Brand, *Byzantium*, 22.

³⁹¹ Hamilton, *Leper King*, 114.

³⁹² Hamilton, *Aimery*, 4.

³⁹³ Harris, *Byzantium*, 115. Ο πάπας απαγόρευσε, με εγκύκλιο, στους Αντιοχείς να δεχτούν ορθόδοξο πατριάρχη στην πόλη τους, κάτι που δείχνει πως η επιβολή του Κυρίλλου θεωρούνταν πιθανή, Hamilton, *Aimery*, 6-7.

³⁹⁴ Brand, *Byzantium*, 21.

³⁹⁵ William of Tyre, *History of Deeds*, 420.

³⁹⁶ Jotischky, *Crusading*, 104.

³⁹⁷ Hamilton, *Leper King*, 122.

ο κόμης ήταν κάθετα αντίθετος σε οποιαδήποτε συζήτηση αφορούσε την Αίγυπτο³⁹⁸. Οι Βυζαντινοί, που δεν είχαν ταξιδέψει τόσο δρόμο για να δεχτούν ελαφρά την πεισματική του άρνηση, ζήτησαν από την τοπική αριστοκρατία να εφαρμόσει άμεσα τη συμφωνία που είχε υπογραφεί. Εξάλλου, οι ίδιοι ήταν ήδη έτοιμοι να στείλουν στόλο και στρατό όπως απαιτούνταν, επομένως δεν υπήρχε, από τη δική τους πλευρά, λόγος περαιτέρω καθυστέρησης.

Οι ευγενείς της Ιερουσαλήμ προσπάθησαν να πείσουν τον κόμη, διαβάζοντας τους όρους της συμφωνίας αναλυτικά και δείχνοντάς του την χρυσή σφραγίδα του αυτοκράτορα Μανουήλ. Ο Φίλιππος αποκρίθηκε πως ήταν ξένος εκεί και πως η Αίγυπτος του φάνταζε μακρινή. Εξάλλου, συνέχισε, ο χειμώνας πλησίαζε, ο Νείλος σύντομα θα ξεχειλίζει και μπορεί να αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις προμήθειες τροφίμων. Ό,τι και να του υποσχέθηκαν οι ευγενείς, ο ίδιος παρέμεινε ανένδοτος. Βλέποντας την υπομονή των Βυζαντινών να εξαντλείται, οι ευγενείς, που δεν ήθελαν να χάσουν την στήριξη του Μανουήλ, ο οποίος στο μεταξύ είχε ήδη στείλει 70 πλοία που ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι της Άκρας, δέχτηκαν την βυζαντινή πρόταση για μία κοινή επίθεση. Ο κόμης όμως εξέφρασε τέτοια οργή που και πάλι οι ευγενείς ζήτησαν χρόνο για να αποφασίσουν τι θα κάνουν³⁹⁹.

Απροσδόκητα, λίγες ημέρες αργότερα, ο Φίλιππος, δια απεσταλμένων του, ανακοίνωσε στους Βυζαντινούς την αποδοχή του αιτήματός τους, αλλά γρήγορα φάνηκε πως και πάλι αμφιταλαντευόταν. Ντροπιασμένοι από τις ενέργειες του κόμη, οι ευγενείς ρώτησαν τους Βυζαντινούς αν θα δέχονταν να ξεκινήσουν την εκστρατεία αφήνοντας πίσω τους τις προηγούμενες διαπραγματεύσεις⁴⁰⁰. Οι πρεσβευτές απάντησαν πως αν ο κόμης ήταν έτοιμος να ορκιστεί ότι θα πήγαινε μαζί τους στην εκστρατεία, τότε ήταν έτοιμοι και αυτοί να πολεμήσουν για το Θεό και τον αυτοκράτορα. Οι άνθρωποι του κόμη βεβαίωσαν τους Βυζαντινούς για τις αγαθές προθέσεις των ίδιων και του άρχοντά τους, αλλά αρνήθηκαν να ορκιστούν οι ίδιοι για την εκπλήρωση όλων των όρων της συμφωνίας. Επίσης, δεν μπορούσαν να είναι σίγουροι αν θα ορκιζόταν και ο ίδιος ο κόμης της Φλάνδρας. Οι πρεσβευτές δεν μπορούσαν να υπομείνουν άλλο αυτή την παρωδία διαπραγματεύσεων. Με την πρώτη ευκαιρία, έφυγαν από το βασίλειο και επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη⁴⁰¹.

³⁹⁸ William of Tyre, *History of Deeds*, 421.

³⁹⁹ Ο.π., 422.

⁴⁰⁰ Ο.π., 423.

⁴⁰¹ Ο.π., 424.

Στην αφήγηση του Γουλιέλμου της Τύρου παρουσιάζεται ο κόμης ως αποκλειστικός υπεύθυνος για την αποτυχία των διαπραγματεύσεων. Είναι γεγονός πως ο Φίλιππος είχε αρκετούς ενδοιασμούς για αυτήν την εκστρατεία, για διαφορετικούς όμως λόγους από αυτούς που αναφέρονται στις πηγές. Ο κόμης, όπως παρουσιάζεται στον Γουλιέλμο, ήταν ασταθής άνθρωπος, που του άρεσε να ξεγελά τους άλλους και που δεν έδειχνε κατανόηση. Η αλήθεια όμως δεν ήταν ακριβώς αυτή. Κατ' αρχήν ο Φίλιππος αρνήθηκε να αναλάβει την αντιβασιλεία γιατί το καθήκον αυτό απαιτούσε πολύ χρόνο και απόλυτη ελευθερία από άλλα καθήκοντα. Ωστόσο, λόγω άλλων συγκυριών, ο Φίλιππος, πιεζόταν να επιστρέψει στην πατρίδα του για να διευθετήσει πολύ σημαντικά ζητήματα. Επιπλέον, το αξίωμα του αντιβασιλέα δεν θα του προσέφερε απολύτως τίποτα. Δεν θα είχε κάποια σημαντικά έσοδα και κυρίως, δεν θα είχε απόλυτη ελευθερία κινήσεων, αφού οι ευγενείς της Ιερουσαλήμ ήταν αρκετά ισχυροί. Επομένως, θα έπρεπε να διακινδυνεύσει τη φήμη του σε Ανατολή και Δύση, χωρίς μάλιστα να υπάρχει κάποιο όφελος.

Όσον αφορά την εκστρατεία της Αιγύπτου, οι πράξεις του και πάλι είχαν μία συνοχή. Αρχηγός του στρατού της Ιερουσαλήμ ορίστηκε να είναι ο Ρεϋνάλδος, που άλλωστε ήταν εν μέρει υπεύθυνος για την ιδέα της εκστρατείας. Ο Φίλιππος αντέδρασε και διευκρίνισε πως θα ήταν προτιμότερο αν τοποθετούνταν κάποιος αρχηγός που μετά την εκστρατεία θα αναλάμβανε και τη διακυβέρνηση της Αιγύπτου. Προφανώς, σχεδίαζε να αναλάβει ο ίδιος αυτή τη θέση, καθώς τότε ο κίνδυνος της εκστρατείας θα αντισταθμιζόταν από μεγάλα κέρδη, δηλαδή το βασίλειο της Αιγύπτου. Φυσικά, οι ευγενείς της Ιερουσαλήμ αρνήθηκαν να επιτρέψουν κάτι τέτοιο καθώς αν όντως κατακτούσαν την Αίγυπτο, αυτός που θα αναλάμβανε να τη διοικήσει θα ήταν τόσο ισχυρός όσο και ο ίδιος ο Βαλδουίνος⁴⁰². Επομένως, ο Φίλιππος είχε ήδη απογοητευτεί όταν είδε το χρυσόβουλλο του Μανουήλ που επικύρωνε πως τα μισά εδάφη της Αιγύπτου, τα πιο προσοδοφόρα, θα ανήκαν μετά την κατάκτησή τους στην αυτοκρατορία⁴⁰³. Επειδή όμως δεν μπορούσε να αρνηθεί να εφαρμόσει μία συμφωνία χωρίς κάποια άλλη αφορμή πέρα από το προσωπικό του συμφέρον, προσέταξε διάφορες δικαιολογίες.

Από την άλλη, ο Φίλιππος είχε έρθει στους Αγίους Τόπους για να πολεμήσει για τον Σταυρό και θα ήταν εντελώς ατιμωτικό αν αρνούσαν, ασχέτως αφορμής, να

⁴⁰² Hamilton, *Leper King*, 123-124.

⁴⁰³ Ο.π., 127. Και ο Lillie φαίνεται να θεωρεί πως ο Φίλιππος δεν ήταν πραγματικά αντίθετος στην ιδέα κατάκτησης της Αιγύπτου. Το βασικότερο πρόβλημα ήταν, μάλλον, η συμμετοχή των Βυζαντινών στο εγχείρημα, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν, Lillie, *Byzantium*, 319-320.

βοηθήσει έστω και ελάχιστα το βασίλειο της Ιερουσαλήμ. Έτσι, ζήτησε αναβολή της εκστρατείας μέχρι τον Απρίλιο του 1178, ώστε να προλάβει να εκστρατεύσει στη Συρία. Εξάλλου, δεν ήταν ο μόνος που σχεδίαζε κάτι τέτοιο, καθώς τόσο ο Βοημούνδος όσο και ο Ρεϋμόνδος φαίνεται να προσπάθησαν να τον πείσουν προς αυτήν την κατεύθυνση, αφού θεώρησαν πως ήταν η κατάλληλη στιγμή για να επιτεθούν από κοινού στα βόρεια. Μετά την προσωρινή παύση των διαπραγματεύσεων, ο κόμης πράγματι εγκατέλειψε την πόλη της Ιερουσαλήμ και πήγε στη Nablus, όπου βρισκόταν η χήρα του Amaury, Μαρία Κομνηνή⁴⁰⁴. Πριν ο Φίλιππος ξεκινήσει για τους Αγίους Τόπους, ο βασιλιάς της Γαλλίας τον είχε παρακαλέσει να περάσει από την Κωνσταντινούπολη στην επιστροφή του ταξιδιού του για να πετύχει μία γαμήλια συμφωνία εκ μέρους του. Στο πλαίσιο αυτής της αποστολής ο κόμης ταξίδεψε στον, κατά κάποιο τρόπο, μοναδικό άνθρωπο που γνώριζε τόσο καλά και τη βυζαντινή αυλή και την αυλή της Ιερουσαλήμ.

Η Μαρία πρέπει να του εξήγησε πως αν η εκστρατεία στην Αίγυπτο δεν γινόταν, θα θεωρούνταν αυτός υπεύθυνος από τους Βυζαντινούς και η αποστολή που του είχε αναθέσει ο γάλλος βασιλιάς θα ολοκληρωνόταν με μεγαλύτερη δυσκολία. Σε αυτή τη συμβουλή οφείλεται η αποστολή ανθρώπων στην Ιερουσαλήμ για να αναγγείλουν ότι τελικά συμφωνούσε με την εκστρατεία⁴⁰⁵. Η κατάσταση όμως ήταν τώρα διαφορετική και αναγκάστηκε να αλλάξει και πάλι απόφαση καθώς οι Βυζαντινοί απαίτησαν από τον ίδιο να ορκιστεί ότι θα τους βοηθούσε. Αν και οι βυζαντινοί απεσταλμένοι ίσως ήθελαν απλώς να είναι σίγουροι ότι δεν θα υπήρχαν άλλες καθυστερήσεις, ο κόμης, δικαιολογημένα εν μέρει, θεώρησε πως δεν μπορούσε να πάρει τέτοιο όρκο καθώς θα παρουσιαζόταν ως ένας αναξιόπιστος άνθρωπος που μόνο με την απειλή του όρκου μπορούσε να συμμορφωθεί⁴⁰⁶. Συνολικά, ο ίδιος ο κόμης έχει μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την αποτυχία της εκστρατείας ήδη από τα σπάργανά της, αλλά οι πράξεις του είχαν μία συνέχεια και καθοδηγούνταν από την ανάγκη του να βοηθήσει το βασίλειο της Ιερουσαλήμ χωρίς να δεχτεί κάποιο ρίσκο ή τουλάχιστον να πάρει μία σημαντική αποζημίωση αν χρειαζόταν να αναλάβει μεγάλη ευθύνη. Πάντως, μερίδιο ευθύνης είχαν και ο πρίγκηπας της Αντιοχείας και ο κόμης της Τρίπολης που αντί να βοηθήσουν το βασιλιά τους, στόχευαν να ασφαλήσουν τα

⁴⁰⁴ Η Μαρία βρισκόταν εκεί, καθώς ο Βαλδουίνος Δ΄ ήταν τέκνο της Αγνής, της πρώτης συζύγου του Amaury, και επομένως δεν είχε θέση στην αυλή της Ιερουσαλήμ, Hamilton, *Queens*, 163.

⁴⁰⁵ Hamilton, *Leper King*, 129.

⁴⁰⁶ Ο.π., 130.

δικά τους σύνορα, μία προσπάθεια που τελικά κατέληξε σε μηδαμινά, έως και ανύπαρκτα, κέρδη.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1179, ο Γουλιέλμος, γυρνώντας από την Τρίτη Σύνοδο του Λατερανού στη Ρώμη, στην οποία συμμετείχαν 300 επίσκοποι, πέρασε από την Κωνσταντινούπολη, στην οποία δέμιει για περίπου επτά μήνες. Αν κάνει κανείς τους υπολογισμούς, έφτασε εκεί τον Σεπτέμβριο ή τον Οκτώβριο και σύμφωνα με τη δική του, προσωπική, μαρτυρία ο Μανουήλ ήταν πολύ εγκάρδιος με τον λατίνο κληρικό. Ο Γουλιέλμος φαίνεται να έπεισε τον Μανουήλ να εγκαταλείψει το εγχείρημα επιβολής ορθόδοξου πατριάρχη είτε στην Αντιόχεια είτε στην Ιερουσαλήμ⁴⁰⁷. Εν τέλει, πήρε άδεια να φύγει από την Βασιλεύουσα στις 23 Απριλίου του 1180. Απέπλευσε με 4 γαλέρες που του παραχώρησε ο αυτοκράτορας, ενώ μαζί του, ταξίδευε και μία πρεσβεία βυζαντινών αξιωματούχων. Σε αντίθεση με άλλες αποστολές που είχαν προορισμό απευθείας την Ιερουσαλήμ, αυτή έφτασε πρώτα στην Αντιόχεια, στις 12 Μαΐου⁴⁰⁸. Εκεί, η βυζαντινή πρεσβεία συναντήθηκε με τα δύο πιο ισχυρά πρόσωπα της πόλης, τον πρίγκηπα και τον πατριάρχη⁴⁰⁹. Στη συνέχεια του ταξιδιού τους, νοτιότερα, συνάντησαν στη Βηρυτό τον Βαλδουίνο⁴¹⁰. Παραμένει άγνωστο το περιεχόμενο της συζήτησης που είχαν, ωστόσο ο Βαλδουίνος έστειλε στην Κωνσταντινούπολη τον Joscelin, που έμεινε εκεί τουλάχιστον μέχρι την 1η Μαρτίου του 1181⁴¹¹. Μπορεί κανείς να πιθανολογήσει πως στις διαπραγματεύσεις αυτές, ο Μανουήλ ζήτησε από την Ιερουσαλήμ να στηρίξει τον Αλέξιο ως διάδοχό του⁴¹².

Ο θάνατος του αυτοκράτορα Μανουήλ το 1180 ήταν ένα καίριο πλήγμα στην πλήρη ηγεμονία του Βυζαντίου στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Η αυτοκρατορία παρέμενε ακμαία και ένδοξη για το διάστημα που κυβερνούσαν από τους τρεις αυτοκράτορες της κομνηνικής δυναστείας. Η αδυναμία της κυβέρνησης που διαδέχτηκε τον Μανουήλ, οι εμφύλιες ταραχές, η άνοδος του Ανδρονίκου Κομνηνού και αργότερα του Ισαακίου Αγγέλου καθώς και πολιτικά και στρατιωτικά

⁴⁰⁷ Ο.π., 149.

⁴⁰⁸ Brand, *Byzantium*, 25.

⁴⁰⁹ Το γεγονός πως η πρεσβεία συναντήθηκε και με τον πατριάρχη δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση. Όπως έχει ήδη γίνει σαφές, ο Amalrich κατείχε πολύ ισχυρή θέση στην Αντιόχεια, στοιχείο που του επέτρεπε, όπως θα φανεί και παρακάτω, να ανταγωνίζεται την πολιτική ισχύ του πρίγκηπα, Brand, *Byzantium*, 26.

⁴¹⁰ William of Tyre, *History of Deeds*, 451.

⁴¹¹ Brand, *Byzantium*, 26.

⁴¹² Ο.π., 27.

γεγονότα που συνέβησαν την ίδια περίοδο στα σταυροφορικά κράτη κλόνισαν τις σχέσεις των δύο πλευρών ανεπανόρθωτα.

Αμέσως μετά τον θάνατο του Μανουήλ, ο Βοημούνδος, που και παλαιότερα είχε τάσεις ολοκληρωτικής ανεξαρτησίας, όπως φαίνεται από την επαναφορά του λατίνου πατριάρχη το 1170, άφησε τη γυναίκα του Θεοδώρα και παντρεύτηκε τη Σίβυλλα, που δεν ανήκε στην αριστοκρατία της πόλης⁴¹³. Η ενέργεια του Βοημούνδου, που αποτελούσε προσβολή προς το κύρος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, προκάλεσε τον αφορισμό που του επέβαλε ο λατίνος πατριάρχης Amalrich, ενώ σχεδόν οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο με την τοπική αριστοκρατία του πριγκιπάτου⁴¹⁴. Τόσο ο νέος πατριάρχης της Ιερουσαλήμ, Ηράκλειος, όσο και ο Βαλδουίνος Δ΄ άσκησαν μεγάλη πίεση στον Βοημούνδο να φέρει πίσω τη γυναίκα του. Αν και οι προσπάθειές τους δεν καρποφόρησαν, αποσόβησαν τον κίνδυνο της εσωτερικής σύγκρουσης μέσα στο πριγκιπάτο⁴¹⁵. Απτόητος, ο πρίγκηπας, αναγνωρίζοντας την πολιτική αστάθεια του Βυζαντίου, επιτέθηκε στις βυζαντινές πόλεις της Κιλικίας⁴¹⁶. Το 1183 πούλησε την Ταρσό στον Rurik Γ΄, καθώς θα ήταν αδύνατο να την διατηρήσει με το στρατό που είχε⁴¹⁷.

Το 1180, η φιλοβυζαντινή μερίδα στην Ιερουσαλήμ φάνηκε να χάνει έδαφος⁴¹⁸. Η απόφαση να αναλάβει την πατριαρχία της Αγίας Πόλης ο Ηράκλειος, στενός συνεργάτης της Αγνής του Courtenay και όχι ο Γουλιέλμος, που είχε υπάρξει μέχρι τότε μέλος της κυβέρνησης και σύνδεσμος του βασιλείου με την Κωνσταντινούπολη ήταν μία, σαφώς, πολιτική κίνηση⁴¹⁹. Το ίδιο έτος, η κυβέρνηση της Ιερουσαλήμ προχώρησε σε υπογραφή συνθήκης με τον Saladin, που διήρκησε δύο έτη, μέχρι το 1182⁴²⁰. Η συνθήκη αυτή δεν ήταν το αποτέλεσμα ή η απαρχή μίας συνειδητής, μακροχρόνιας πολιτικής, αλλά η συνέπεια της αστάθειας που υπήρχε και στο εσωτερικό του βασιλείου της Ιερουσαλήμ, καθώς οι δύο πλευρές, που εναλλάσσονταν στην εξουσία ως προστάτες του θρόνου, δρούσαν ανάλογα με τα συμφέροντά τους

⁴¹³ Brand, *Byzantium*, 22.

⁴¹⁴ William of Tyre, *History of Deeds*, 454.

⁴¹⁵ Edbury - Rowe, *Patriarchal Election*, 1.

⁴¹⁶ Harris, *Byzantium*, 135· Lilie, *Byzantium*, 224· Ο Βοημούνδος έλαβε την Ταρσό όταν νυμφεύθηκε τη Θεοδώρα, Brand, *Byzantium*, 22.

⁴¹⁷ Hamilton, *Leper King*, 188· Lilie, *Byzantium*, 224.

⁴¹⁸ Harris, *Byzantium*, 135· Lilie, *Byzantium*, 226.

⁴¹⁹ Edbury - Rowe, *Patriarchal Election*, 11, 24· Hamilton, *Queens*, 168. Η επιλογή του Ηρακλείου δεν ήταν απαραίτητως κακή. Ο Ηράκλειος είχε σπουδάσει στο πανεπιστήμιο της Μπολόνια, που σημαίνει πως ήταν αρκετά μορφωμένος. Είχε παρευρεθεί και ο ίδιος στη Σύνοδο του Λατερανού και ακόμη και αν είχε ερωμένη, ήταν ένα φαινόμενο, που, αν και καταδικαστέο, ήταν αρκετά συχνό ακόμη και για κληρικούς, Kedar, *Patriarch Eraclius*, 180-183.

⁴²⁰ Edbury, *Propaganda*, 175· Lilie, *Byzantium*, 225.

και τις περιστάσεις⁴²¹. Η ειρήνη αυτή δεν άφηνε και πολλά περιθώρια στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, που φυσικά δεν μπορούσε να συνεχίσει να πολεμά μόνη της εναντίον ενός εχθρού, που εν τέλει, δεν την απειλούσε άμεσα. Συνεπώς, ο πρωτοσεβαστός Αλέξιος έστειλε τον Μάιο-Ιούνιο του 1181 πρεσβευτές στο Κάιρο και υποσχέθηκε την απελευθέρωση κάποιων μουσουλμάνων αιχμαλώτων⁴²².

Μετά την διάσταση συμφερόντων ανάμεσα στις δύο πλευρές, εμφανίστηκε και το πραγματικό χάσμα με τη μορφή ενός γεγονότος που σημάδεψε τη βυζαντινή αυτοκρατορία για τις επόμενες δύο δεκαετίες. Όταν ο Ανδρόνικος Κομνηνός έφτασε στην Κωνσταντινούπολη με τον στρατό του, υποτίθεται για να βάλει τέλος στην πολιτική αναταραχή που επικρατούσε, ο λαός της πόλης στράφηκε εναντίον των Λατίνων που ζούσαν και εμπορεύονταν εκεί. Σύμφωνα με τον Χωνιάτη, η σφαγή έγινε με εντολή του Ανδρονίκου⁴²³, ακόμη όμως και αν δεν ήταν έτσι, ο ίδιος δεν έκανε τίποτα για να τη σταματήσει. Πολλοί από τους Λατίνους, κυρίως Πιζάνοι και Γενουάτες, κατάφεραν να ξεφύγουν με πλοία, όσοι όμως έμειναν, σφαγιάστηκαν ανηλεώς⁴²⁴. Τα καταστροφικά νέα έφτασαν, αν αναλογιστεί κανείς τη μικρή απόσταση, πολύ γρήγορα στην Ιερουσαλήμ. Οποιαδήποτε σύμπραξη και αν σχεδίαζε το βασίλειο, θα ήταν πλέον αδύνατη. Ο Ανδρόνικος είχε καταφέρει να καταστρέψει μέσα σε μία ημέρα ότι είχε δημιουργήσει η συνετή πολιτική του Μανουήλ, ο οποίος επί 30 έτη προσπαθούσε να δημιουργήσει ένα δίκτυο δορυφόρων-υποτελών στην Ανατολή⁴²⁵. Όπως αναφέρεται στον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, αυτό το δίκτυο ήταν που οδήγησε, εν μέρει, και στη δολοφονία του Αλεξίου Β΄, καθώς η Αντιόχεια και η Ιερουσαλήμ παρέμεναν πιστές σε αυτόν⁴²⁶.

Ο Ανδρόνικος, αν και δεν ήταν εκ πεποιθήσεως αντι-λατίνος⁴²⁷, φαίνεται να είχε επικοινωνήσει με τον Saladin⁴²⁸. Αν και η λατινική πηγή που παραθέτει την πληροφορία θεωρεί πως η συνθήκη που υποτίθεται ότι έκαναν, στρεφόταν εναντίον των Λατίνων της Ανατολής, στην πραγματικότητα είχε μάλλον διπλό σκοπό. Ο πρώτος ήταν η άσκηση πίεσης στους Τούρκους, με τους οποίους ο Saladin δεν είχε

⁴²¹ Edbury, *Propaganda*, 178.

⁴²² Brand, *Byzantium*, 34; Lilie, *Byzantium*, 225.

⁴²³ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 250²¹⁻²⁶.

⁴²⁴ Ό.π., σ. 251³²⁻⁴⁴.

⁴²⁵ Harris, *Byzantium*, 131.

⁴²⁶ Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, *Συγγραφή τῆς ἀλώσεως*, σ. 65¹⁸⁻²⁵.

⁴²⁷ Brand, *Byzantium*, 67.

⁴²⁸ Lilie, *Byzantium*, 230-232.

ιδιαίτερα καλές σχέσεις. Ο δεύτερος ήταν η αναγνώριση των δικαιωμάτων της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην περιοχή των Αγίων Τόπων. Με αυτό τον τρόπο θα αναγνωριζόταν αυτός ως ο προστάτης των Χριστιανών της Ανατολής⁴²⁹. Στόχος δεν θα μπορούσαν να είναι τα λατινικά κρατίδια, αφού το Βυζάντιο αντιμετώπιζε βαθιά εσωτερική πολιτική κρίση, ως συνέπεια των δολοφονιών αξιωματούχων και στρατιωτικών, γεγονός που περιόρισε τις επεκτατικές βλέψεις της αυτοκρατορίας.

Μετά την αιμωτική και αιματοβαμμένη θανάτωση του Ανδρονίκου και την άνοδο του Ισαακίου Αγγέλου, το Βυζάντιο έδειξε κάποια σημάδια ανάκαμψης. Οι Νορμανδοί, που είχαν εισβάλει επί Ανδρονίκου στον ελλαδικό ηπειρωτικό κορμό, εκδιώχθηκαν, αρχικά από τη Θεσσαλονίκη και έπειτα και από τις άλλες κτήσεις τους. Ωστόσο, ο Ισαάκιος δεν στάθηκε ικανός να λύσει άλλα προβλήματα, ενώ ήταν η γενεσιουργός αιτία νέων. Ένας στόλος που έστειλε εναντίον του Ισαακίου Κομνηνού, που είχε πάρει την Κύπρο επί Ανδρονίκου, δεν επέστρεψε ποτέ. Ο νέος ηγεμόνας της Κύπρου σώθηκε μετά την παρέμβαση του Margaritone, που κατέστρεψε 70 βυζαντινά πλοία⁴³⁰. Ένα από τα μεγαλύτερα έργα του Μανουήλ, η οικοδόμηση στόλου, είχε και αυτό γκρεμιστεί. Στο μεταξύ, ο Ισαάκιος φαίνεται να είχε επαφές με τον Saladin, γεγονός που οδήγησε αργότερα κάποιους Λατίνους να τον κατηγορήσουν για τις αποτυχίες των Σταυροφόρων⁴³¹. Πράγματι, ο αυτοκράτορας κατηγορήθηκε πως ήθελε να πάρει εκδίκηση για την αιχμαλωσία του αδερφού του από τον κόμη της Τρίπολης και τον πρίγκηπα της Αντιοχείας και για αυτό συμφώνησε να στείλει στόλο εναντίον της Ιερουσαλήμ, ενώ στην πραγματικότητα ο στόλος είχε στόχο την Κύπρο⁴³².

Τα πράγματα στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ δεν ήταν καλύτερα. Μετά το θάνατο του Μανουήλ, όπως προαναφέρθηκε, η αυλή της Ιερουσαλήμ δεν κατάφερε να παραμείνει ενωμένη. Ο Βαλδουίνος ανησυχούσε ιδιαίτερα για τη διαδοχή του, εφόσον ο ίδιος δεν είχε τέκνα. Δεύτερος σύζυγος της αδερφής του Σίβυλλας ήταν ο Guy του Lusignan, ένας ευγενής από τη Γαλλία⁴³³. Το 1183 ανέλαβε τη διοίκηση του στρατού και απέκρουσε μία εισβολή του Saladin στα εδάφη του βασιλείου. Η

⁴²⁹ Harris, *Byzantium*, 134. Πράγματι, όταν ο Saladin πήρε την Ιερουσαλήμ και το μεγαλύτερο τμήμα των Αγίων Τόπων, η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας ενισχύθηκε σημαντικά σε βάρος της Καθολικής, Jacoby, *Byzantine Culture*, 199.

⁴³⁰ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, σ. 370⁸⁴⁻¹².

⁴³¹ Harris, *Byzantium*, 138-139.

⁴³² Lilie, *Byzantium*, 233.

⁴³³ Ο Βαλδουίνος αναγκάστηκε να επιλέξει τον Guy ως σύζυγο της αδερφής του, καθώς φοβήθηκε το 1180, όταν εισήλθαν στο βασίλειο ο Ρεϋμόνδος και ο Βοημούνδος, ότι εκείνοι θα πάντρευαν την αδερφή του με άτομο δικής τους επιλογής, ο οποίος θα γινόταν, αργά ή γρήγορα, βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, Hamilton, *Queens*, 166-167.

αμυντική και συνετή στάση του, έδωσε αφορμή στους άλλους ευγενείς να τον διαβάλλουν στον Βαλδουίνο⁴³⁴. Ο Guy κόντεψε να χάσει τα φέουδά του και τη γυναίκα του, αλλά με την υποστήριξη της κατάφερε να παραμείνει αρκετά ισχυρός⁴³⁵. Ωστόσο, έπαψε πλέον να θεωρείται ο διάδοχος του θρόνου⁴³⁶.

Μετά τον θάνατο του Βαλδουίνου Δ'⁴³⁷, και του ανιψιού του και γιού της Σίβυλλας, Βαλδουίνου Ε'⁴³⁸, προς έκπληξη όλων, το βασίλειο πέρασε, μετά από τέχνασμα, στον Guy⁴³⁹. Ο Saladin επιτέθηκε στην Τιβεριάδα αναγκάζοντας τον νέο βασιλιά και τον κύριο εχθρό του, τον Ρεϋμόνδο, κόμη της Τρίπολης, να αφήσουν προσωρινά τις διαφορές τους μπροστά στον μουσουλμανικό κίνδυνο. Ο Guy, ενθυμούμενος την αντιμετώπιση που είχε δεχτεί το 1183 και υποκινούμενος από τον μάγιστρο των Ιπποτών του Ναού και τον Ρεϋνάλδο του Châtillon, αποφάσισε να αντιμετωπίσει τον Saladin⁴⁴⁰. Η μάχη που ακολούθησε στα Κέρατα του Hattin στις 4 Ιουλίου του 1187 ουσιαστικά σηματοδότησε το τέλος μίας εποχής για το βασίλειο. Ολόκληρος ο στρατός της Ιερουσαλήμ και των στρατιωτικών ταγμάτων εξολοθρεύτηκε. Ο ίδιος ο βασιλιάς, μαζί με τους περισσότερους από τους ευγενείς, αιχμαλωτίστηκε⁴⁴¹. Ο Ρεϋνάλδος εκτελέστηκε ύστερα από όρκο που είχε πάρει ο Saladin. Συμβολικά, στην μάχη χάθηκε και ο Τίμιος Σταυρός, που, ως το πιο πολύτιμο από τα ιερά κειμήλια, αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις το νικηφόρο λάβαρο του στρατού της

⁴³⁴ Ίσως και ο ίδιος ο Βαλδουίνος να ένιωθε απογοητευμένος από τον χειρισμό της εκστρατείας, έχοντας ως πρότυπο τη δική του μάχη με τον Saladin το 1177. Στην περίπτωση εκείνη, αν και είχε ένα στρατό αριθμητικά κατώτερο, κατάφερε να τον κερδίσει στη μάχη του Mont Gisard, Smail, *Warfare*, 185, 194. Το 1183, αν και ο Guy είχε ένα τεράστιο στράτευμα υπό τις εντολές του, περίπου 15.000 πεζούς και 1.300 ιππείς, απέφυγε την σύγκρουση με τον Saladin, αναγκάζοντάς τον να υποχωρήσει. Αν σκεφτεί κανείς πως λίγα χρόνια αργότερα, μία και μόνο ήττα στρατού τέτοιου μεγέθους οδήγησε στη διάλυση του βασιλείου, ο Guy έπραξε σωστά, Nicholson, *Joscelyn III*, 114-117. France, *Crusades*, 140.

⁴³⁵ Hamilton, *Queens*, 170. Hamilton, *Leper King*, 196-197. Όταν η Σίβυλλα παντρεύτηκε τον Guy, τα εδάφη που της ανήκαν, η Ascalon και η Jaffa, μεταβιβάστηκαν στον σύζυγό της, Mayer, *Double County*, 183.

⁴³⁶ Nicholson, *Joscelyn III*, 119-120.

⁴³⁷ Ο Βαλδουίνος Δ' πέθανε πριν την 16η ημέρα του Μαΐου του 1185, Hamilton, *Leper King*, 210.

⁴³⁸ Είχε ήδη στεφθεί συμβασιλέας του θείου του το 1183, όταν ήταν ακόμη πέντε ετών. Πριν το θάνατό του Βαλδουίνου Δ', αποφασίστηκε πως προστάτης του παιδιού θα ήταν ο Joscelin του Courtenay, που είχε συμφέρον να τον φροντίσει μέχρι την ενηλικίωσή του, Hamilton, *Leper King*, 194-195, 206.

⁴³⁹ Προηγούμενη συμφωνία που είχε γίνει, όριζε πως, αν πέθαινε ο Βαλδουίνος Ε', ο νέος βασιλιάς θα επιλεγόταν από μία επιτροπή αποτελούμενη από τον πάπα, τον γερμανό αυτοκράτορα και τον άγγλο και τον γάλλο βασιλιά, Nicholson, *Joscelyn III*, 124.

⁴⁴⁰ Οι προκάτοχοι του Guy συνήθιζαν να αποφεύγουν μάχες οι οποίες μπορούσαν να αποβούν μοιραίες για το σύνολο του στρατού του βασιλείου. Στόχος τους ήταν να εμποδίσουν τους Μουσουλμάνους να κατακτήσουν εδάφη παραμένοντας κοντά τους και ασκώντας πίεση. Ήταν η πρώτη φορά που ένας βασιλιάς διακινδύνευε το στρατό και άρα το βασίλειο, Smail, *Warfare*, 193.

⁴⁴¹ *The Continuation*, 47.

Ιερουσαλήμ⁴⁴². Μετά τη μάχη δεν θα μπορούσε να υπάρξει αντίσταση. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα χάθηκαν περίπου 40 φρούρια και πόλεις⁴⁴³. Η ίδια η Ιερουσαλήμ, η Αγία Πόλη, έπεσε σε μουσουλμανικά χέρια στις 2 Οκτωβρίου⁴⁴⁴. Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ όμως δεν είχε φτάσει στο τέλος του. Θα συνέχιζε να υπάρχει για αιώνες και να αποτελεί αγκάθι στην απόλυτη κυριαρχία του Ισλάμ στην περιοχή.

⁴⁴² Πράγματι, ο Τίμος Σταυρός συνόδευσε το στρατό του βασιλείου σε δεκαοχτώ εκστρατείες, Kedar, Patriarch Eraclius, 181.

⁴⁴³ *The Continuation*, 48-50.

⁴⁴⁴ Ο.π., 61-62.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το βασικό ερώτημα που τέθηκε στον πρόλογο της εργασίας αφορούσε το είδος των σχέσεων μεταξύ της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των σταυροφορικών κρατιδίων. Όπως έγινε κατανοητό από την περιγραφή των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των δύο πλευρών κατά την περίοδο 1148-1187, οι σχέσεις τους ακολούθησαν μία διαφορετική πορεία από αυτή που είχαν επί Αλεξίου Α΄ ή Ιωάννη Β΄ Κομνηνού. Ο Μανουήλ Κομνηνός επεδίωξε με κάθε τρόπο και μέσο να εμφανιστεί ως ο μεγάλος προστάτης των χριστιανών της περιοχής. Παρέμεινε ανοιχτός στη συνεργασία με τους Λατίνους της Παλαιστίνης και τους προστάτεψε, έστω και έμμεσα, όταν τον χρειάστηκαν.

Γιατί όμως το έκανε αυτό; Γιατί να μην επιβληθεί στην περιοχή, όπως είχε κάνει ο πατέρας του; Η απάντηση έγκειται στους διαφορετικούς στόχους που έθεσαν οι δύο αυτοκράτορες. Ο Μανουήλ ασχολήθηκε εκτεταμένα με τη Δυτική Ευρώπη, γεγονός που επηρέασε και την ανατολική του πολιτική. Προκειμένου να εδραιώσει καλές σχέσεις με την παποσύνη και να εμφανιστεί ως ο υπέρτατος χριστιανός ηγεμόνας, έπρεπε να εμφανίζεται να βοηθά τα λατινικά κράτη της Ανατολής. Αντίθετα, ο πατέρας του, δεν είχε κάποια τέτοια επιδίωξη και επομένως η πολιτική του δεν υπαγορευόταν από αυτήν την ανάγκη.

Τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του δεν υπήρξε κάποια σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση των Λατίνων της Παλαιστίνης, καθώς έπρεπε πρώτα να αντιμετωπιστεί η κρίση της Β΄ Σταυροφορίας. Μετά από αυτήν και για αρκετά χρόνια, ο Μανουήλ δεν φάνηκε να ασχολείται επισταμένως με την Παλαιστίνη και τη Συρία. Το πρώτο αποφασιστικό βήμα για την βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών έγινε, παραδόξως από τους Λατίνους. Ο Βαλδουίνος Γ΄ είχε αρχίσει να αντιλαμβάνεται, μετά την παταγώδη αποτυχία της Β΄ Σταυροφορίας, πως η βοήθεια από τη Δύση δεν ήταν αρκετή και πως τα εναπομείναντα κρατίδια μόνα τους δεν θα είχαν ελπίδα επιβίωσης. Υπό αυτό το πρίσμα αναζήτησε και πήρε μία βυζαντινή νύφη.

Η επιβεβαίωση της σύσφιξης των σχέσεων έγινε, όταν το 1159 ο ίδιος ο Μανουήλ επισκέφθηκε την Αντιόχεια και συναντήθηκε με τον Ρεϋνάλδο, τον οποίο ταπεινώσε, και με τον Βαλδουίνο, του οποίου το τραύμα περιέθαλψε προσωπικά. Η ίαση του τραύματος του Βαλδουίνου υπό την επίβλεψη του Μανουήλ θα μπορούσε να είναι συμβολική των σχέσεων φροντίδας και στήριξης του Βυζαντίου επί του αδύναμου

βασιλείου της Ιερουσαλήμ. Η εκστρατεία του αυτοκράτορα στην περιοχή ήταν η τελευταία που θα οδηγούσε προσωπικά ο ίδιος, ωστόσο, με το πέρασμα των ετών, οι σχέσεις μεταξύ Βυζαντίου και Ιερουσαλήμ θα γίνονταν όλο και πιο στενές.

Ο ίδιος ο Μανουήλ επιβεβαίωσε αυτήν την παρατήρηση όταν αναζήτησε νύφη από τα σταυροφορικά κράτη, ζητώντας μάλιστα από τον Βαλδουίνο να κάνει αυτός την επιλογή. Ακόμη και όταν άλλαξε γνώμη για την επιλογή του βασιλιά και έκανε τη δική του επιλογή, ο Βαλδουίνος όχι μόνο δεν αντέδρασε αλλά βοήθησε να γίνει ο γάμος. Η διαρκής ενίσχυση των Μουσουλμάνων, υπό την καθοδήγηση, αρχικά του Zengi και έπειτα του Nureddin, είχε κάνει απαραίτητη την προσκόλληση των Λατίνων της Παλαιστίνης και της Συρίας στους Βυζαντινούς. Μόνο η Τρίπολη, λόγω της προσωπικής προσβολής που δέχτηκε, παρέμεινε εχθρική προς το Βυζάντιο, ωστόσο η αδυναμία της δεν της επέτρεπε να πράξει ουσιαστικά εναντίον της αυτοκρατορίας.

Μετά τον θάνατο του Βαλδουίνου, ο αδερφός του Amaury έκανε κάποιες προσπάθειες απομάκρυνσης από τη βυζαντινή σφαίρα επιρροής. Οι προσπάθειές του όμως ήταν μάταιες. Η βοήθεια που ζήτησε από τη Δύση δεν θα ερχόταν παρά μόνο αν, κατά τραγική ειρωνία, συνέβαινε κάποιο φοβερό γεγονός. Συνεπώς, ο νέος βασιλιάς δεν είχε άλλη επιλογή από το να στραφεί και αυτός στο Βυζάντιο. Η Αντιόχεια ήρθε και αυτή υπό έμμεσο βυζαντινό έλεγχο μετά την επίσκεψη του Βοημούνδου Γ΄ στην Κωνσταντινούπολη και την εγκατάσταση ορθόδοξου πατριάρχη στο πριγκηπάτο το 1165.

Την ίδια περίοδο, οι σχέσεις Βυζαντίου και Ιερουσαλήμ μπήκαν σε μία καινούργια φάση: αυτή της συνεργασίας απέναντι στην Αίγυπτο. Ο Amaury πήρε και αυτός μία βυζαντινή νύφη και ζήτησε τη βοήθεια του Μανουήλ για να πάρει την Αίγυπτο. Όταν ο Μανουήλ ανταποκρίθηκε αρκετά καθυστερημένα, ο Amaury έκανε ότι μπορούσε ώστε αυτή η συνεργασία να μην πετύχει το στόχο της. Ο βασιλιάς πέτυχε το σκοπό του, αλλά συνειδητοποίησε πως η βυζαντινή βοήθεια ήταν απαραίτητη, όχι τόσο για την εξάπλωση του βασιλείου, αλλά για την επιβίωσή του, καθώς τα βόρεια σύνορά του ήταν πάντα εκτεθειμένα.

Για να πετύχει να κερδίσει την εύνοια του Βυζαντίου, την οποία προφανώς πίστευε ότι είχε χάσει μετά την συμπεριφορά του στην κοινή εκστρατεία στην Αίγυπτο, αναγκάστηκε να ταξιδέψει αυτοπροσώπως στην Κωνσταντινούπολη το 1171 και να αναγνωρίσει την βυζαντινή επικυριαρχία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η βυζαντινή επιρροή στο βασίλειο να γίνει αισθητή και σε άλλους τομείς, πέρα από τον πολιτικό

και στρατιωτικό, όπως στην τέχνη. Η κίνηση του Amaury επανέφερε τις καλές σχέσεις με το Βυζάντιο, αλλά ο ίδιος δεν πρόλαβε να επωφεληθεί από αυτό.

Η τελευταία πραγματική εν δυνάμει σύμπραξη μεταξύ Ιερουσαλήμ και Βυζαντίου έγινε επί Βαλδουίνου Δ'. Ο Μανουήλ έστειλε, όπως και παλαιότερα, πλοία στο βασίλειο, μετά από διαπραγματεύσεις με τον Ρεϋνάλδο, αλλά τίποτε δεν προέκυψε από αυτό. Οι χειρισμοί των διαπραγματεύσεων από τον Φίλιππο, που όπως έγινε κατανοητό εξυπηρετούσε δικούς του σκοπούς, σήμαινε την αποτυχία του εγχειρήματος πριν καν ξεκινήσει.

Βυζάντιο και σταυροφορικά κράτη δεν συνεργάστηκαν επί της ουσίας ξανά. Πολλοί από τους Λατίνους επισκέφτηκαν την Κωνσταντινούπολη μέχρι και το 1180, μετά όμως το θάνατο του Μανουήλ, οι διπλωματικές σχέσεις των δύο πλευρών κατέρρευσαν. Εξάλλου, δεν θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Τον Μανουήλ διαδέχτηκε μία ανίσχυρη αντιβασιλεία και μετά τη σφαγή των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης το 1182, κανένα λατινικό κράτος, πόσο μάλλον αυτό που κατείχε τους Αγίους Τόπους δεν θα μπορούσε να είναι φιλικό στην αυτοκρατορία.

Όταν εκτελέστηκε ο Ανδρόνικος Α' Κομνηνός και τον θρόνο πήρε ο Ισαάκιος Β' Άγγελος, το Βυζάντιο επανέφερε τις διπλωματικές σχέσεις με τους Λατίνους, όχι όμως με αυτούς της Παλαιστίνης. Οι συσχετισμοί στην περιοχή είχαν αλλάξει τόσο που ο Ισαάκιος απλώς συνέχισε την πολιτική του προκατόχου του: καλές διπλωματικές σχέσεις με τον Saladin και πλήρη αδιαφορία για τους Λατίνους της Συροπαλαιστίνης.

Συμπερασματικά, για το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου 1148-1187, τα σταυροφορικά κρατίδια, κυρίως η Ιερουσαλήμ και η Αντιόχεια, αναζήτησαν τη βυζαντινή βοήθεια για να ασφαλίσουν τα βόρεια σύνορά τους από τους Μουσουλμάνους του Χαλεπίου και να επεκταθούν νότια στην Αίγυπτο. Μόνο η Αντιόχεια επί Ρεϋνάλδου επιχείρησε να ανταγωνιστεί ανεπιτυχώς τους Βυζαντινούς. Μετά το 1159, τα δύο σταυροφορικά κρατίδια, σταδιακά αλλά συνειδητά, άρχισαν εκουσίως να γίνονται βυζαντινοί δορυφόροι, που είχαν μεν την ανεξαρτησία τους, αναγνώριζαν δε και την βυζαντινή επικυριαρχία.

Ο Μανουήλ ήταν πρόθυμος να υποστηρίξει αυτό το μοντέλο καθώς εξυπηρετούσε την δυτική του πολιτική. Όσο βοηθούσε τα κρατίδια αυτά, εκπλήρωνε τα καθήκοντα των βασιλέων της Δύσης οι οποίοι ουδεμία βοήθεια προσέφεραν σε όλη αυτήν την περίοδο. Όταν όμως πέθανε ο πιο ισχυρός ηγεμόνας της Ανατολής, η αυτοκρατορία σχεδόν αμέσως αντιμετώπισε την εσωτερική πολιτική της κατάρρευση. Την

σταθερότητα που είχε προσφέρει η δυναστεία των Κομνηνών για έναν αιώνα διαδέχτηκε η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα. Ο Ανδρόνικος και ο Ισαάκιος δεν είχαν μεγαλόπνοα σχέδια όπως ο Μανουήλ και επομένως δεν έβλεπαν την ανάγκη στήριξης των σταυροφορικών κρατιδίων. Αντίθετα, έκαναν συνθήκες με τον αντίπαλό τους για να έχουν πιο απτά κέρδη. Η περίοδος που μελετάται, τελείωσε με την πτώση της Ιερουσαλήμ και την έναρξη της Τρίτης Σταυροφορίας, που επιβεβαίωσε την αδυναμία του Βυζαντίου και την πεποίθηση, που είχε έμπρακτα διαψεύσει ο Μανουήλ, πως η αυτοκρατορία αποτελούσε εμπόδιο που έπρεπε να ξεπεραστεί με κάθε μέσο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

A. ΠΗΓΕΣ

- Ibn Al-Athīr, *Chronicle* = Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil fī'l-ta'rīkh*, αγγλ. μτφρ. D. S. Richards, *The Chronicle of Ibn Al-Athīr for the Crusading Period from al-Kāmil fī'l-ta'rīkh*, Part 2, The Years 541-589/1146-1193: The Age of Nur al-Din and Saladin, Aldershot 2007
- Bahā Al-Din Ibn Shaddād, *Saladin* = Bahā Al-Din Ibn Shaddād, *al-Nawādir al-Sultāniya wa'l Maḥāsin al-Yūsufiyya*, αγγλ. μτφρ. D. S. Richards, *The Rare and Excellent History of Saladin*, Aldershot 2002
- Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις* = Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, έκδ. J.-L. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*[CFHB, XI], Berlin-New York 1975
- Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, *Συγγραφή τῆς ἀλώσεως* = Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, *Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης συγγραφή τῆς κατ' αὐτὴν ἀλώσεως*, έκδ. S. Kyriakidis, *Eustazio di Tessalonica La Espugnazione di Tessalonica*, Palermo 1961
- Gabrieli, *Arab Historians* = Francesco Gabrieli, *Arab historians of the Crusades*, αγγλ. μτφρ. E. J. Costello, Oakland 1969
- *Gesta Francorum* = *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, έκδ. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, London 1962
- Κίνναμος, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν* = Ἰωάννης Κίνναμος, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, έκδ. A. Meineke, *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*[CSHB], Bonn 1836
- Κομνηνή, *Ἀλεξιάς* = Ἄννα Κομνηνή, *Ἀλεξιάς*, έκδ. D. Reinsch- A. Kambylis, *Annae Komnene Alexias*[CFHB, XL/1], Berlin-New York 2000
- Otto of Freising, *Deeds* = Otto I Bishop of Freising/ Rahewini, *Gesta Friderici Imperatoris*, έκδ. Georg Waitz, Hahn 1884 [C.C. Mierow, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, New York, 2004]
- Ibn Al-Qalānisī, *Damascus* = Ibn Al-Qalānisī, *Dhail*, ed. H. A. R. Gibb, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Extracted and translated from the chronicle of Ibn Al-Qalānisī*, New York 2002

- *The Continuation = The Old French Continuation of William of Tyre, 1184-1197*, έκδ. Margaret R. Morgan, Paris 1982 [P. W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Aldershot, 1998], σ. 11-145
- William of Tyre, *History of Deeds* = William of Tyre, *A History of Deeds done beyond the Sea*, τ. II, αγγλ. μτφρ. E. A. Babcock and A.C. Krey [Records of Civilization. Sources and Studies, no 35], χ. τ. 1943

B. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Angold, *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* = M. Angold, *Η βυζαντινή αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204: μία πολιτική ιστορία*, ελλ. μτφρ. Ευαγγελία Καργιανιώτη, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1997 [= M. Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204: A political history*, Harlow 1985]
- Baldwin, *The Latin States* = M. W. Baldwin, *The Latin States under Baldwin III and Amalric I, 1143-1174*, στο: *A history of the Crusades*, K. M. Setton(έκδ.), τ. I, Madison²1969, σ. 528- 562
- Berry, *Crusade* = Virginia G. Berry, *The Second Crusade*, στο: *A history of the Crusades*, K. M. Setton(έκδ.), τ. I, Madison²1969, σ. 463-512
- Brand, *Byzantium* = C. M. Brand, *Byzantium Confronts the West, 1180-1204*, Cambridge 1968
- Ciggaar, *Western Travellers* = Krijnie N. Ciggaar, *Western Travellers to Constantinople. The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations*, Leiden 1996
- Duncalf, *First Crusade* = F. Duncalf, *The First Crusade: Clermont to Constantinople*, στο: *A history of the Crusades*, K. M. Setton(έκδ.), τ. I, Madison²1969, σ. 253-279
- Edbury, *Propaganda* = P.W. Edbury, *Propaganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem: the background to Hattin*, στο: *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*, M. Shatzmiller(ed.), Leiden 1993, σ. 173-189
- Edbury - Rowe, *Patriarchal Election* = P.W. Edbury - J. G. Rowe, *William of Tyre and the Patriarchal Election of 1180*, *English Historical Review* 93 (1978) 1-25
- Edbury - Rowe, *William of Tyre* = P. W. Edbury - J. G. Rowe, *William of Tyre: Historian of the Latin East*, Cambridge 1988
- France, *Crusades* = J. France, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000-1714*, Abingdon-New York 2005
- France, *Warfare* = J. France, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300*, London 1999
- Hamilton, *Aimery* = B. Hamilton, *Aimery of Limoges, Latin Patriarch of Antioch (c. 1142-c. 1196), and the Unity of the Churches*, στο: *East and West*

- in the Crusader States, Context-Contacts-Confrontations*, K. Ciggaar-H. Teule(έκδ.), τ. II, Leuven 1999, σ. 1-12
- Hamilton, *Leper King* = B. Hamilton, *The Leper King and his Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, New York 2000
 - Hamilton, *Queens* = B. Hamilton, *Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem(1100-1190)*, στο: *Medieval Women*, D. Baker-Rosalind Hill(έκδ.), Oxford 1978, σ. 143-174
 - Harris, *Byzantium* = J. Harris, *Byzantium and the Crusades*, London ²2014
 - Holt, *Crusades* = P. M. Holt, *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*, New York 1986
 - Hunger, *Λογοτεχνία* = H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία: Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, ελλ. μτφρ. Τ. Κόλιας, Κατερίνα Συνέλλη, Γ. Χ. Μακρής, Ιωάννης Βάσσης, τ. Β': *Ιστοριογραφία, Φιλολογία, Ποίηση*, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ²1997 [= H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München 1978]
 - Hunt, *Art* = Lucy-Anne Hunt, *Art and Colonialism: The Mosaics of the Church of the Nativity in Bethlehem(1169) and the Problem of "Crusader" Art*, *Dumbarton Oaks Papers* 45 (1991), 69-85
 - Jacoby, *Byzantine Culture* = D. Jacoby, *Byzantine Culture and the Crusader States*, στο: *Byzantine Culture, Papers from the Conference "Byzantine Days of Istanbul" May 21-23 2010*, D. Sakel(έκδ.), Ankara 2014, σ. 197-206
 - Jotischky, *Crusading* = A. Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, Abingdon-New York ²2017
 - Kaldellis, *Streams of gold* = A. Kaldellis, *Streams of Gold, Rivers of Blood: The Rise and Fall of Byzantium, 955 A.D to the First Crusade*, New York 2017
 - Kazhdan, *Latins* = A. Kazhdan, *Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century*, στο: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, Angeliki E. Laiou- R. P. Mottahedeh(έκδ.), Dumbarton Oaks, Washington 2001, σ. 83-100
 - Kedar, *Patriarch Eraclius* = B. Z. Kedar, *The Patriarch Eraclius*, στο: *Outremer, Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem*

presented to Joshua Prawer, B.Z. Kedar-H. E. Mayer-R. C. Smail(έκδ.), Jerusalem 1982, σ. 177-204

- Laiou, Byzantine Trade = Angeliki E. Laiou, Byzantine Trade with Christians and Muslims and the Crusades, στο: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, Angeliki E. Laiou - R. P. Mottahedeh(έκδ.), Dumbarton Oaks, Washington 2001, σ. 157-192
- Laiou, Byzantium = Angeliki E. Laiou, Byzantium and the crusades in the twelfth century: why was the Fourth Crusade late in coming?, στο: *Urbs Capta: The Fourth Crusade and its consequences. La IVe Croisade et ses conséquences*, Angeliki E. Laiou(έκδ.) [Réalités Byzantines, 10], Paris 2015, σ. 17-40
- La Monte, Byzantine Empire = J. L. La Monte, To what extent was the byzantine empire the suzerain of the latin crusading states, *Byzantion* 7 (1932) 253-264
- Le Goff, *Civilization* = J. Le Goff, *Medieval Civilization, 400-1500*, αγγλ. μτφρ. Julia Barrow, εκδόσεις Basil Blackwell, Oxford 1988 [= J. Le Goff, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris 1964]
- Lilie, *Byzantium* = R. J. Lilie, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, αγγλ. μτφρ. J. C. Morris - Jean E. Ridings, Oxford 1993 [= R. L. Lilie, *Byzanz und die Kreuzfahrstaaten: Studien zur Politik des byzantinischen Reiches gegenüber der Staaten der Kreuzfahrer in Syrien und Palästina bis zum vierten Kreuzzug(1096-1204)*, München 1981]
- Macrides, *Constantinople* = Ruth Macrides, Constantinople: the crusaders' gaze, στο: *Travel in the Byzantine World, Papers from the Thirty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies*, Ruth Macrides(έκδ.) [Society for the Promotion of Byzantine Studies 10], Aldershot 2002, σ. 193-212
- Magdalino, *Empire* = P. Magdalino, *The Empire of Manuel Komnenos*, Cambridge 1993
- Mayer, Double County = H. E. Mayer, The Double County of Jaffa and Ascalon: One Fief or Two?, στο: *Crusade and Settlement, Papers read at the First Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East*, P. W. Edbury(ed.), Cardiff 1985, σ. 181-190

- Mayer, *The Crusades* = H. E. Mayer, *The Crusades*, αγγλ. μτφρ. John Gillingham, εκδόσεις Oxford University Press, New York ²1988 [= H. E. Mayer, *Geschichte der Kreuzzüge*, Stuttgart 1965]
- Metcalf, *Iconography* = D. M. Metcalf, *Islamic, Byzantine and Latin influences in the iconography of crusader coins and seals*, , στο: *East and West in the Crusader States, Context-Contacts-Confrontations*, K. Ciggaar - H. Teule(έκδ.), τ. II, Leuven 1999, σ. 163-175
- Neocleous, *Conspiracies* = S. Neocleous, *Byzantine-Muslim conspiracies against the crusades: history and myth*, *Journal of Medieval History* 36 (2010) 253-274
- Ní Chléirigh, *The impact* = Léan Ní Chléirigh, *The Impact of the First Crusade on Western Opinion towards the Byzantine Empire: The Dei Gesta per Francos of Guilbert of Nogent and the Historia Hierosolymitana of Fulcher of Chartres*, στο: *The Crusades and the Near East, Cultural Histories*, C. Kostick(έκδ.), Routledge, London-New York 2011, σ. 55-82
- Nicholas, *Η Εξέλιξη* = D. Nicolas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500*, ελλ. μτφρ. Μαριάννα Τζιάντζη, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2009 [= D. Nicolas, *The Evolution of the Medieval World: Society, Government and Thought in Europe, 312-1500*, London 1992]
- Nicholson, *Joscelyn III* = R. L. Nicholson, *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States 1134-1199*, Leiden 1973
- Nicolle, *The Crusades* = D. Nicolle, *The Crusades*, Oxford 2001
- Παπαγεωργίου, *Ιωάννης Β΄* = Αγγελική Παπαγεωργίου, *Ο Ιωάννης Β΄ Κομνηνός και η εποχή του (1118-1143)*, Αθήνα 2017
- Parnell, *John II* = D. Parnell, *John II Comnenus and Crusader Antioch*, στο: *Crusades, Medieval Worlds in Conflict*, T. F. Madden - J. L. Naus - V. Ryan(ed.), Farnham 2010, σ. 149-157
- Phillips, *Crusades* = J. Phillips, *The Crusades, 1095-1197*, Harlow 2002
- Phillips, *Second Crusade* = J. Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*, New Haven ²2007
- Riley-Smith, *Crusaders* = J. Riley-Smith, *The First Crusaders, 1095-1131*, Cambridge 1997

- Riley-Smith, *The Crusades* = J. Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, New Haven 1990
- Runciman, *Ιστορία Α'* = S. Runciman, *Η Ιστορία των Σταυροφοριών*, ελλ. μτφρ. Άγγυ Βλαβιανού, τ. Α': *Η πρώτη Σταυροφορία και η ίδρυση του Βασιλείου της Ιερουσαλήμ*, εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 2006 [= S. Runciman, *A History of the Crusades, v. I, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 1951]
- Runciman, *Ιστορία Β'* = S. Runciman, *Η Ιστορία των Σταυροφοριών*, ελλ. μτφρ. Άγγυ Βλαβιανού, τ. Β': *Το Βασίλειο της Ιερουσαλήμ και η Φράγκικη Ανατολή, 1100-1187*, εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 2006 [= S. Runciman, *A History of the Crusades, v. II, The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*, Cambridge 1951]
- Smail, *Warfare* = R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097-1193*, Cambridge 2¹995
- Špoljarić, *Reditus imperii* = L. Špoljarić, *Reditus imperii ad Latinos: The Komnenian Emperors in Willians of Tyre's Historia*, στο: *From Holy War to Peaceful Cohabitation: Diversity of Crusading and Military Orders*, J. Laszlovsky - Z. Hunyadi(ed.), Budapest 2013, σ. 1-20(Ανάτυπο)
- Tyerman, *God's War* = C. Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*, London 2006
- Tyerman, *Invention* = C. Tyerman, *The Invention of the Crusades*, London 1998
- Wright, *Margins* = C. Wright, *On the Margins of Christendom: The impact of the crusades on Byzantium*, στο: *The Crusades and the Near East, Cultural Histories*, C. Kostick(ed.), Routledge, London-New York 2011, σ. 55-82

